

ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В СИСТЕМІ
КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ

Проект
впроваджується
Радою Європи в рамках
Плану дій для України
на 2018-2021 рр

**НАДАННЯ ЕФЕКТИВНИХ ЗАСОБІВ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ, ЩО ЗАБЕЗПЕЧАТЬ
ДОТРИМАННЯ РОЗУМНОГО СТРОКУ РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ:
ПОРІВНЯЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ**

*дане дослідження було проведено в рамках проєкту Ради Європи
«Дотримання прав людини в системі кримінальної юстиції України»*

Зміст

НАДАННЯ ЕФЕКТИВНИХ ЗАСОБІВ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ, ЩО ЗАБЕЗПЕЧАТЬ ДОТРИМАННЯ РОЗУМНОГО СТРОКУ РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ: ПОРІВНЯЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ	1
А. ВСТУП.....	3
Б. ПРАВО НА ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ.....	4
В. ЕФЕКТИВНІ ЗАСОБИ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ДЛЯ ОСКАРЖЕННЯ ТРИВАЛОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ.....	8
Г. ДОСЛІДЖЕННЯ У РОЗРІЗІ КРАЇН.....	17
1. Болгарія.....	17
2. Литва.....	23
3. Польща	28
4. Румунія	37
5. Словенія.....	42
Д. ВИСНОВКИ.....	51
ДОДАТОК 1	53
ДОДАТОК 2	55

A. ВСТУП

1. Це дослідження стосується можливостей, що мають бути надані тим особам, щодо яких порушено кримінальне провадження, аби не допустити надмірної тривалості вирішення питання про обґрунтованість кримінального обвинувачення чи отримати відшкодування у певній формі у разі, якщо такий строк вже став надмірним.
2. Дослідження, зокрема, спрямоване на з'ясування змісту права на ефективний засіб правового захисту, гарантованого статтею 13 Європейської конвенції з прав людини («Європейська конвенція»), та висновків, яких можна дійти на підставі аналізу досвіду кількох держав-членів Ради Європи в контексті їхніх зусиль, спрямованих на виконання своїх зобов'язань щодо забезпечення цього права.
3. Вимога стосовно встановлення обґрунтованості кримінального обвинувачення упродовж розумного строку є ключовим елементом права на справедливий суд, що гарантоване статтею 6 Європейської конвенції. Забезпечення цього права, яке передбачає недопущення необґрунтованих зволікань, має значення для багатьох аспектів організації системи кримінальної юстиції, зокрема, щодо процедур, яких необхідно дотримуватися, наявних повноважень, запроваджених інституційних механізмів, використовуваних технологій та наданих ресурсів. Однак, навіть за умови, якщо всі ці аспекти є загалом задовільними, завжди існує можливість невинуватого недотримання процесуальних строків під час здійснення кримінального провадження в окремій справі. Таким чином, право на ефективний засіб правового захисту має бути доступним або як засіб запобігання, або як засіб відшкодування шкоди.
4. Отже, у дослідженні спочатку висвітлено загальний характер права, гарантованого статтею 13. Далі розглянуто можливі наслідки для цілей запобігання чи усунення негативних наслідків порушень вимоги, передбаченої частиною 1 статті 6, стосовно вирішення питання про обґрунтованість кримінального обвинувачення протягом розумного строку. Дослідження проведено з урахуванням практики Європейського суду з прав людини («Європейський суд») та рішень і резолюцій Комітету міністрів Ради Європи, прийнятих в рамках реалізації його повноважень – відповідно до статті 46 Європейської конвенції – щодо здійснення нагляду за виконанням рішень Європейського суду.
5. Далі в дослідженні проаналізовано реформи, які провели декілька держав-членів після того, як Європейський суд виніс рішення про порушення ними статті 13 через відсутність або неналежність засобів правового захисту щодо скарг, які стосуються надмірної тривалості кримінального провадження, та визначено рівень ефективності цих реформ на практиці. Державами-членами, щодо яких проводилося дослідження, є Болгарія, Литва, Польща, Румунія та Словенія. Ці держави запровадили засоби правового захисту, які надають можливість отримати певну форму компенсації за недотримання розумних строків, та багато з них також запровадили механізми, за допомогою яких підозрюваний може подавати клопотання про прискорення провадження у справі після пред'явлення кримінального обвинувачення.

6. Період часу, який минув із моменту ухвалення Комітетом міністрів остаточної резолюції щодо справ проти цих держав-членів, надає певну можливість оцінити реальний вплив відповідних реформ, а також фактори, які можуть позначитися на їх ефективності. Більше того, ситуація в деяких із цих держав-членів становить окремий інтерес, адже, принаймні в деяких випадках, їхні перші пропозиції щодо реформ не були оцінені як достатні та належні.
7. Дослідження завершується формулюванням на підставі аналізу цих окремих прикладів висновків щодо того, що працює або не працює належним чином, а також, як пошуком міркувань, які, можливо, призвели до того чи іншого результату, так і визначення того, чи можна певний засіб правового захисту запозичити з однієї системи кримінальної юстиції для успішного запровадження в іншій. Отже, таке узагальнення повинно стати в нагоді іншим державам у їхніх зусиллях, спрямованих на вжиття належних заходів для дотримання зобов'язань за статтею 13 у поєднанні з частиною 1 статті 6 Європейської конвенції.
8. Дослідження підготував Джеремі МакБрайд (Jeremy McBride)¹ у рамках проекту Ради Європи «Дотримання прав людини в системі кримінальної юстиції України».

Б. ПРАВО НА ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ

9. Право на ефективний засіб правового захисту, передбачене статтею 13 Європейської конвенції, як зазначив Європейський суд у справі «Кудла проти Польщі» (*Kudla v. Poland*²), є доповненням до обов'язку, встановленого частиною 1 статті 35, вичерпати національні засоби правового захисту перед зверненням із заявою до Європейського суду, що також є основою для оцінки заходів, вжитих державами-членами.
10. Таким чином, Європейський суд зауважив, що:

Метою статті 13, як випливає з *підготовчих матеріалів* (див. *Збірник видання «Travaux Préparatoires» Європейської конвенції з прав людини*, т. II, стор. 485 і 490, та т. III, стор. 651), є надання засобів, за допомогою якого особи могли б отримати на національному рівні відшкодування шкоди, завданої порушенням їхніх конвенційних прав, перш ніж задіяти міжнародний механізм подання скарги до Європейського суду³.

Отже, стаття 13 не спрямована на досягнення жодних системних реформ або суттєвих змін, але вимагає зосередити увагу на тому, що система пропонує відповідній особі в разі порушення її прав та свобод.
11. Право, гарантоване статтею 13, не залежить від того, чи було встановлено порушення прав і свобод, гарантованих Європейською конвенцією. Достатньо того, що особа, яка посилається на статтю 13, заявляє «небезпідставну скаргу» про те, що він/вона стала жертвою порушення такого права.

¹ Баристер Монктон Чемберс (Лондон), запрошений професор Центральноєвропейського університету (Будапешт). Подяку висловлюємо Здравці Калайджєвій (Zdravka Kalaydjieva), Ромуалдасу Драскасу (Romualdas Draskas), Агаті Рогальській-П'єхоті (Agata Rogalska-Piechota) та Раді Флорін Геаману (Radu Florin Geamănu) за допомогу в підготовці частин дослідження, які стосуються відповідно Болгарії, Литви, Польщі та Румунії.

² [ВП], № 30210/96, 26 жовтня 2000 року.

³ Там само, пункт 152.

12. Так, як зауважив Європейський суд щодо статті 13 у рішенні «Класс проти Німеччини» (*Klass v. Germany*):

При буквальному тлумаченні цього положення здається, що воно надає право особі на національний засіб правового захисту лише у випадку, коли має місце «порушення». Однак особа не в змозі довести в національному органі факт «порушення», якщо спершу вона не має можливості подати до такого органу відповідну скаргу. Отже, як зазначила меншість членів Комісії, факт порушення Конвенції не може становити передумову для застосування статті 13 Конвенції. На думку Суду, згідно зі статтею 13, у випадку, коли особа вважає свої права та інтереси порушеними внаслідок прийняття заходів, які, як вона стверджує, суперечать Конвенції, вона повинна мати засіб правового захисту в національному органі як для прийняття рішення за її скаргою, так і, якщо необхідно, для отримання відшкодування. Таким чином, статтю 13 необхідно тлумачити як положення, що гарантує «ефективний засіб правового захисту в національному органі» кожному, хто заявляє про факт порушення його прав і свобод, гарантованих Конвенцією⁴.

13. Питання про те, чи потрібно вважати скаргу «небезпідставною» повинно вирішуватись у світлі конкретних фактів справи⁵ та тих питань, які поставатимуть у зв'язку з цими фактами стосовно тлумачення і застосування відповідного права чи свободи, на яку посилається заявник⁶.

14. Крім того, потреба в ефективному засобі правового захисту виникає не лише в тому разі, коли особа має підстави скаржитися на порушення свого права чи свободи, а й тоді, коли порушення має відбутися або триватиме в майбутньому.

15. Як зазначив Європейський суд:

Обсяг зобов'язань держав-учасниць за статтею 13 Конвенції залежить від характеру скарги заявника; «ефективність» «засобу правового захисту» в значенні статті 13 Конвенції не залежить від вірогідності сприятливого результату для заявника. У той же час засіб правового захисту, гарантований статтею 13 Конвенції, має бути «ефективним» як з точки зору закону, так і на практиці в тому сенсі, що він дозволяє або запобігти оскаржуваному порушенню чи його продовженню, або забезпечує належне відшкодування шкоди, завданої будь-яким порушенням, яке вже мало місце⁷.

16. Таким чином, в основі права на ефективний засіб правового захисту за статтею 13 лежить припущення про те, що відбуватимуться порушення інших прав та свобод, гарантованих

⁴ [P], № 5029/71, у пункті 64.

⁵ Див., наприклад, рішення у справі «Сукачов проти України» (*Sukachov v. Ukraine*), № 14057/17, 30 січня 2020 року, у якому Європейський суд заявив, що він «бере до уваги кількість разів, коли заявник був змушений перебувати в погано вентильованих або невентильованих камерах у фургоні та суді, та визнає, що ця обставина могла завдати йому певний рівень незручності. Однак він також зазначає, що заявник не надав жодного твердження стосовно характеру та ступеня стверджуваних із його боку страждань від такої незручності та не продемонстрував, чи досягла ця незручність сама по собі того рівня тяжкості, який би відносився до кола питань, що входять до сфери застосування статті 3 Конвенції. За таких обставин Суд вважає, що заявник не надав аргументованої скарги стосовно умов його перевезення в тюремних фургонах та утримування в камерах суду в дні слухань» (пункт 105).

⁶ Див., наприклад, рішення у справі «Алі Риза та інші проти Туреччини» (*Ali Riza and Others v. Turkey*), №30226/10, 28 січня 2020 року, у якій Європейський суд постановив, що, «беручи до уваги висновки щодо несумісності *ratione materiae* (предметна несумісність) скарг заявників за статтею 1 Першого протоколу, Суд вважає, що заявники не надали аргументованих тверджень для формулювання цієї скарги, яка потребувала б засобів правового захисту відповідно до статті 13 Конвенції» (пункт 235).

⁷ Рішення у справі «Лашманкін та інші проти Росії» (*Lashmankin and Others v. Russia*), № 57818/09, 7 лютого 2017 року, пункт 344. У цій справі Європейський суд встановив, що заявники не мали у своєму розпорядженні ефективного засобу правового захисту, який дозволив би отримати судові рішення, яке б підлягало примусовому виконанню, про відмову національних органів затвердити місце, час чи спосіб проведення публічного заходу до запланованої дати.

Європейською конвенцією. Як наслідок, це положення вимагає, аби особу, яка має підстави стверджувати, що зазнала таких порушень, продовжує зазнавати їх чи зазнає в майбутньому, забезпечили засобами для усунення та відшкодування відповідних недоліків.

17. Окрім того, вважатиметься ефективним лише такий засіб правового захисту, який надає змогу безпосередньо усунути негативні наслідки порушення, яке, як стверджує заявник, вже мало місце, триває чи відбудеться безпосередньо в майбутньому.
18. Як уже було зазначено, у тих випадках, коли мова йде про триваюче або майбутнє порушення, відповідний засіб правового захисту обов'язково повинен мати превентивний характер у сенсі припинення триваючого порушення або запобігання його вчиненню⁸.
19. У випадку порушень, які вже сталися, необхідний засіб правового захисту здебільшого має компенсаційний характер. Однак щодо деяких порушень засіб правового захисту можна ввести в дію лише шляхом анулювання, відкликання чи певної модифікації дії або рішення, що становили такі порушення⁹.
20. У всіх випадках важливо, щоб задіяний засіб правового захисту був змістовним, як із точки зору визнання порушення, спричиненого оскаржуваними діями чи бездіяльністю, так і з точки зору вжиття заходів у зв'язку з таким порушенням.
21. Перший з вказаних елементів не буде дотриманий, якщо всі або частина питань, які належать до суті скарги щодо дотримання конкретного права або свободи, гарантованих Європейською конвенцією, не були розглянуті¹⁰. Так само остання вимога не буде

⁸ Такий засіб не обмежується лише утриманням від певних дій, але також може передбачати певні позитивні дії, такі як проведення розслідування за скаргами про порушення права на життя або заборони катування та нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження чи покарання; див., наприклад, справу «Кайя проти Туреччини» (*Kaya v. Turkey*), № 22729/93, 19 лютого 1998 року.

⁹ Див., наприклад, рішення у справі «Петков та інші проти Болгарії» (*Petkov and Others v. Bulgaria*), № 77568/01, 11 червня 2009 року; «У випадках, коли – як у даній справі – органи влади шляхом умисних дій та бездіяльності заважають кандидатам на парламентських виборах брати участь у виборчій кампанії, негативні наслідки порушення статті 3 Першого протоколу не можуть бути усунені виключно за допомогою такого присудження [компенсації]. Якби держави могли обмежити вжиття заходів у зв'язку з інцидентами такого характеру простою виплатою компенсації, без запровадження ефективних процедур, що забезпечують належний перебіг демократичного процесу, у деяких випадках органи влади могли б самовільно позбавити кандидатів їхніх виборчих прав... і навіть фальсифікувати вибори. Якби таке сталося, право балотуватися в парламент, яке поряд з іншими правами, гарантованими статтею 3 Першого протоколу, є ключовим для формування та збереження основ ефективної демократії, ...було б неефективним на практиці. Встановивши, таким чином, що негативні наслідки порушення статті 3 Першого протоколу не можна виправити простою виплатою компенсації, та зазначивши, що внаслідок дій органів влади та значних часових обмежень напередодні виборів порушення не могло бути усунене до виборів (див. пункт 66 вище), Суд доходить висновку, що ситуацію можна було б виправити лише за допомогою застосування засобів правового захисту після проведення виборів. Отже, у конкретних обставинах даної справи вимоги статті 13 можуть бути дотримані лише шляхом застосування процедури, за якою кандидати мали б можливість вимагати захисту свого права балотуватися в парламент в органі, здатному оцінити наслідки оскаржуваного порушення їхніх виборчих прав в контексті проведення та результату виборів. Якби цей орган прийшов до висновку, що порушення було достатньо серйозним, аби вплинути на результат, він повинен був би мати повноваження скасувати результати виборів повністю або частково. Хоча цей варіант, безперечно, має бути передбачений для найбільш серйозних випадків, компетентний орган повинен був мати можливість вдатися до нього в разі необхідності» (пункти 79–80).

¹⁰ Див., наприклад, справу «Сміт і Грейді проти Сполученого Королівства» (*Smith and Grady v. United Kingdom*), № 33985/96, 27 вересня 1999 року (в якій ефективний засіб правового захисту, якого вимагав Суд, полягав у тому, що національний орган, який розглядав справу, повинен був проаналізувати суть скарги за Конвенцією; а це передбачало вивчення питання про те, чи відповідало втручання в права заявників нагальним соціальним

задоволена, якщо надане відшкодування є недостатнім в компенсаційному або в превентивному аспекті¹¹.

22. Крім того, доступ до засобу правового захисту не повинен бути обумовлений надто обмежувальними вимогами¹², можливість скористатися цим засобом має бути доступна особі, яка фактично постраждала від порушення¹³, і така можливість має бути надана без зволікань¹⁴.
23. Більше того, засіб правового захисту повинен бути «ефективним» як на практиці, так і з точки зору закону. Це означає, зокрема, що дії чи бездіяльність органів влади не повинні створювати невинуватених перешкод для звернення особи за таким захистом¹⁵.
24. До того ж засіб правового захисту не вважатиметься ефективним, якщо не створені мінімальні умови, які б дозволили зацікавленій особі оскаржити рішення, що обмежує її право чи свободу, гарантовану Європейською конвенцією¹⁶.
25. Ефективний засіб правового захисту може бути наданий як судом, так і в позасудовому порядку. Однак адміністративний орган повинен бути незалежним від суб'єкта, відповідального за відповідне порушення¹⁷, та забезпечувати достатні процесуальні

потребам та чи було таке втручання пропорційним легітимній меті, з якою воно здійснювалось), та справу «Гасан і Чауш проти Болгарії» (*Hasan and Chaush v. Bulgaria*), № 30985/96, 26 жовтня 2000 року (у ній Верховний Суд відмовився вивчати питання по суті, вважаючи, що Рада міністрів користувалася повною свободою діяти на власний розсуд під час вирішення питання щодо реєстрації статуту й керівництва релігійного об'єднання, та ухвалила рішення лише щодо формального питання про те, чи видано таку ухвалу компетентним органом).

¹¹ Див., наприклад, справу «Уейнрайт проти Сполученого Королівства» (*Wainwright v. United Kingdom*), № 12350/04, 26 вересня 2006 року (у ній Європейський суд не погодився, що розмір компенсації, присуджений національними судами, був настільки незначним, що викликав питання ефективності наданого захисту), та справу «Ананьев проти Росії» (*Ananyev v. Russia*), № 42525/07, 10 січня 2012 року (в якій Європейський суд вказав, що «важливою гарантією запобігання порушенням, спричиненим неналежними умовами тривання під вартою є ефективна система розгляду скарг осіб, яких утримують під вартою, національними органами влади... Для ефективної роботи така система повинна забезпечувати невідкладний і ретельний розгляд скарг ув'язнених, їхню ефективну участь у розгляді скарг та передбачати широкий спектр правових інструментів із метою усунення виявлених порушень вимог Конвенції» (пункт 214).

¹² Див., скажімо, справу «Каменцинд проти Швейцарії» (*Camenzind v. Switzerland*), № 21353/93, 16 грудня 1997 року, у якій скаргу на обшук було відхилено, оскільки цей захід припинив свою дію і скаржник, таким чином, більше не зазнавав впливу від нього.

¹³ Див., наприклад, справу «Петков та інші проти Болгарії» (*Petkov and Others v. Bulgaria*), № 77568/01, 11 червня 2009 року, у якій кандидати на парламентських виборах могли оскаржувати вибори лише в конституційному суді, хоча існувала обмежена категорія осіб або органів, які мали право скерувати справу на розгляд цього суду.

¹⁴ Див., скажімо, справу «Кадікіс проти Латвії (№ 2)» (*Kadikis v. Latvia (No. 2)*), № 62393/00, 4 травня 2006 року, у якій орган влади, уповноважений розглядати скаргу на умови тримання під вартою від особи, ув'язненої на 15 днів, мав надати відповідь протягом 15 або 30 днів із можливістю продовження цього терміну.

¹⁵ Див., наприклад, справу «Ілхан проти Туреччини» [ВП] (*İlhan v. Turkey [GC]*), № 22277/93, 27 червня 2000 року, у якій було встановлено, що державний прокурор не вжив жодних незалежних слідчих дій у зв'язку з травмами заявника, незважаючи на те, що знав, що їх було завдано і вони загрожували життю.

¹⁶ Див., скажімо, справу «Чуллег проти Угорщини» (*Csüllög v. Hungary*), № 30042/08, 7 червня 2011 року, у якій позбавлення заявника важливої інформації означало, що не було дотримано принципу рівності сторін під час оскарження заявником рішення пенітенціарної установи, що становило порушення статті 3.

¹⁷ Див., наприклад, рішення у справі «Хан проти Сполученого Королівства» (*Khan v. United Kingdom*), № 35394/97, 12 травня 2000 року, у якій рішення за скаргами на працівників поліції міг приймати поліцейський підрозділ, до якого належали такі працівники, а контроль за цим процесом здійснював орган, підпорядкований міністрові, який відповідав за призначення працівників такого органу та мав повноваження впливати на провадження у справі.

гарантії особі, яка звертається за захистом¹⁸. Усі органи повинні мати можливість ухвалювати рішення, які матимуть обов'язковий характер для відповідного суб'єкта¹⁹.

26. Крім того, не може існувати жодної невизначеності щодо наявності засобів правового захисту – ні щодо юридичних підстав для отримання такого захисту²⁰, ні щодо суду, що має юрисдикцію у справі²¹.
27. Сукупність засобів правового захисту може становити ефективний засіб правового захисту, що вимагається статтею 13, навіть попри те, що кожен із таких засобів окремо, у разі застосування, був би недостатнім для цієї мети²².
28. Важливо забезпечити виконання наданих засобів правового захисту²³.

В. ЕФЕКТИВНІ ЗАСОБИ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ДЛЯ ОСКАРЖЕННЯ ТРИВАЛОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

29. Європейський суд спочатку не застосовував статтю 13 щодо заяв, у яких піднімалися скарги на тривалість цивільного або кримінального провадження, вважаючи, що частина 1 статті 6 є *lex specialis* (спеціальною правовою нормою) по відношенню до першої

¹⁸ Див., наприклад, справу «Чахал проти Сполученого Королівства» [ВП] (*Chahal v. United Kingdom* [GC]), № 22414/93, 15 листопада 1996 року, у якій особа, яка підлягала депортації, не мала права на представника, і їй надали лише загальні відомості щодо підстав для повідомлення про намір депортувати її.

¹⁹ Див., наприклад, справу «Сегерстед-Віберг проти Швеції» (*Segerstedt-Wiberg v. Sweden*), № 62332/00, 6 червня 2006 року; хоча Уповноважений з прав людини у парламенті та Канцлер юстиції мали повноваження приймати індивідуальні скарги та були зобов'язані розслідувати їх із метою забезпечення належного застосування відповідних законів, цим посадовцям бракувало повноважень ухвалювати юридично обов'язкові рішення.

²⁰ Див., наприклад, справу «Мартінс де Кастро і Алвес Коррейя де Кастро проти Португалії» (*Martins Castro and Alves Correia de Castro v. Portugal*), № 33729/06, 10 червня 2008 року, у якій позов про встановлення позадоговірної відповідальності держави не можна було розглядати як «ефективний» засіб правового захисту, оскільки судова практика Вищого адміністративного суду не була закріплена в португальській правовій системі шляхом узгодження розбіжностей у судовій практиці, які існували на момент ухвалення рішення.

²¹ Див., наприклад, справу «Мосендз проти України» (*Mosendz v. Ukraine*), № 52013/08, 17 січня 2013 року, у якій Суд зазначив, що: «після засудження сержанта К. заявниця подала цивільний позов проти Міністерства внутрішніх справ, вимагаючи сплатити їй відшкодування шкоди, завданої внаслідок жорстокого поводження з її сином та його смерті під час проходження строкової військової служби у внутрішніх військах. Відповідно до вказівок Печерського суду, який відмовив у порушенні цивільної справи, вона знову подала позов за правилами адміністративного провадження. Тоді як суд першої інстанції задовільнив її вимоги, апеляційний суд скасував це рішення з процесуальних підстав, ухваливши, що справа підпадає під юрисдикцію цивільних, а не адміністративних судів. Таку ухвалу вища судова інстанція залишила в силі через більш ніж п'ять років після того, як заявниця подала свій позов... Як наслідок, вимоги заявниці про відшкодування шкоди залишилися без розгляду, а саму заявницю було позбавлено ефективних національних засобів правового захисту щодо її скарг стосовно статей 2 та 3 Конвенції» (пункти 122–123).

²² Як у справі «Леандер проти Швеції» (*Leander v. Sweden*), № 9248/81, 26 березня 1987 року, у якій взяті в сукупності можливість оскарження до уряду відмови в призначенні на посаду, запит до Національного управління поліції про отримання доступу до його секретного реєстру разом із зверненням до судів у разі відмови, скарга Канцлерові юстиції та скарга до Уповноваженого з прав людини були визнані такими, що забезпечують ефективний засіб правового захисту у зв'язку з порушенням прав на повагу до приватного життя та свободу вираження поглядів, які, як стверджував заявник, були наслідком того, що він не міг отримати постійної роботи й був звільнений із тимчасової посади через певну секретну інформацію, яка нібито наражала його на ризик небезпеки.

²³ Див., скажімо, справу «Кенеді проти Угорщини» (*Kenedi v. Hungary*), № 31475/05, 26 травня 2009 року, у якій міністерство рішуче чинило опір законним спробам заявника забезпечити примусову реалізацію його права на доступ до певних документів, наданого національними судами.

вказаної норми, або що у цьому не було необхідності з огляду на попереднє визнання порушення вимоги щодо «розумного строку».

30. Однак у рішенні у справі «Кудла проти Польщі» (*Kudla v. Poland*²⁴) Європейський суд дійшов висновку, що правильне тлумачення статті 13 полягає в тому, що це положення гарантує ефективний засіб правового захисту в національному органі влади щодо ймовірного порушення вимоги, передбаченої частиною 1 статті 6, про розгляд справи протягом розумного строку.

31. На готовність переглянути свій попередній підхід вплинуло те, що Суд визнав

існування «істотної небезпеки» для принципу верховенства права в рамках національних правових систем, коли «під час здійснення правосуддя трапляються надмірні затримки», «для оскарження яких сторони не мають національних засобів правового захисту»²⁵.

32. Однак висновок Суду про те, що стаття 13 застосовується в тих випадках, коли стверджується порушення вимоги щодо розумного строку, передбаченої частиною 1 статті 6, опирається на його думку про необґрунтованість заперечення щодо недоцільності такого підходу. Таким чином, Суд вказав:

154. ...Засіб правового захисту для оскарження надмірної тривалості провадження у справі сам по собі не передбачає апеляційне оскарження рішення щодо обґрунтованості будь-якого кримінального обвинувачення або щодо прав та обов'язків цивільного характеру. У кожному разі, як неодноразово вказував Суд, держави-учасниці, за умови дотримання вимог Конвенції, мають певну свободу дій щодо способу надання засобу правового захисту, який вимагається статтею 13 Конвенції та способу виконання обов'язків, покладених на них цим положенням Конвенції (див., наприклад, рішення у справі «Кайя проти Туреччини» (*Kaya v. Turkey*) від 19 лютого 1998 року, *Reports* 1998 I, стор. 329–30, § 106).

Що стосується припущення про те, що вимога ввести додатковий засіб правового захисту може призвести до того, що провадження в національних органах стануть ще більш громіздкими, Суд зазначає, що хоча на сьогодні в правових системах держав-учасниць відсутні пріоритетні зразки засобів правового захисту для оскарження надмірної тривалості розгляду справ, у прецедентній практиці Суду з питань застосування правила про вичерпання національних засобів правового захисту з'являються приклади, які демонструють, що створення та ефективне функціонування таких засобів захисту є цілком можливими (див., скажімо, рішення про неприйнятність у справі «Гонсалес-Марін проти Іспанії» (*Gonzalez Marin v. Spain* (dec.)), № [39521/98](#), Збірник ЄСПЛ 1999-VII; рішення про неприйнятність у справі «Томе Мота проти Португалії» (*Tomé Mota v. Portugal* (dec.)), № [32082/96](#), Збірник ЄСПЛ 1999-IX).

155. Якщо статтю 13, як стверджував Уряд, потрібно тлумачити як незастосовну до права на судовий розгляд упродовж розумного строку, гарантованого частиною 1 статті 6, приватні особи змушені будуть систематично звертатися до Суду в Страсбурзі зі скаргами, які в іншому разі, і на думку Суду більш доречно, були б спочатку розглянуті в рамках національної правової системи. У перспективі це може послабити ефективне функціонування системи захисту прав людини, створеної Конвенцією, – як на національному, так й на міжнародному рівнях.

33. У цій конкретній справі, яка стосувалася кримінального провадження, яке тривало протягом семи років і приблизно п'яти місяців із моменту набрання чинності декларацією Польщі про визнання права на індивідуальне звернення для цілей колишньої статті 25 Європейської конвенції²⁶, Європейський суд визнав порушення статті 13. При цьому він зазначив, що:

²⁴ [ВП] 30210/96, 26 жовтня 2000 року.

²⁵ Там само, пункт 148.

²⁶ Насправді провадження тривало більше ніж дев'ять років, але Європейський суд, для цілей встановлення порушення пункту 1 статті 6, врахував стадію, в якій перебувало провадження після набрання чинності декларацією, поданою відповідно до статті 25.

Уряд не стверджував, що існував якийсь окремий засіб захисту інтересів, за допомогою якого заявник міг подати скаргу про тривалість провадження у своїй справі, проте зазначав, що сукупність кількох засобів правового захисту задовольняла вимоги статті 13 Конвенції. Однак він не вказав, чи міг заявник отримати захист (превентивного або компенсаційного характеру), а коли так, то яким саме чином то би сталося, якщо заявник вдався би до зазначених засобів правового захисту... Не було пояснення, яким чином будь-який окремий засіб правового захисту, на який Уряд посилався, або сукупність таких засобів могли пришвидшити розгляд справи заявника або надати йому належну компенсацію за затримки, що вже відбулися. Також Уряд не навів жодного прикладу з національної практики, яка підтверджувала б, що за допомогою зазначених засобів правового захисту заявник міг отримати таке відшкодування.

Це само собою засвідчувало б, що зазначені засоби правового захисту не відповідали стандарту «ефективності» для цілей статті 13, оскільки, як зазначав Суд..., необхідний засіб правового захисту має бути ефективним як на законодавчому рівні, так і на практиці²⁷.

34. Після цього рішення Європейський суд розглянув численні заяви, у яких скаржилися на надмірну тривалість провадження. Це дало йому змогу уточнити, що включають в себе дві альтернативні форми ефективного засобу правового захисту, які він визначив, а саме: прискорення розгляду справи й надання компенсації за затримки, які вже сталися. Перший із таких засобів – превентивний, а другий – компенсаційний²⁸.

35. Різні залучені складові є обширними²⁹.

i. *Превентивні засоби правового захисту можуть бути кращим рішенням*

36. По-перше, у тих випадках, коли це можливо, Європейський суд розглядає превентивний засіб правового захисту як найкраще рішення проблеми тривалості провадження. Як було зазначено у справі «Сюрмелі проти Німеччини» (*Sürmeli v. Germany*):

У тому випадку, коли судова система не відповідає вимогам частини 1 статті 6 Конвенції, про розгляд справи упродовж розумного строку, засіб правового захисту, призначений для прискорення провадження у справі з метою недопущення надмірної тривалості цього провадження, є найбільш ефективним рішенням проблеми. Такий засіб правового захисту має безперечну перевагу порівняно із засобом правового захисту, який надає тільки компенсацію, оскільки він також попереджає встановлення повторних порушень щодо того ж провадження, а не просто відшкодовує завдані збитки *a posteriori*, на відміну від компенсаційного засобу правового захисту³⁰.

ii. *Комбіновані засоби правового захисту отримали високу оцінку*

37. По-друге, Європейський суд високо оцінив практику деяких держав, які поєднали два типи засобів правового захисту, один із яких призначений для прискорення провадження у справі, а інший – для отримання компенсації³¹.

²⁷ Пункт 159. Уряд висловив думку, що в провадженні по справі проти заявника останній міг порушити питання про тривалість провадження у своїх апеляційних скаргах на рішення про продовження строку тримання під вартою або в клопотаннях про звільнення, які він подав. Окрім того, Уряд вважав, що заявник також міг подати скаргу до голови суду, в якому розглядалась його права, або до міністра юстиції, що призвело б до ініціювання з боку цих осіб адміністративного нагляду щодо його справи. Крім того, здійснення адміністративного нагляду могло призвести до накладення дисциплінарних санкцій на суддю, якщо він чи вона не провели судового розгляду ефективно та оперативно.

²⁸ Деякі справи, що стосуються ефективності засобів правового захисту, були пов'язані з визначенням того, чи було вичерпано національні засоби правового захисту. Однак Європейський суд вважає, що концепція ефективності була однаковою для статей 13 та 35(1); рішення про неприйнятність «Міфсуд проти Франції» [ВП] (*Mifsud v. France* [GC] (dec.)), № 57220/00, 11 вересня 2002 року, пункт 17.

²⁹ Див. Додаток 1 щодо компонентів надання ефективних засобів правового захисту за надмірну тривалість кримінального провадження у вигляді контрольного списку.

³⁰ [ВП], № 75529/01, 8 червня 2006 року, пункт 100.

³¹ Там само.

iii. *Надається свобода у виборі засобів правового захисту*

38. По-третє, незважаючи на те, що превентивний засіб правового захисту може бути більш доцільним, якщо мова йде про провадження, яке ще не завершено, зрозуміло, що держави можуть обирати між забезпеченням запобіжного засобу правового захисту та наданням компенсаційного засобу, за умови, що обраний варіант задовольняє всі вимоги щодо ефективності.
39. Вказане було чітко зазначено Європейським судом у рішенні у справі «Міфсуд проти Франції» (*Mifsud v. France*), у якій він вказав, що:

він встановив, що засоби правового захисту, які доступні стороні провадження на національному рівні для подання скарги про тривалість провадження, є «ефективними» в значенні статті 13 Конвенції, якщо вони «[запобігають] стверджуваному порушенню чи його продовженню, або [надають] належне відшкодування шкоди, завданої будь-яким порушенням, яке вже відбулося» (справа «Кудла проти Польщі» [ВП] (*Kudla v. Poland* [GC]), № [30210/96](#), пункт 158, 26 жовтня 2000 року). Стаття 13, отже, пропонує альтернативу: засіб правового захисту є «ефективним», якщо його можна використати або для прискорення ухвалення рішення судами, які розглядають справу, або для надання стороні провадження належного відшкодування за затримки, які вже відбулися (див. рішення у справі Кудли, цитоване вище, § 159)³².

40. Таким чином, Держава може вирішити запровадити лише компенсаційний засіб, при цьому такий засіб правового захисту не буде вважатися неефективним³³.

iv. *Особливі вимоги до превентивних засобів правового захисту*

41. По-четверте, превентивний засіб правового захисту не вважається наданим у тому разі, коли: (а) рішення про його надання належить до дискреційних повноважень відповідного органу; що стосується розгляду клопотання³⁴; (б) не може бути продемонстровано, що можливість оскарження тривалості провадження призведе до прискорення розгляду³⁵; (в) існує невизначеність щодо критеріїв прийнятності, які підлягають застосуванню³⁶; (г)

³² [ВП], рішення про неприйнятність, № 57220/00, 11 вересня 2002 року, пункт 17.

³³ Рішення у справі «Скордіно проти Італії» [ВП] (*Scordino v. Italy* [GC]), № 36813/97, 29 березня 2006 року, пункт 187.

³⁴ Див., наприклад, справу «Горват проти Хорватії» (*Horvat v. Croatia*), № 51585/99, 26 липня 2001 року; «У цій справі Суд зазначає, що провадження відповідно до пункту 4 статті 59 Закону про Конституційний Суд вважається порушенням лише в тому разі, якщо Конституційний Суд після попереднього розгляду скарги вирішив допустити її до розгляду. Таким чином, хоча зацікавлена особа може подати скаргу безпосередньо до Конституційного Суду, формальне порушення провадження здійснюється в межах дискреції останнього» (пункт 41).

³⁵ Див., скажімо, справу «Горват проти Хорватії» (*Horvat v. Croatia*), № 51585/99, 26 липня 2001 року; «Також варто зазначити, що інші засоби правового захисту, на які посилається Уряд, а саме клопотання до голови Загребського міського суду або Міністерства юстиції про прискорення провадження, становлять оскарження за ієрархічним принципом, яке насправді є лише інформацією, що надходить до наглядового органу із пропозицією скористатися своїми повноваженнями, якщо такий орган вважатиме це за доцільне. У разі такого оскарження наглядовий орган може поставити це питання (або не поставити його) перед посадовою особою, проти якої спрямована скарга за ієрархічним принципом, якщо він вважатиме, що скарга не є явно необгрунтованою. В іншому разі він не вживатиме жодних дій. Якщо провадження порушене, воно здійснюється лише між наглядовим органом та відповідними посадовими особами. Заявниця не буде стороною такого провадження, і її могли поінформувати лише про спосіб, в який наглядовий орган розглянув її скаргу...» (пункт 47).

³⁶ Там само, у пункті 110; «Суд зазначив, що національне законодавство не передбачає спеціального засобу правового захисту у формі скарги на бездіяльність. Незважаючи на те, що значна кількість апеляційних судів фактично визнала такий засіб захисту, критерії прийнятності такої скарги дуже різні і залежать від обставин конкретної справи. Верховному федеральному суду Німеччини ще належить ухвалити рішення про прийнятність такого засобу правового захисту». Були також сумніви щодо ефективності таких розпоряджень через відсутність деталей щодо їхнього змісту та їхньої дієвості у провадженні, якого стосувалась справа.

подання апеляції, яке могло б спричинити прискорення провадження у справі, недоступне стороні, інтереси якої постраждали через затримку³⁷; (д) застосовність до конкретних обставин не встановлена³⁸; (є) існує невизначеність щодо доступності в практичному плані³⁹.

42. По-п'яте, засіб правового захисту для прискорення провадження на досудовому етапі навряд чи Європейський суд вважатиме ефективним за відсутності повноважень щодо встановлення термінів для завершення процесуальних дій, щодо призначення дати слухання або щодо припинення слідства чи ухвалення рішення про те, що справу належить розглядати в пріоритетному порядку, а також щодо накладення стягнень за недотримання розумних строків розгляду⁴⁰.

³⁷ Див., скажімо, справу «Сюрмелі проти Німеччини» [ВП] (*Sürmeli v. Germany* [GC]), № 75529/01, 8 червня 2006 року: «Визнаючи, що судовий розгляд можна провести більш швидко, якщо відповідний суд негайно виконає розпорядження Федерального конституційного суду, Суд, разом з тим, зазначає, що Уряд не надав жодних свідчень того, що рішення Федерального конституційного суду мають потенційний або фактичний вплив на хід провадження у справах, у яких відбулися затримки. Суд відзначає, що у справі проти Німеччини, яка перебуває на цей момент у його провадженні та в якій подібне розпорядження було надане Федеральним конституційним судом, оскаржуване провадження завершилося через шістнадцять місяців у відповідному суді і через два роки та дев'ять місяців в Апеляційному суді... В іншій справі, яку розглядав Суд та в якій Федеральний конституційний суд наказав прискорити провадження у справі, хоча і не визнав тривалість цього провадження неконституційною, суду нижчої інстанції знадобилося більше ніж десять місяців, щоб завершити розгляд у цій справі, а провадження у справі загалом завершилося через два з половиною роки після винесення розпорядження Федеральним конституційним судом... Більше того, у тій справі, яка стосувалась судового провадження, яке тривало дев'ять років і вісім місяців, Суд визнав порушення частини 1 статті 6 Конвенції, тоді як Федеральний конституційний суд визнав конституційну скаргу неприйнятною, встановивши, що тривалість провадження (майже дев'ять років на цій стадії) ще не досягла неприпустимого рівня... Нарешті, що стосується тиску громадськості, на який посилався Уряд, Суд не вважає переконливим, що цей фактор може прискорити провадження в окремій справі» (пункти 106–107).

³⁸ Див., скажімо, рішення про неприйнятність у справі «Угільт Хансен проти Данії» (*Ugilt Hansen v. Denmark* (dec.)), № 11968/04, 26 червня 2006 року; «На думку Уряду, ці рішення свідчать, що стаття 840 Закону про здійснення правосуддя може бути використана для спонукання суду призначити справу до розгляду, а відтак становить ефективний засіб правового захисту для завершення кримінального провадження. Суду не потрібно оцінювати в загальному, чи є стаття 840 Закону про здійснення правосуддя, як заявлено Урядом, засобом правового захисту, який залежно від обставин справи має бути вичерпаний, наприклад, коли суд відмовляється припинити досудове слідство, хоча справа, на думку заявника, готова до судового розгляду, або призначити судові слухання з меншими інтервалами, щоб прискорити розгляд справи. Більше того, у цій справі тривалість провадження в першу чергу була обумовлена різними відстроченнями розгляду через очікування результату розгляду так званих контрольних справ, результат розгляду яких найімовірніше мав би значний вплив на звинувачення проти заявника, а може, й навіть міг би призвести до виправдання... На думку Суду, Уряд не довів, що стаття 840 Закону про здійснення правосуддя за таких обставин була б ефективним засобом правового захисту, який заявник повинен був вичерпати для цілей статті 35 §1 Конвенції»

³⁹ Див., наприклад, «Горват проти Хорватії» (*Horvat v. Croatia*), № 51585/99, 26 липня 2001 року; «42. До того ж аби сторона могла подати конституційну скаргу згідно з цим положенням, потрібно дотриматися двох сукупних умов. По-перше, конституційні права заявника повинні бути грубо порушені тим фактом, що рішення не було ухвалене в розумні строки, по-друге, має бути ризик серйозних і непоправних наслідків для заявника. 43. Суд зазначає, що такі терміни, як «грубе порушення» та «серйозні і непоправні наслідки», можуть тлумачити по-різному й достатньо широко. У цій справі залишається невирішеним питання про те, якою мірою заявник зазнає ризику непоправних наслідків, оскільки ця справа стосується її цивільних вимог про відшкодування. 44. Суд також зазначає, що формулювання багатьох законодавчих актів не є абсолютно точним. Необхідність уникнути надмірної жорсткості та йти в ногу з мінливими обставинами означає, що багато законів неминуче міститимуть формулювання, які більшою чи меншою мірою є розпливчастими... У цій справі Уряд представив перед Судом лише одну справу, у якій Конституційний Суд ухвалив рішення відповідно до статті 59(4) Закону про Конституційний Суд, на підтримку позиції Уряду щодо достатності та ефективності засобу правового захисту. Суд не повинен виносити рішення з питання хорватського права, яке досі не врегульоване... Однак відсутність подальшої судової практики вказує на наявну невизначеність цього засобу правового захисту на практиці. На думку Суду, однієї справи, на яку посилався Уряд, недостатньо, щоб довести наявність усталеної національної судової практики, яка підтверджувала б ефективність засобу правового захисту».

⁴⁰ Див. справу «Панджу проти Бельгії» (*Panju v. Belgium*), № 18393/09, 28 жовтня 2014 року, пункти 72 та 74. Також було відзначено, що причиною того, що в цій справі ще не було вжито жодного із таких заходів, була,

v. *Превентивні засоби правового захисту можуть стати неналежними*

43. По-шосте, Європейський суд визнав, що будуть випадки, коли наявності засобів правового захисту для прискорення провадження «може бути недостатньо для виправлення ситуації, яка явно свідчить про те, що судовий розгляд вже був надмірно тривалим»⁴¹.
44. У таких справах, у яких, як правило, превентивний засіб правового захисту був запроваджений після того, як провадження вже тривало упродовж певного часу, буде існувати необхідність компенсаційного засобу правового захисту, навіть якщо засіб для прискорення провадження був ефективним. Такий засіб правового захисту, безумовно, має бути призначений для відшкодування шкоди, спричиненої надмірною тривалістю кримінального провадження, а не якимись іншими порушеннями.⁴²

vi. *Особливі вимоги до компенсаційних засобів правового захисту*

можливо, нестача персоналу, також не було вжито заходів для усунення структурних недоліків в прокуратурі Брюсселя; пункт 73. Див. також рішення про неприйнятність у справі «Томе Мота проти Португалії» (*Tomé Mota v. Portuga* (dec.)), № 32082/96, 2 грудня 1999 року, і справу «Хольцінгер проти Австрії (№1)» (*Holzinger v. Austria* (No.1)), № 23459/94, 30 січня 2001 року, у яких можливість подати запит відповідно до Комісії судової служби або до Генерального прокурора в першій справі та до вищого суду в другій, щоб встановити термін для здійснення процесуального заходу, якого компетентний суд або прокурор досі не здійснив, розглядалася як ефективний засіб правового захисту, який потрібно вичерпати перед зверненням до Європейського суду.

⁴¹ Справа «Скордіно проти Італії» [ВП] (*Scordino v. Italy* [GC]), № 36813/97, 29 березня 2006 року, пункт 185. Див. також справу «Атанасов і Овчаров проти Болгарії» (*Atanasov and Ovcharov v. Bulgaria*), № 61596/00, 17 січня 2008 року; «Суд визнає, що із введенням у червні 2003 року нової статті 239а Кримінально-процесуального кодексу... було створено можливість для обвинуваченого вимагати передачі його справи до суду, якщо попереднє слідство не було завершено протягом певного встановленого законом строку. Заявники скористалися такою можливістю у червні та липні 2004 року й успішно досягли припинення кримінального провадження проти них 22 листопада 2004 року. Однак прискорення провадження на цьому етапі не може можна вважати відшкодуванням за затримку в понад дев'ять років, яка на той момент вже існувала» (пункти 57–58).

⁴² Див., скажімо, справу «Карамітров та інші проти Болгарії» (*Karamitrov and Others v. Bulgaria*), № 53321/99, 10 січня 2008 року; «Що стосується компенсаційних засобів правового захисту та попереднього заперечення Уряду, то Суд зауважує, що Уряд стверджував, що заявник не вичерпав наявних внутрішньодержавних засобів правового захисту відповідно до розділу 2 (2) Закону про відповідальність держави та муніципалітетів за збитки, і посилався на наявну в ньому можливість отримати компенсацію за те, що він, заявник, був незаконно звинувачений у вчиненні правопорушення. Однак Уряд не вказав, як це могло б усунути наслідки порушення, у зв'язку з яким подана скарга, що перебуває зараз на розгляді цього Суду, стосовно надмірної, на думку заявника, тривалості кримінального провадження» (пункт 59).

45. По-сьоме, надмірна затримка в позові про відшкодування шкоди, вірогідно, зробить такий засіб правового захисту неефективним⁴³, як і неможливість звернутися із таким позовом до того, як відповідне провадження завершиться⁴⁴.
46. По-восьме, немає необхідності в тому, щоб суд, який ухвалює рішення про відшкодування збитків, спочатку визнав порушення вимог розумного строку, якщо він не міг цього зробити таким чином, щоб не було перевищено розумний строк⁴⁵.

vii. Розрахунок компенсації

47. По-дев'яте, розмір призначеної компенсації (а) не повинен відповідати виплатам, які призначає Європейський суд, але його рівень не може бути необґрунтованим у порівнянні з ними⁴⁶; (б) має включати відшкодування як матеріальної, так і моральної шкоди⁴⁷ із обґрунтованою, але спростовною презумпцією, що остання була спричинена недотриманням розумних строків розгляду⁴⁸; (в) не повинен обумовлюватись виключно

⁴³ Справа «Скордіно проти Італії» [ВП] (*Scordino v. Italy [GC]*), № 36813/97, 29 березня 2006 року, пункт 195. У цьому випадку він постановив, що «передбачений Законом Пінто чотиримісячний строк відповідає вимозі щодо оперативності, необхідної для ефективного засобу правового захисту» (пункт 208), і що цей строк був дотриманий. Див. також справу «Галея і Павія проти Мальти» (*Galea and Pavia v. Malta*), № 77209/16, 11 лютого 2020 року: «Далі Суд нагадує, що засіб правового захисту, який передбачає, що розгляд відповідної скарги може тривати кілька років у двох інстанціях, не може бути сумісний із вимогою щодо того, аби засіб правового захисту для оскарження затримки (навіть у конституційному суді) був досить оперативним (див. справу Макфарлейна (*McFarlane*)), цитовану вище, § 123, і судову практику, яку зацитовано в ній). Зокрема Суд постановив, що для дотримання принципу розумного строку засіб правового захисту для оскарження тривалості судового розгляду не повинен, за загальним правилом, за відсутності виняткових обставин, передбачати процедуру, яка б тривала більше ніж два з половиною роки у двох інстанціях, включаючи стадію виконання... Суд зазначає, що, окрім того, що в цій справі розгляд справи у конституційних судах тривав необґрунтовано довго, справи, подані Урядом, також вказують на значну затримку, як, скажімо, п'ять років в одній інстанції... За відсутності будь-яких прикладів, які б засвідчили своєчасну оцінку таких скарг, Суд має серйозні сумніви щодо швидкості самого правозахисного заходу» (пункт 63).

⁴⁴ Див. справу «Тунс та інші проти Туреччини (№ 1)» (*Tunç and Others v. Turkey (No. 1)*), № 2422/06, 13 жовтня 2009 року; хоча кримінально-процесуальний кодекс дозволяв особам, які постали перед судом після того, як щодо них було обрано тримання під вартою в якості запобіжного заходу, вимагати відшкодування збитків у компетентному суді через затримку кримінального провадження, цей засіб правового захисту можна було використати лише після того, як відповідне судове рішення стане остаточним, і таким чином він не дозволяв затриманому вимагати належної компенсації або припинення порушення, доки провадження у справі тривало.

⁴⁵ Справа «Скордіно проти Італії» [ВП] (*Scordino v. Italy [GC]*), № 36813/97, 29 березня 2006 року, пункт 194. У таких справах Європейський суд виходить з того, що таке порушення було встановлено судом по суті.

⁴⁶ Там само, пункт 213; «Що стосується присудженої суми, видається, що 2450 євро за затримку в три з половиною роки становлять суму в 700 євро за рік, тобто 175 євро на кожного заявника. Суд зауважує, що ця сума становить приблизно 10% від суми, яку він зазвичай присуджує у подібних справах проти Італії. Цей фактор, взятий сам по собі, призводить до результату, який є явно необґрунтованим у світлі практики Суду» (пункт 214). Крім того, Європейський суд у цій справі зауважив: «Згідно з документами, поданими сторонами у справі для судового слухання, в італійській системі немає невідповідності між сумами компенсації, яку присуджують спадкоємцям в якості відшкодування моральної шкоди в разі смерті члена їхньої родини, чи в разі заподіяння тілесних ушкоджень, чи у справах про дифамацію та сумами, які зазвичай присуджує Суд на підставі статті 41 Конвенції у справах про дотримання розумних строків розгляду справ. Отже, розмір компенсації, що зазвичай присуджується апеляційними судами за заявами, поданими на підставі Закону Пінто, не може бути виправданий такими міркуваннями (параграф 212).

⁴⁷ Див., наприклад, рішення про неприйнятність у справі «Грассер проти Німеччини» (*Grasser v. Germany (dec.)*), № 66491/01, 16 вересня 2004 року; «Суд зазначає, що відповідно до статей 253 та 847 Цивільного кодексу (у його редакції, що діяла до 31 липня 2002 року), відшкодування моральної шкоди можна вимагати лише у виняткових випадках, спеціально передбачених законом (див. відповідне національне законодавство та практику, Б.2., вище). Ці статті, очевидно, не надають права на відшкодування моральної шкоди, завданої надмірною тривалістю провадження. Уряд, на якого покладається тягар доказування у цьому відношенні, не зміг довести, що відшкодування моральної шкоди може бути присуджене в рамках провадження щодо службової відповідальності.

⁴⁸ Справа «Скордіно проти Італії» [ВП] (*Scordino v. Italy [GC]*), № 36813/97, 29 березня 2006 року, пункти 203–204. Європейський суд визнав, що стосовно матеріальної шкоди національні суди явно мали більше можливостей для визначення її наявності та обсягу. Він також визнав, що в деяких випадках недотримання

результатом провадження⁴⁹; (г) має відповідати юридичній традиції та рівню життя у відповідній країні, але може враховувати внесок, який було зроблено в рамках застосування процедури засобу правового захисту для прискорення провадження у справі⁵⁰; (д) при призначенні відшкодування можуть враховуватись затримки, пов'язані з визначенням розміру суми⁵¹.

viii. Процесуальні вимоги до компенсаційних засобів правового захисту

48. По-десяте, процесуальні норми, які підлягають застосуванню, не повинні бути такими ж, як для звичайних заяв про відшкодування збитків. Проте дотримувана процедура має відповідати принципам справедливості, гарантованим статтею 6 Європейської конвенції⁵².

ix. Судові витрати не повинні бути перешкодою для компенсації

49. По-одинадцяте, норми щодо судових витрат, пов'язаних зі зверненням за компенсаційним засобом правового захисту не повинні накладати надмірного тягара на відповідні сторони процесу⁵³.

розумних строків розгляду може завдати лише мінімальну моральну шкоду або взагалі не завдати моральної шкоди, але підкреслив, що національним судам доведеться в такому випадку обґрунтувати своє рішення, навівши достатні причини.

⁴⁹ Там само, пункт 214; «Апеляційний суд у своєму рішенні, як видається, взяв до уваги лише надмірну тривалість провадження, яка, за його оцінкою, становила період в три роки та шість місяців, та предмет спору. Суд нагадує, що значення процесу не можна оцінювати виключно з точки зору остаточного результату, інакше справи, в яких провадження ще не завершилось, не мали б жодної цінності. Необхідно враховувати значення процесу для заявників в цілому».

⁵⁰ Там само, пункт 206.

⁵¹ Там само, пункт 207; «Допустимо, що суд, який визначає розмір компенсації, визнає, що ним самим не було дотримано розумних строків розгляду, а відтак щоб не ставити заявника в невідгідне становище пізніше, присудить йому особливо значну суму компенсації з тим, щоб відшкодувати подальші затримки у провадженні».

⁵² Справа «Скордіно проти Італії» [ВП] (*Scordino v. Italy [GC]*), № 36813/97, 29 березня 2006 року, пункт 200; «Кожна держава на основі тих норм, які підлягають застосуванню у її судовій системі, визначає, яка процедура найкраще відповідатиме обов'язковому критерію «ефективності».

⁵³ Там само, у пункті 201; «Суд визнає обґрунтованим той факт, що в провадженнях такого типу, коли держава внаслідок поганої організації національної судової системи змушує – певною мірою – учасників судового процесу вдаватися до процедури компенсаційного засобу правового захисту, правила щодо судових витрат можуть відрізнитись, і, таким чином, не допускають покласти надмірний тягар на учасників процесу в разі обґрунтованості їхнього позову. Може здатися парадоксальним те, що, вводячи різні податки – що підлягають сплаті до подання скарги або після ухвалення судового рішення, держава забирає те, що вже присудила потерпілій стороні з метою виправлення порушення Конвенції. Крім того, такі витрати не повинні бути надмірними і не мають необґрунтовано обмежувати право особи подавати таку скаргу і, тим самим, порушувати право доступу до суду. Стосовно цього питання Суд зауважує, що в Польщі заявникам відшкодовують судовий збір, що сплачується за подання скарги, у тому разі, якщо їхня скарга є обґрунтованою (див. рішення про неприйнятність у справі «Харзинський проти Польщі» (*Charzyński v. Poland (dec.)*), № [15212/03](#), Збірник ЄСПЛ 2005-V). У справі Скордіно (*Scordino*) заявники мали зазнати витрат, що становили приблизно дві третини присудженої компенсації. Європейський суд визнав, що «розмір процесуальних витрат і, зокрема, певні фіксовані збори (як-от збір за реєстрацію судового рішення) можуть істотно ускладнити спроби заявників отримати компенсацію» (пункт 210). Див. так само ці зауваження у справі «Макфарлейн проти Ірландії» [ВП] (*McFarlane v. Ireland [GC]*), № 31333/06, 10 вересня 2010 року; «Суд зазначає, що запропонований позов буде розглядатись за загальними правилами судового розгляду щодо законного представництва, судового збору та судових витрат. Хоча представництво не є обов'язковим, як було зазначено вище, засіб правового захисту буде юридично та процесуально складним. Процедура судового контролю не охоплюватиметься правилами щодо витрат на правову допомогу в кримінальних справах, позов про відшкодування збитків, імовірно, не підпадатиме під дію *ex gratia* схеми Генерального прокурора, а заявник повинен буде отримати згоду Комітету з питань правової допомоги в цивільних справах, у якій стверджуватиметься, що звернення до процедури, передбаченої засобом правового захисту є обґрунтованим для присудження витрат на правову допомогу. Засіб захисту, принаймні на початковому етапі, буде новим і невизначеним (пункти 117–121): у тому разі, якщо заявник зазнає невдачі, існує ризик того, що суд покладе на нього обов'язок сплатити судові витрати; а навіть якщо вимогу про відшкодування збитків було б розглянуто

х. Оплата повинна бути своєчасною

50. По-дванадцяте, хоча Європейський суд погоджується з тим, що органам влади потрібен час, щоб здійснити виплату, він вважає, що такий термін, як правило, не може перевищувати шести місяців із дня, коли рішення про присудження компенсації набуло законної сили⁵⁴.
51. Крім того, було підкреслено, що державний орган не може вказати відсутність коштів як привід для невиконання судового боргу⁵⁵.

хі. Зменшення строку покарання та припинення провадження в якості компенсації

52. По-тринадцяте, компенсація може також мати форму зменшення строку покарання, якщо тривалість провадження була врахована безпосередньо та у спосіб, що піддається кількісній оцінці⁵⁶. Окрім того, засудженому має бути надане право подавати клопотання про зменшення строку покарання, таке право може бути забезпечене на підставі чітко сформульованого законодавчого положення або усталеної судової практики⁵⁷.
53. Компенсацію також може бути надано шляхом припинення провадження у справі виключно через затримку, яка була надмірною або завдала виняткової шкоди інтересам

як альтернативну вимогу в рамках позову про заборону вчиняти дії, існували б окремі витрати, пов'язані з позовом про відшкодування збитків (зокрема витрати Генерального прокурора, який був би відповідачем), а відтак вірогідність понесення заявником витрат могла б бути високою. Суд вважає, що Уряд не довів, що за таких обставин заявникові не чинитиметься необґрунтованих перешкод у поданні позову про відшкодування шкоди, завданої порушенням конституційного права на розгляд у розумний строк» (пункт 124).

⁵⁴ Там само, пункт 198.

⁵⁵ Там само, пункт 199. «Проте, Суд хотів би підкреслити той факт, що для того, аби компенсаційний засіб правового захисту був ефективним, його впровадження повинно супроводжуватись належним виділенням бюджетних коштів з тим, щоб упродовж шести місяців із дня надходження в судову канцелярію можна було виконати рішення апеляційних судів про присудження компенсації, які відповідно до Закону Пінто належить виконувати негайно» (пункт 209).

⁵⁶ Див., скажімо, справу «Бек проти Норвегії» (*Beck v. Norway*), № 26390/95, 26 червня 2001 року; «Суд відзначає передусім, що міський суд безпосередньо врахував аргумент заявника щодо недотримання розумних строків, який є суттю його скарги за частиною 1 статті 6 Конвенції. По-друге, Суд вважає, що заявник отримав належне відшкодування шкоди, завданої оскаржуваним ним порушенням. У контексті цього варто нагадати, що, незважаючи на тяжкість злочинів, про які йдеться, заявника було засуджено до 2 років позбавлення волі, обрана міра покарання була однією з найм'якших серед тих, які допускали відповідні положення кримінального закону, і строк покарання суттєво менший, ніж в аналогічних справах (див. пункт 17 вище). Суд не переконали аргументи заявника стосовно того, що фактор тривалості мав невелике або несуттєве значення під час ухвалення вироку. Міський суд прямо вказав, що він надає «суттєву» вагу цьому третьому фактору і невелике значення другому фактору щодо некритичного ставлення банків під час видачі кредитів. Пом'якшувальні обставини, пов'язані з віком, не підлягали застосуванню до всіх підсудних, проте їм було призначено подібні строки покарання з урахуванням обсягу обов'язків кожного з них. Таким чином, елемент часу/недотримання строків був врахований як основна обставина, яка пом'якшує покарання. Хоча аргументація Міського суду могла б бути більш точною, Суд, враховуючи дані про практику призначення покарання судами у подібних справах, подані сторонами, вважає, що зменшення строку покарання з урахуванням тривалості провадження в даній справі було таким, що піддається кількісній оцінці, і мало вирішальне значення під час винесення вироку щодо заявника» (пункт 28).

⁵⁷ Справа «Дімітров і Хаманов проти Болгарії» (*Dimitrov and Hatanov v. Bulgaria*), № 48059/06, 10 травня 2011 року, пункт 128. Однак Європейський суд також підкреслював, що «безумовно, це не означає, що суди повинні, за загальним правилом, задовольняти такі клопотання; у випадках, коли зменшення строку покарання не є обґрунтованим, вони можуть відмовити в цьому, і тоді засуджений повинен звертатися за іншими формами відшкодування шкоди, як-от грошова компенсація».

обвинуваченого⁵⁸. Однак таке припинення провадження не повинно завдавати шкоди публічним інтересам⁵⁹.

xii. Обов'язок використання після запровадження

54. Якщо було запроваджено компенсаційний засіб правового захисту і він був доступний особам, які подають заяви до Європейського суду щодо тривалості кримінального провадження, відповідним заявникам, найімовірніше, слід використати цей засіб правового захисту, а їхні скарги буде відхилено через не вичерпання внутрішніх засобів правового захисту відповідно до частин 1 і 4 статті 35 Європейської конвенції⁶⁰. Таким чином, зробити нещодавно введені засоби правового захисту доступними для ситуацій, на які поширюються такі заяви, може бути в інтересах держави.

Г. ДОСЛІДЖЕННЯ У РОЗРІЗІ КРАЇН

55. У цьому розділі виконання зобов'язання стосовно надання ефективного засобу правового захисту для оскарження тривалості кримінального провадження розглядається на прикладі Болгарії, Литви, Польщі, Румунії та Словенії. Дослідження враховує ті справи у Європейському суді, у яких заходи, вжиті в цих державах-членах, розглядали або в ході проваджень у Європейському суді – чи то стосовно ймовірних порушень статті 13, чи наявності ефективних засобів правового захисту для цілей дотримання вимоги вичерпання національних засобів правового захисту відповідно до частини 1 статті 35, – або Комітетом міністрів у процесі нагляду за виконанням рішень Суду⁶¹.
56. Комітет міністрів, як правило, використовує термін "прискорювальний засіб правового захисту" при вивченні превентивних засобів, який буде використовуватися в цьому розділі дослідження.

1. Болгарія

57. Відсутність ефективних засобів правового захисту для оскарження порушень вимог розумного строку при розгляді кримінальних справ було розглянуто в пілотному рішенні Європейського суду у справі «Дімітров і Хаманов проти Болгарії» (*Dimitrov and*

⁵⁸ Див., наприклад, рішення про неприйнятність у справі «Шпротте проти Німеччини» (*Sprotte v. Germany* (dec.)), № 72438/01, 17 листопада 2005 року; «Суд зазначає, що Потсдамський районний суд рішенням від 6 грудня 2004 року припинив провадження у справі. Крім того, він постановив, що судові збори має оплачувати Казначейство, а заявникові повинна бути відшкодована половина необхідних витрат, понесених у зв'язку з розглядом справи. Хоча районний суд не надав подальшого обґрунтування свого рішення, із контексту стає зрозумілим, що він дотримувався розпоряджень Федерального конституційного суду. Зазначене вказує на те, що провадження у справі було припинено через його надмірну тривалість. За цих обставин Суд вважає, що заявникові було надано належну компенсацію у зв'язку із загальною тривалістю провадження». Припинення провадження також було зазначено як форма безгрошового відшкодування в Рекомендації CM/Rec(2010)3 Комітету міністрів державам-членам щодо ефективних засобів правового захисту разі для оскарження надмірної тривалості судового розгляду, яку було ухвалено Комітетом міністрів 24 лютого 2010 року на 1077-му засіданні заступників міністрів.

⁵⁹ На аспекті було наголошено Європейським судом у справі «Дімітров і Хаманов проти Болгарії» (*Dimitrov and Hatanov v. Bulgaria*), № 48059/06, 10 травня 2011 року, пункт 129.

⁶⁰ Див., скажімо, рішення про неприйнятність у справі «Фахретдінов та інші проти Росії» (*Fakhretdinov and Others v. Russia* (dec.)), № 26716/09, 23 вересня 2010 року. Однак, в цілях справедливості та ефективності, Європейський суд може прийняти рішення про завершення свого розгляду рішенням по суті у справах такого типу, які тривалий час перебували в його розгляді або вже досягли останньої стадії провадження.

⁶¹ Див. Додаток 2, що дає огляд зафіксованих проблем та рішень, знайдених у дослідженнях у розрізі країн

Hamanov v. Bulgaria)⁶². Ухвалення пілотного рішення було визнано доцільним з огляду на відсутність ефективних засобів правового захисту для оскарження надмірної тривалості провадження⁶³ та масштабний та стійкий характер проблеми, яка лежить в основі таких скарг.

58. На думку Європейського суду, існувала чітка потреба в запровадженні засобу правового захисту або низки засобів правового захисту стосовно надмірної тривалості провадження в кримінальних справах. До того ж Суд підкреслював, що запровадження лише засобу захисту, направлено на прискорення провадження, не буде достатнім, оскільки Болгарію потрібно розглядати як країну, в якій вже існують проблеми щодо тривалості розгляду справ. Як наслідок, вона повинна була запровадити засоби правового захисту, які могли б забезпечити відшкодування шкоди, завданої затримками, які вже мали місце⁶⁴.
59. Таким чином, у заходах загального характеру, на необхідність вжиття яких вказав Суд відповідно до статті 46 Європейської конвенції, Європейський суд послався на ключові риси ефективного компенсаційного засобу правового захисту⁶⁵, підкреслив необхідність того, аби він мав зворотну силу та забезпечував відшкодування шкоди, завданої затримками, що мали місце до його впровадження, як у справах, розгляд яких ще триває, так і в справах, провадження по яким вже завершилися, але в яких особи, звинувачені у вчиненні кримінального правопорушення, уже звернулися до Суду або можуть зробити це. Європейський суд також зазначив, що зменшення строку покарання іноді є можливим способом усунення негативних наслідків, завданих затримками, які вже мали місце, і що в разі безпрецедентної затримки або затримки, яка завдала особливої шкоди інтересам обвинуваченого, може бути навіть розглянута можливість припинення провадження за умови, що це не зашкодить публічним інтересам.
60. Першою реакцією на рішення Суду у справі «Дімітров і Хаманов проти Болгарії» (*Dimitrov and Hamanov v. Bulgaria*) було внесення змін до Закону про повноваження суду у 2012 році, які передбачали можливість подання заяви про відшкодування збитків у зв'язку з надмірною тривалістю провадження, які направлялися до міністра юстиції через Інспекційну службу Вищої ради суддів. Розгляд цих заяв міністр (або уповноважена ним

⁶² № 48059/06, 10 травня 2011 року.

⁶³ Існувала можливість надання обвинуваченому через один-два роки після пред'явлення обвинувачення залежно від тяжкості злочину, у вчиненні якого він звинувачується, права подавати клопотання до суду ухвалення рішення про те, що сторона обвинувачення повинна або передати обвинувальний акт до суду, або припинити провадження упродовж двох місяців після постановлення такої ухвали. Однак така процедура могла діяти як прискорювальний засіб лише на досудовому етапі й не могла виступати як компенсаційний засіб правового захисту для оскарження затримок за період до її введення у 2003 році. Більше того, підхід до обчислення «розумного строку» в деяких справах призвів до, усупереч інтересу громадськості у притягненні злочинців до відповідальності, неправомірного припинення кримінального переслідування; див., наприклад, справу «Бісер Костов проти Болгарії» (*Biser Kostov v. Bulgaria*), № 32662/06, 10 січня 2012 року. Відповідну процедуру було скасовано в 2010 році, але знову введено в 2013 році з тримісячним терміном для подання обвинувального акту.

⁶⁴ Див. пункт 122 рішення.

⁶⁵ А саме: «– процесуальні норми, що регулюють розгляд такого позову, повинні відповідати принципу справедливості, закріпленому в статті 6 Конвенції; – правила розподілу судових витрат не повинні покладати надмірного тягаря на сторони в судовому процесі, якщо їх позов є обґрунтованим; – позов про відшкодування шкоди має бути розглянутий у розумний строк. У зв'язку з цим може бути розглянуте питання про розгляд таких вимог за спеціальними правилами, які б відрізнялись від загальних норм, що регулюють розгляд позовів про відшкодування збитків, аби запобігти ризику того, що, у разі розгляду за загальними правилами цивільного провадження, засіб правового захисту може бути недостатньо оперативним...; – розмір компенсації не повинен бути необґрунтованим порівняно з розміром відшкодування, яке присуджує Суд у справах такого характеру...; – компенсацію належить виплачувати негайно і загалом не пізніше ніж через шість місяців із дня набуття законної сили рішенням про присудження...» (пункт 125).

особа) здійснює за участю колегії, що складається з інспектора та двох експертів, які працюють у спеціальному підрозділі Інспекційної служби. Орган, що розглядає заяву, повинен скласти офіційний документ із встановленням обставин, що стосуються справи, не пізніше ніж через чотири місяці з моменту подання або виправлення заяви, а міністр має ухвалити рішення упродовж шести місяців⁶⁶. Плата за процедуру не стягується.

61. Заяви, подані в рамках такого адміністративного засобу правового захисту мають бути спрямовані «проти рішень, дій чи бездіяльності судових органів», якими було порушено право на розгляд та вирішення справи протягом розумного строку. Таке формулювання не повинно перешкоджати розгляду тих заяв, які стосуються затримок, що викликані не бездіяльністю окремих суддів чи посадових осіб суду, а, скажімо, надмірною завантаженістю судової системи загалом.
62. Під час розгляду заяв необхідно враховувати загальну тривалість проваджень та періоди затримки з вини органів влади, а також періоди затримки, викликані поведінкою заявника та його представника. Окрім того, рішення по суті заяви має прийматись, та розмір компенсації визначатись, з урахуванням прецедентної практики Європейського суду. Верхня межа для сум, що підлягають сплаті, становить 10 000 болгарських лев (5 112,92 євро).
63. Компенсація виплачується із бюджету Міністерства юстиції. Потім кожного кварталу Міністерство фінансів має скеровувати до бюджету Міністерства юстиції кошти на відшкодування сум, виплачених в якості компенсації.
64. Окрім цього, було запроваджено цивільний засіб правового захисту також у 2012 році шляхом внесення змін до Закону про відповідальність держави та муніципалітетів за завдані збитки. Таким чином, було впроваджено відповідальність держави за шкоду, завдану фізичним чи юридичним особам порушенням права на розгляд справи й ухвалення рішення у справі в розумний строк відповідно до частини 1 статті 6 Конвенції.
65. Розгляд будь-яких позовних вимог для таких цілей регулюється Цивільно-процесуальним кодексом, і суд, що ухвалює рішення щодо цих вимог, зобов'язаний враховувати загальну тривалість провадження та предмет спору, фактичну та юридичну складність справи, поведінку сторін та їхніх процесуальних чи законних представників, поведінку інших учасників провадження і компетентних органів, а також інші факти, що мають значення для належного вирішення спору. Подання позову про відшкодування збитків у зв'язку з тривалістю розгляду справи, провадження по якій ще не завершено, не перешкоджатиме поданню нового позову після завершення розгляду. Не було передбачено обмежень суми компенсації, що підлягає виплаті.
66. Подання (або неподання) заяви про прискорення провадження у справі не впливає на присудження компенсації в рамках процедури, передбаченої для кожного з вказаних засобів правового захисту⁶⁷.
67. Обидва ці засоби правового захисту були ретельно вивчені Європейським судом у справах «Вальчева та Абрашев проти Болгарії» (*Valcheva and Abrashev v. Bulgaria*)⁶⁸ та

⁶⁶ Для розгляду заяв осіб, які вже звернулися до Європейського суду, цей строк було подовжено до вісімнадцяти місяців.

⁶⁷ Це було б засобом правового захисту, про який йдеться у пункті 63, а не той, що обговорювався пізніше в цьому підрозділі

⁶⁸ Рішення про неприйнятність у справі, № 6194/11, 18 червня 2013 року.

«Балакчиев та інші проти Болгарії» (*Balakchiev and Others v. Bulgaria*⁶⁹). Суд зосередив розгляд на питаннях процесуальних гарантій⁷⁰, витрат⁷¹, оперативності⁷², розміру компенсації⁷³, її швидкої виплати⁷⁴, обсягу⁷⁵ та зворотної сили⁷⁶.

⁶⁹ Рішення про неприйнятність у справі, № 65187/10, 18 червня 2013 року.

⁷⁰ Хоча процедура, передбачена для адміністративного засобу правового захисту не є змагальною і, таким чином, не буде оцінена з точки зору відповідності повною мірою вимогам частини 1 статті 6 Європейської конвенції, було визнано, що Інспекційна служба має значну незалежність. Суд висловив сумніви щодо наявності такої незалежності в органі влади, задіяного в другому етапі процедури (тобто міністра юстиції чи уповноваженої ним особи). Однак було зазначено, що адміністративний засіб правового захисту є лише першим рівнем у системі засобів правового захисту, існувала також друга, повністю судова процедура, яка могла завершитися ухваленням судом юридично обов'язкового рішення. Однак було визнано, що може виникнути питання стосовно неупередженості судів, які розглядають будь-які позови, спрямовані проти суду, що розглядає їх. Проте, Суд не лише висловив думку, що такі позови будуть рідкісними, а й визнав важливим, аби суми, які виплачують як компенсацію, надходили з окремої статті бюджету кожного суду. Як наслідок, Європейський суд визнав, що цей фактор не поставить під сумнів неупередженості судів, які розглядають такі позови, або ефективність засобу правового захисту (пункти 98–100).

⁷¹ Не виникало жодних питань стосовно витрат або зборів, оскільки не було передбачено жодних зборів за подання заяви в рамках адміністративної процедури; судовий збір в процедурі судового розгляду сплачувався за фіксованою ставкою- (10 лев (5,11 євро) за подання позовної заяви до суду першої інстанції-, 5 лев (2,56 євро) за подання апеляційної скарги до апеляційного суду та 5 лев (2,56 євро) для провадження у касаційному суді) і його розмір не був надмірним; позивачі повинні були покрити витрати органу-відповідача лише в тому разі, якщо у задоволенні позовних вимог відмовлено повністю, а позивачі, чий позов було задоволено, могли відшкодувати власні витрати (пункти 101–103).

⁷² Швидкість процедури розгляду адміністративного засобу правового захисту не викликала жодної загальної стурбованості. Той факт, що заяву в рамках цієї процедури не можна було подати доти, доки основна справа перебуває на розгляді суду, вважалось значною мірою компенсованим можливістю пред'явити цивільний позов, поки основне провадження все ще триває. Більше того, хоча цивільні позови щодо провадження, яке завершилося, могли бути подані лише після вичерпання адміністративного засобу правового захисту, Суд вважав обґрунтованим очікувати, що на практиці переважну більшість скарг вдасться розглянути в рамках адміністративної процедури. Тим не менш, було визнано, що ефективність засобу правового захисту залежатиме від спроможності цих судів розглянути справи за поданими скаргами з особливою оперативністю з точки зору тривалості часу, необхідного для прийняття рішення в цих справах. Окрім того, було зауважено, що кілька держав вирішили обмежити компенсаційне провадження однією або двома судовими інстанціями на відміну від трьох, передбачених у Болгарії, а також і те, що негативні наслідки затримки в компенсаційному провадженні можна виправити збільшенням розміру компенсації; пункти 104–107.

⁷³ Не виникало жодних питань стосовно розміру компенсації, оскільки критерії адміністративного засобу правового захисту виявилися аналогічними до тих, які встановлено в судовій практиці Суду, хоча й частково викладені в загальному вигляді. Було визнано, що обмеження максимального розміру сум, що підлягають сплаті, надає достатньо можливостей для дотримання критеріїв Суду щодо компенсації, а більшу суму компенсації можна отримати шляхом подання цивільного позову про відшкодування збитків, критерії для якого, як видавалося, повністю відповідають критеріям, встановленим у судовій практиці Суду. Існувала певна невизначеність щодо того, чи буде норма про відсутність можливості для юридичних осіб отримати відшкодування моральної шкоди застосовуватись до цього цивільного позову, проте було зауважено, що текст відповідного положення посилався на «шкоду, завдану фізичним чи юридичним особам», без проведення розрізень між матеріальною та моральною шкодою. Однак, з огляду на передумови до внесення поправок, було підкреслено, що органи влади та суди Болгарії мають з особливою ретельністю вжити заходів для забезпечення застосування зазначених вище положень відповідно до Європейської конвенції та судової практики Європейського суду; пункти 108–113.

⁷⁴ Хоча не було встановлено строку для виплати компенсації у рамках адміністративного засобу правового захисту, було визнано, що спеціальні бюджетні асигнування, передбачені для таких цілей, повинні дозволити органам влади своєчасно виплачувати компенсацію. Незважаючи на те, що такого строку не було встановлено для виплат за цивільним позовом, поправки не передбачали жодних бюджетних асигнувань, а законодавство Болгарії не дозволяє примусово стягувати грошові виплати, що призначені судом за позовами про стягнення коштів з державних органів, Європейський суд не розглядав цю проблему як завідомо систематичну і вказав, що на цьому етапі було б дискусійним твердження, що компенсація не буде виплачена вчасно; пункт 114.

⁷⁵ Європейський суд зазначив, що Департамент із виконання рішень Європейського суду висловив занепокоєння щодо того, чи охоплює засіб захисту порушеного права за цивільним позовом періоди затримки з вини слідчих поліції, яких у Болгарії не вважають «судовими органами». Однак оскільки це було питання тлумачення та практики, не можна було припустити, що суди Болгарії не дадуть належної реалізації новим положенням; пункти 115–116.

68. Зважаючи на таке вивчення, Європейський суд дійшов висновку, що, взяті разом, обидва засоби правового захисту, адміністративний та цивільний, що можуть призвести до компенсації можна вважати ефективними щодо скарг на необґрунтовану тривалість провадження. Унаслідок такого бачення він відхилив обидві заяви з підстав невичерпання національних засобів правового захисту⁷⁷.
69. При цьому він визнав, що наразі відсутня тривала практика застосування цих положень національними органами влади та судами. Однак Суд підкреслив, що ці положення були спеціально розроблені для забезпечення відшкодування шкоди, завданої необґрунтованою тривалістю розгляду справ та що були виділені спеціальні бюджетні кошти для того, щоб Інспекційна служба, яка входить до складу Вищої ради суддів, створила спеціальний підрозділ, який здійснював би загальне керування засобом правового захисту⁷⁸.
70. Згодом, взявши до уваги ці заходи, Комітет міністрів вирішив припинити нагляд за виконанням рішення *Dimitrov та Hatanov* відповідно до частини 2 статті 46 Європейської конвенції⁷⁹. Однак Комітет також вказав на зобов'язання органів влади докладати зусиль для дотримання розумних строків розгляду (включно зі створенням ефективного засобу прискорення розгляду кримінальних справ) у контексті двох інших груп справ,⁸⁰ групи справ *Кітова (Kitov) та Джангозова (Djangozov)*, які залишаються під наглядом Комітету.
71. Згодом, Комітет міністрів вирішив також припинити нагляд за виконанням рішень у двох групах справ *Кітова (Kitov) та Джангозова (Djangozov)* частково через впровадження органами влади засобу прискорення розгляду кримінальних справ, який вони розглядали як важливу гарантію дотримання вимог розумного строку в кримінальному провадженні та в цивільному судочинстві, що залежить від кримінального провадження⁸¹.

⁷⁶ Було зауважено, що норми про обидва засоби правового захисту було ухвалено з перехідними положеннями, які дозволяли національним органам влади та судам розглядати заяви, що перебувають на розгляді в Європейському суді, і навіть скарги на необґрунтовано тривалі провадження, які можуть бути направлені до нього в майбутньому. Проблема деякої неточності положень із цього питання щодо адміністративного засобу правового захисту розглядали як таку, що була доповнена подальшим прийняттям пункту 8 (2) перехідних та заключних положень Закону, таким чином вносячи зміни до Закону 1988 року; пункт 117.

⁷⁷ Ці рішення можна простежити у справах «Недялков та інші проти Болгарії» (*Nedyalkov and Others v. Bulgaria*) (ухвала), № 663/11, 10 вересня 2013 року, «Делев проти Болгарії» (*Delev v. Bulgaria*), № 1116/03, 19 листопада 2013 року, «Мулін та Муліна проти Болгарії» (*Mulin and Mulina v. Bulgaria*) (ухвала), № 2092/08, 26 серпня 2014 року, «Агонцев проти Болгарії» (*Agontsev v. Bulgaria*) (ухвала), № 44448/07, 21 жовтня 2014 року та «Янков проти Болгарії» (*Yankov v. Bulgaria*) (ухвала), № 44768/10, 18 червня 2019 року.

⁷⁸ Потім Інспекційна служба призначила декілька посадових осіб і закріпила їх до цього підрозділу, а згодом вжила практичних заходів, що дозволили відповідним особам подавати та без ускладнень відслідковувати стадію розгляду своїх заяв про компенсацію; пункт 120.

⁷⁹ Остаточна резолюція CM/ResDH(2015)154, ухвалена Комітетом міністрів 24 вересня 2015 року на 1236-му засіданні заступників міністрів.

⁸⁰ Провідними справами, які мали прецедентне значення, були відповідно справи «Кітов проти Болгарії» (*Kitov v. Bulgaria*), № 37104/97, 3 квітня 2003 року та «Джангозов проти Болгарії» (*Djangozov v. Bulgaria*), № 45950/99, 8 липня 2004 року. В обох справах Європейський суд встановив порушення частини 1 статті 6 стосовно тривалості провадження, але у справі *Джангозова (Djangozov)* – цивільній справі – він також встановив порушення статті 13 у зв'язку з відсутністю будь-яких засобів для прискорення провадження у справі та неможливістю отримати компенсацію.

⁸¹ Остаточна резолюція CM/ResDH(2017)420, ухвалена Комітетом міністрів 7 грудня 2017 року на 1302-му засіданні заступників міністрів. Існування на той момент ефективних компенсаційних засобів правового захисту також було фактором закриття нагляду за цими справами, так само як і впровадження граничних строків тривалості попереднього дізнання.

72. Положення щодо цього засобу правового захисту, які були включені до глави 26 Кримінально-процесуального кодексу, набули чинності 5 листопада 2017 року⁸². Відповідно до цих положень і обвинувачений, і потерпіла сторона можуть подавати клопотання про прискорення розслідування, судового розгляду або апеляційного провадження.
73. Стосовно досудового провадження, таке клопотання може бути подане після спливу 2 років, якщо за вчинення злочину передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на термін більше ніж 5 років, або після спливу 6 місяців у всіх інших випадках. Для проваджень у судах першої інстанції та проміжної апеляційної інстанції, період часу, який має сплинути, становить відповідно більше ніж два роки або більше ніж один рік з моменту порушення провадження у справі.
74. Клопотання про прискорення подається прокурору на етапі досудового розслідування та суду, який розглядає справу, на етапі апеляційного провадження. Рішення за результатами розгляду клопотання приймає суддя одноособово в закритому засіданні протягом 15 днів у першому випадку, та колегія із трьох суддів вищого суду – не пізніше ніж через місяць та 7 днів в останньому випадку⁸³.
75. У всіх випадках відповідний суд зобов'язаний проголосити рішення, оцінивши фактичну та юридичну складність справи, з'ясувати, чи були своєчасно проведені дії, пов'язані зі збором, вивченням й оцінкою доказів та об'єктивних форм доказів, і причини зволікань з проведенням таких дій. У разі виявлення надмірної затримки суд зобов'язаний встановити розумний строк для завершення таких дій. Його рішення є остаточним, але після спливу строку, встановленого для завершення зазначених дій, може бути подане нове клопотання про прискорення.
76. У Кримінально-процесуальному кодексі не передбачено конкретних санкцій за не передання справи до відповідної колегії або невжиття вказаних нею заходів. Зокрема, на відміну від попереднього прискорювального засобу, немає автоматичного припинення справи, якщо необхідні дії не будуть вжиті у визначений термін. Натомість така бездіяльність може стати підставою для притягнення до дисциплінарної відповідальності, що навряд чи допоможе обвинуваченому чи потерпілій стороні.
77. Хоча Комітет міністрів припинив нагляд за виконанням рішень у двох групах справ *Кімова (Kitov) та Джангозова (Djangozov)*, він продовжив вивчати функціонування засобу захисту, направлено на прискорення провадження в кримінальних справах в контексті здійснення нагляду в двох інших групах справ⁸⁴, які стосуються проведення ефективного розслідування, а відтак стосуються інтересів потерпілої сторони, а не обвинуваченого.
78. Як видається, немає статистичних даних щодо клопотань про прискорення або надання компенсації, відсотка задоволених та відхилених клопотань, а також характеру ухвалених рішень чи розміру компенсацій. Так само видається, не було проведено жодних досліджень, що аналізували б наслідки впровадження якогось з засобів правового захисту з точки зору скорочення тривалості провадження у кримінальних справах.

⁸² Див. виноску 63 стосовно попередньої редакції цієї глави.

⁸³ У судових та апеляційних справах запит вважатиметься відкликаним, якщо суд, який розглядає справу, здійснив відповідну дію протягом одного місяця від моменту подання запиту.

⁸⁴ Група, у якій провідною справою є справа «Велікова проти Болгарії» (*Velikova v. Bulgaria*), № 41488/98, 18 травня 2000 року, і група, у якій провідними справами є справи «Колєві проти Болгарії» (*Kolevi v. Bulgaria*), № 1108/02, 5 листопада 2009 року, та «С.З проти Болгарії» (*S.Z. v. Bulgaria*), № 29263/12, 3 березня 2015 року.

79. Хоча в законодавстві Болгарії немає спеціального положення щодо зменшення строку покарання через надмірну тривалість провадження у справі, видається, що існує готовність до зменшення строку покарання із безпосереднім посиленням на частину 1 статті 6 Європейської конвенції та у спосіб, що піддається кількісній оцінці⁸⁵.
80. Зважаючи на те, що до Європейського суду могли бути подані інші заяви, окрім згаданих вище, зі скаргами на ефективність засобу правового захисту, направлено на прискорення провадження або компенсаційного засобу правового захисту, було ухвалено лише одне рішення про неприйнятність, яким встановлено, що надані Європейському суду матеріали не дають можливості встановити ознак порушення частини 1 статті 6 та статті 13⁸⁶ і про жодну таку заяву не повідомлявся Уряд.
81. Очевидно, що і Європейський Суд і Комітет міністрів задоволені заходами, впровадженими для забезпечення компенсації в разі надмірної тривалості кримінального провадження. Дія нового прискорювального засобу ще має бути розглянута Європейським судом. Попри те, що Комітет міністрів, як правило, вважає прискорювальний засіб позитивним розвитком, очевидно, що сплине певний час перш ніж фактична практика підтвердить, що його можна розглядати як ефективний засіб захисту.

2. Литва

82. У розгляді Європейського суду було дві групи справ. Виконання рішень в цих справах було зосереджене на забезпеченні ефективних засобів правового захисту для оскарження надмірної тривалості кримінального провадження.

⁸⁵ Див., скажімо, рішення про неприйнятність у справі «*Біволаров проти Болгарії*» (*Bivolarov v. Bulgaria* (dec.)), № 16694/06, 19 листопада 2013 року, у якому Європейський суд вказав, що він «визнає, що ухвала Верховного касаційного суду, в якій цей суд посилається на частину 1 статті 6 Конвенції та встановлює, що тривалість судового розгляду не відповідає вимогам розумного строку, може бути прирівняна до такого визнання порушення. Що стосується пом'якшення покарання, Суд зауважує, що Верховний касаційний суд погодився із судами нижніх інстанцій щодо факторів, які слід враховувати під час обрання міри покарання, але також додав до переліку цих факторів надмірну тривалість провадження, зокрема, зазначивши, що ця обставина повинна бути взята до уваги при обранні міри покарання, яку він зменшив на два роки. За цих обставин Суд вважає, що висновок Верховного касаційного суду стосовно надмірної тривалості провадження став основною підставою для пом'якшення покарання і мав для цих цілей вирішальний та такий, що піддається кількісній оцінці, вплив. Таким чином, зменшення строку покарання стало достатнім відшкодуванням шкоди, завданої надмірною тривалістю кримінального провадження проти заявника. Зважаючи на викладене вище, Суд вважає, що заявник більше не може стверджувати, що є жертвою порушення частини 1 статті 6 в значенні статті 34 Конвенції». Дивіться також аналогічне рішення в справі «*Александрові та Александрова проти Болгарії*» (*Aleksandrovi and Aleksandrova v. Bulgaria* (dec.)), № 38659/07, 28 січня 2014 року, у якій Європейський суд зауважив, що «у своєму рішенні від 11 квітня 2006 року Варненський регіональний суд прямо заявив, що з причин, які не залежали від заявників, минуло п'ятнадцять років від дати вчинення злочину до ухвалення вироків, і цей період, очевидно, включав стадію досудового розгляду. Суд переконаний, що ця ухвала Варненського регіонального суду є достатньо чітким визнанням недотримання національними органами вимог розумного строку, закріплених частиною 1 статті 6, стосовно судового провадження, тобто від моменту порушення досудового слідства до остаточного встановлення обґрунтованості кримінального обвинувачення. Що стосується пом'якшення покарання, Суд зауважує, що суди визнали надмірну тривалість провадження винятковою обставиною, що пом'якшує покарання, та вимагає призначення покарання нижче встановленої законодавством мінімальної міри покарання».

⁸⁶ Рішення про неприйнятність у справі «*Стоянов та інші проти Болгарії*» (*Stoyanov and Others v. Bulgaria* (dec.)), № 25626/08, 13 травня 2014 року.

83. Першою була група, у якій провідною справою, що мала прецедентне значення, була справа «*Girdauskas проти Литви*» (*Girdauskas v. Lithuania*)⁸⁷; у ній Європейський суд визнав порушення частини 1 статті 6, оскільки він дійшов висновку, що національні органи влади не проявляли ані ретельності, ані сумлінності під час розгляду справи, який на той момент вже тривав понад 8 років та 5 місяців, при цьому справа ще перебувала на розгляді Верховного Суду⁸⁸. У цій справі не було скарги щодо відсутності ефективного засобу правового захисту для оскарження тривалості провадження.
84. Комітет міністрів вирішив припинити нагляд за виконанням рішення у справі відповідно до частини 2 статті 46 Європейської конвенції, враховуючи прийняття Литвою індивідуальних заходів та заходів загального характеру в новому Кримінально-процесуальному кодексі⁸⁹. До них відносились положення, які надавали повноваження слідчому судді, за скаргою підозрюваного на надмірну тривалість досудового розслідування, надати вказівку прокурору про завершення розслідування та передачу справи до суду або припинення розслідування⁹⁰.
85. Провідною справою у другій групі справ, які розглядав Комітет міністрів, була «*Шульцас проти Литви*» (*Šulcas v. Lithuania*)⁹¹. У цій справі Європейський суд встановив порушення частини 1 статті 6 стосовно провадження, яке тривало 8 років та 9 місяців в судах трьох інстанцій⁹².
86. Крім того, Європейський суд встановив порушення статті 13 через відсутність ефективного засобу правового захисту відповідно до внутрішнього законодавства, який би дозволив заявнику, подавши відповідну скаргу, отримати ухвалу про визнання його права на розгляд його справи судом протягом розумного строку.
87. Це рішення ґрунтувалося на відхиленні Європейським судом тих заперечень та аргументів, які висував Уряд щодо наявності ефективного національного засобу правового захисту для оскарження тривалості провадження у кримінальних справах⁹³. Ці заперечення та аргументи стосувалися можливості подати позов відповідно до (а) статті 6.272 Цивільного кодексу, що регулює подання позову відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними діями слідчих органів чи суду в контексті кримінального провадження, та (б) Конституції.

⁸⁷ № 70661/01, 11 грудня 2003 року.

⁸⁸ Хоча було визнано, що провадження можна розглядати як складне, з огляду, зокрема, на характер інкримінованих правопорушень (а саме фінансових порушень, у вчиненні яких обвинувачувався заявник), Уряд не зміг пояснити, чому такий тривалий час був потрібен національним органам для розгляду справи і чому провадження було зупинено на строк більш ніж 4 роки у зв'язку з проведенням аудиту компанії заявника.

⁸⁹ Резолюція СМ/ResDH(2007)127, ухвалена Комітетом міністрів 31 жовтня 2007 року на 1007-му засіданні заступників міністрів.

⁹⁰ Новий Кодекс набрав чинності 1 травня 2003 року. Він також передбачав більш жорсткі строки для завершення кримінальних справ, зокрема 6-місячний строк для завершення досудового розслідування, та, від моменту завершення розслідування, 20-денний строк для передачі справи до суду і призначення першого слухання.

⁹¹ № 35624/04, 5 січня 2010 року.

⁹² Хоча було визнано, що справа була складною і що поведінка заявника впливала на тривалість судового розгляду, деякі зволікання були спричинені помилками чи інертністю національних органів. Як наслідок, 23 жовтня 1996 року Кедайняйський районний суд повернув справу для подальшого розслідування, а 11 липня 2002 року Паневежиський регіональний суд – до суду першої інстанції.

⁹³ Пункти 60–63.

88. Європейський суд встановив в попередніх рішеннях, що подання цивільного позову на підставі статті 6.272 – ця стаття передбачає компенсацію за незаконне засудження, незаконний арешт або утримання під вартою, застосування протиправних процесуальних заходів щодо примусового виконання чи незаконного адміністративного стягнення – не відповідало критерію ефективності, оскільки на момент подання заяви до Суду цей засіб захисту не набув достатнього ступеня правової визначеності, щоб вимагати його вичерпання⁹⁴.
89. Суд вважав, що Уряд не надав жодних переконливих аргументів, які були б підставою для відступлення від попередньої усталеної судової практики. Більше того, Європейський суд зазначив, що предмет позову, поданого на підставі відповідного положення (дію такого положення було призупинено), стосувався відшкодування шкоди, завданої ймовірно незаконним рішенням апеляційного суду в іншій цивільній справі (пов'язаній з основною справою) стосовно обґрунтованості та розміру вимог кредиторів, а не шкоди, завданої заявнику порушенням розумних строків розгляду кримінальної справи.
90. Щодо можливості подання позову на підставі положень Конституції, Європейський суд постановив, що Уряд не надав жодних доказів, які б свідчили про те, що такий засіб правового захисту може мати будь-які обґрунтовані перспективи успіху, особливо до прийняття ухвали Конституційним Судом від 19 Серпня 2006 року щодо можливості вимагати відшкодування збитків, завданих протиправними діями державних установ та посадових осіб⁹⁵. До того ж Суд вважав, що Уряд не надав жодних прикладів з судової практики, які свідчили б про те, що заявник міг посилатись на положення Конвенції на національному рівні до моменту подання свого доповнення до заяви у жовтні 2004 року.
91. Однак, з огляду на розвиток прецедентної практики литовських судів, Європейський суд згодом визнав, що невизначеність щодо ефективності статті 6.272 Цивільного кодексу як внутрішньодержавного засобу правового захисту для оскарження надмірної тривалості провадження була усунена шляхом тлумачення судом, коли 6 лютого 2007 року Верховний Суд підтвердив, що зазначене вище положення належить застосовувати в разі оцінки шкоди, заподіяної внаслідок порушення частини 1 статті 6 Конвенції та наступних ухвал, прийнятих на підставі цього рішення⁹⁶.
92. Таким чином, стосовно рішення від лютого 2007 року, та подальших ухвал Європейський суд вказав, що:

⁹⁴ Справа «Норкунас проти Литви» (*Norkunas v. Lithuania*), № 302/05, 20 січня 2009 року, пункт 30.

⁹⁵ У ньому було вказано, що «...на підставі Конституції, особа має право вимагати відшкодування шкоди, заподіяної незаконними діями державних установ та посадових осіб, навіть якщо така компенсація не передбачена законодавством; суди, що розглядають такі справи, ...мають повноваження призначати належну компенсацію, безпосередньо застосовуючи принципи Конституції, ...а також загальні принципи права, керуючись, зокрема, принципом розумності тощо».

⁹⁶ Рішення про неприйнятність у справі «Савіцкас і інші проти Литви» (*Savickas and Others v. Lithuania (dec.)*), № 66365/09, 15 жовтня 2013 року. Підхід Європейського суду вже змінювався; «У справі Гедрікаса (*Giedrikas*) ...він встановив, «беручи до уваги конкретні обставини справи», що заявника, який отримав 8 000 литовських літ в якості відшкодування моральної шкоди, вже не можна вважати «жертвою» у значенні статті 34 Конвенції. У справі Берциніса (*Beržinis*)..., зважаючи на матеріали, що містяться у справі, та враховуючи конкретні обставини справи (заявник значною мірою сприяв затримці провадження у справі), Суд постановив, що суму в розмірі 290 євро, призначену заявникові, можна вважати достатньою, а тому належним відшкодуваням шкоди, завданої виявленим порушенням. Нарешті, у справі Джонікі (*Jonika*)... Суд постановив, що сума, присуджена заявникові (2 900 євро), «майже відповідає сумі, яку Суд, імовірно, призначив би відповідно до своєї практики». Здається, що ці три справи були досить специфічними, а рішення у них ухвалювали на підставі конкретних фактів.

80. ... У цій справі Верховний Суд визнав, що коли відповідальність держави за певні порушення не регулюється національним законодавством, суд може встановити відповідальність держави на підставі міжнародних договорів, що є невід'ємною частиною національної правової системи, тобто у цій справі – частини 1 статті 6 Конвенції. Верховний Суд також відхилив як необґрунтований аргумент про те, що відповідно до статті 6.272 Цивільного кодексу держава несе відповідальність лише в разі протиправних дій із боку державних службовців. Він вирішив, що правомірність певної дії відповідно до національного законодавства не означає автоматично, що вона є законною в значенні Конвенції... Литовський суд далі розглянув справу позивачки і на підставі судової практики Суду встановив, що було порушено її право на судовий розгляд упродовж розумного строку, та призначив їй відшкодування моральної шкоди в розмірі 15 000 литовських літ за шість років розгляду в одній інстанції, а також відшкодування матеріальної шкоди... Суд вважає, що це рішення чітко відповідає принципам та рекомендаціям Суду і що суму, присуджену як компенсацію, не можна вважати незначною. Те ж саме стосується рішення Верховного Суду від 15 жовтня 2009 року, коли було ухвалено рішення про присудження 5 800 євро...

81. Здійснюючи подальшу оцінку, Суд враховує рішення Верховного Суду від 4 лютого 2009 року, у якому останній визнав, що сталася невинуватена бездіяльність із боку працівників досудового слідства, та призначив відшкодування моральної шкоди на підставі такого рішення Суду, яке Верховний суд визнав найбільш схожим до справи позивача... У цій же справі Верховний Суд також визнав невинуватеними зволікання в цивільному провадженні в суді першої інстанції. Незважаючи на те, що і заявники, і суди були відповідальні за такі затримки, Верховний Суд вважав, що саме суд, а не сторони, зобов'язаний керувати процесом, а отже, більша частина відповідальності за зволікання при розгляді справи в порядку цивільного судочинства покладається на державу... Відтак оскільки другий та третій заявники стверджують про відсутність національної судової практики щодо зволікань при розгляді справ в порядку цивільного судочинства..., їхні аргументи належить відхилити.

82. Нарешті, у рішеннях від 30 листопада 2009 року і 22 червня 2010 року Верховний Суд постановив, що зобов'язання відшкодувати моральну шкоду, завдану надзвичайно тривалим провадженням у кримінальній справі, а також метод оцінки шкоди вже встановлені в законодавстві та судовій практиці Литви...⁹⁷.

93. Як наслідок, Суд вважав, що заяви, подані в цій справі, повинні бути визнані неприйнятними через невичерпання національних засобів правового захисту⁹⁸.
94. У своєму рішенні Європейський суд також послався на пропозицію Уряду доповнити статтю 6.272 Цивільного кодексу нормою, яка б чітко встановлювала право на компенсацію за надмірну тривалість судового провадження⁹⁹.

⁹⁷ Суд також вказав на «існування внутрішньодержавної судової практики стосовно відповідальності держави за недотримання строків розгляду справ в адміністративних судах. Вищий адміністративний суд підкреслив, що адміністративні суди під час розгляду справ повинні безпосередньо застосовувати положення Конвенції, включно з частиною 1 статті 6, і що в разі конфлікту положення Конвенції мають перевагу над національним законодавством та іншими правовими актами. На основі Рекомендації Комітету міністрів CM/Rec(2010)3 щодо ефективних засобів правового захисту для оскарження надмірної тривалості провадження він також наголосив на обов'язку держав-членів вжити всіх можливих заходів та гарантувати, що державні установи ефективно розглядають скарги щодо права на розгляд справи протягом розумного строку, а також визнають факт порушення та призначають відшкодування шкоди, заподіяної таким порушенням» (пункт 83).

⁹⁸ Суд виходив з того, що у випадках, коли відповідний засіб правового захисту є результатом судового тлумачення, необхідно зазвичай шість місяців, аби судова практика набула такого розвитку, який забезпечував би достатній ступінь правової визначеності, лише тоді громадськість можна вважати достатньо обізнаною із внутрішньодержавним рішенням, яким встановлено такий засіб правового захисту, а зацікавлених осіб вважати зобов'язаними користуватися цим засобом. Проте заяви в цій справі було подано до Європейського суду більш ніж через шість місяців після 6 серпня 2007 року, тобто дня, з якого існують ефективні національні засоби правового захисту, які здатні забезпечити належне відшкодування шкоди, завданої порушенням права на розгляді справи без надмірних зволікань.

⁹⁹ Запропоновану поправку було прийнято, та пункт 5 статті 6.272 передбачає таке: «Відповідно до правил, викладених у пунктах 1, 3 та 4 цієї статті, компенсація призначається за шкоду, заподіяну внаслідок надмірної тривалості досудового слідства або розгляду справи судом. Під час визначення питання про відшкодування шкоди, крім загальних критеріїв оцінки матеріальної та моральної шкоди, встановлених цим Кодексом, Суд також враховує вплив досудового слідства та судового провадження на особу, яка звертається з позовом про відшкодування збитків, їхню складність і процесуальні дії чи бездіяльність із боку працівників досудового

95. Цю пропозицію було зроблено у світлі рішень Європейського суду, якими встановлено порушення права на розгляд справи чи встановлення обґрунтованості кримінального обвинувачення протягом розумного строку та про невизнання статті 6.272 ефективним засобом правового захисту через те, що за цією нормою надмірна тривалість судового провадження не вказана як підстава для призначення компенсації. Уряд був стурбований перспективою того, що Європейський суд визнає надмірно тривалі судові провадження системною проблемою в Литві. Крім того, він вважав, що зміни до закону дозволять призначити компенсацію за надмірну тривалість судового провадження незалежно від вини працівників слідчих органів чи судів.
96. Більше того, з огляду на практику Європейського суду у справах про тривалість розгляду, зміни до закону передбачали врахування цілого спектра критеріїв: значення процесу для відповідної особи, дії чи бездіяльність із боку державних органів та самої особи. Уряд також підкреслив, що найважливішим елементом була відсутність у проєкті поправки встановленого вичерпного переліку умов, призначена за яких може бути призначена компенсація¹⁰⁰.
97. У випадку запропонованої зміни до Статті 6.272 не було прийнято. Однак її суть розроблена в прецедентній практиці Верховного Суду у справах про відшкодування шкоди завданої надмірною тривалістю кримінального провадження, і цього дотримуються всі інші суди.
98. Комітет міністрів у своєму рішенні про припинення нагляду за виконанням рішення справи «Шульцас проти Литви» (*Šulcas v. Lithuania*) відповідно до частини 2 статті 46 Європейської конвенції не врахував цієї поправки, натомість лише посилався на визнання Європейським судом того факту, що ефективний національний компенсаційний засіб правового захисту для оскарження тривалості провадження існує після ухвалення рішення Верховного Суду в лютому 2007 року¹⁰¹.
99. У цьому рішенні Комітет міністрів також взяв до уваги зміни до Кримінально-процесуального кодексу, що стосуються прискорення провадження у справі, внаслідок чого підозрюваний може вимагати припинення досудового розслідування або його завершення у встановлений термін¹⁰².
100. Немає статистичних даних щодо клопотань про прискорення провадження або виплату компенсації, відсотка задоволених та відхилених клопотань, а також характеру

слідства, прокурорів чи суддів, а також із боку осіб, які звертається з позовом про відшкодування збитків, та інші відповідні обставини.»

¹⁰⁰ Див. пункт 23 рішення у справі «Савіцкас та інші проти Литви» (*Savickas and Others v. Lithuania*), № 66365/09, 15 жовтня 2013 року.

¹⁰¹ Резолюція CM/ResDH(2014)291, ухвалена Комітетом міністрів 17 грудня 2014 року на 1215bis засіданні заступників міністрів.

¹⁰² Стаття 215 передбачає: « 1. Якщо досудове розслідування не закінчиться протягом шести місяців після першого допиту підозрюваного, підозрюваний, його представник або його захисник можуть подати скаргу слідчому судді щодо затримки у досудовому розслідуванні. 2. Для розгляду скарги слідчий суддя проводить слухання, на яке запрошується підозрюваний або його адвокат та прокурор. 3. За результатами розгляду скарги слідчий суддя приймає один із наступних наказів: 1) відхилити скаргу; 2) доручити прокурору завершити досудове розслідування у встановлений строк; 3) припинити досудове розслідування. 4. Рішення слідчого судді може бути оскаржене в порядку, встановленому статтею 65 цього Кодексу. Якщо скаргу буде відхилено, учасники провадження, зазначені у пункті 1, можуть подати повторно скаргу не раніше ніж через три місяці після розгляду попередньої скарги. 5. Прокурор повинен завершити досудове розслідування та скласти обвинувальний акт або винести постанову про припинення досудового розслідування у встановлений слідчим суддею строк. Прокурор може звернутися до слідчого судді про продовження строку завершення досудового слідства. Питання про продовження вирішується на засіданні, на яке будуть запрошені учасники провадження, зазначені у пункті 2 цієї статті».

ухвалених рішень чи розміру компенсацій. Так само видається, не було проведено жодних досліджень, що аналізували б наслідки впровадження та/або розвитку практики застосування якогось з засобів правового захисту з точки зору їх дієвості для зменшення тривалості провадження у кримінальних справах.

101. Якщо з моменту прийняття рішення у справі «*Шульцас проти Литви*» (*Šulcas v. Lithuania*) і введення та/або розвитку практики застосування таких засобів правового захисту до Європейського суду були подані скарги щодо їхньої належності або ефективності, про жодну з таких скарг не було повідомлено Уряд та щодо жодної такої скарги не було прийнято рішення про прийнятність.
102. У литовському законодавстві немає спеціального положення щодо скорочення строку покарання через тривалість провадження у справі.
103. Досягнення ефективного засобу правового захисту в цьому випадку відбулося не через законодавчу реформу, хоча це було передбачено в ході виконавчого процесу, а через переоцінку судами їх підходу до існуючого компенсаційного засобу. Це привело вітчизняну практику у відповідність до вимог Європейського суду щодо виплати компенсацій. Попри те, що положення щодо прискорювальних засобів було прийнято, розгляду практичного застосування не відбулося. Однак той факт, що компенсаційний засіб виявився ефективним, безперечно, означав, що, коли експертиза групи справ *Шульца* була закрита, не вбачалася гострої необхідності покладатися на прискорювальний засіб, для вирішення проблеми надмірної тривалості кримінального провадження.

3. Польща

104. Як уже було зазначено¹⁰³, Європейський суд у справі «*Кудла проти Польщі*» (*Kudla v. Poland*) встановив, що не було доведено, що засоби правового захисту, на які посилається Уряд, окремо чи в сукупності могли б прискорити встановлення обґрунтованості кримінального обвинувачення проти заявника або забезпечити надання йому належного відшкодування шкоди, завданої зволіканнями, які вже мали місце, а це означає, що стандарту «ефективності» для цілей статті 13 не було дотримано.
105. Після цього рішення Польща прийняла закон від 17 червня 2004 року («Закон 2004 року») про подання скарги щодо порушення права на розгляд справи в судовому порядку без надмірних зволікань.
106. Закон 2004 року дозволив сторонам провадження подавати скарги про порушення їхнього права на судовий розгляд упродовж розумного строку, якщо провадження у справі тривало довше, ніж це було необхідно для вивчення фактичних та правових обставин справи¹⁰⁴.
107. Скаргу може подати сторона кримінального провадження або потерпілий, навіть якщо він не є стороною провадження. Така скарга повинна була бути подана, поки провадження ще тривало, і розглянута судом безпосередньо вищою інстанцією, аніж суд, який здійснює провадження у справі. Упродовж року можна подати лише одну скаргу.

¹⁰³ Див. вищезазначений пункт 33

¹⁰⁴ Він також підлягав застосуванню у випадках затримки у виконавчих провадженнях.

108. Суд, який вважає скаргу обґрунтованою, повинен був визнати, що в оскаржуваному провадженні мали місце необґрунтовані зволікання. Крім того, на прохання скаржника, він міг надати вказівку суду, який здійснює розгляд справи по суті, вжити певних заходів у встановлений строк. Такі вказівки не повинні стосуватися фактичної та правової оцінки справи. До того ж якщо скарга була обґрунтованою, суд міг на прохання скаржника присудити справедливу компенсацію в розмірі, що не перевищує 10 000 злотих; виплату компенсації здійснюють за рахунок бюджету суду, який допустив процесуальні затримки.
109. Закон 2004 року також надавав можливість сторонам, чії скарги були задоволені, також вимагати відшкодування за рахунок Державного казначейства шкоди, яку вони зазнали внаслідок необґрунтованої тривалості судового розгляду. Більше того, було передбачено, що сторона, яка не подала скарги про необґрунтовану тривалість судового розгляду у справі, провадження по якій не завершено, може подати позов на підставі статті 417 Цивільного кодексу після закінчення провадження щодо суті справи, з вимогою про відшкодування шкоди, яку заподіяно через необґрунтовану тривалість судового розгляду¹⁰⁵.
110. Збір за подання скарги становив 100 злотих, але ця сума мала бути відшкодована, якщо скаргу буде визнано обґрунтованою.
111. Існували також перехідні положення стосовно тих заяв, які вже перебували на розгляді в Європейському суді, що тим самим забезпечувало певну зворотну дію в часі¹⁰⁶.
112. Європейський суд у справі «Чаржинські проти Польщі» (*Charzyński v. Poland*) встановив, що

подання скарги про порушення права на судовий розгляд упродовж розумного строку може запобігти вчиненню оскаржуваного порушення права на розгляд справи упродовж розумного строку або його продовженню, а також забезпечити належне відшкодування шкоди, завдані будь-яким порушенням, яке вже відбулося, і таким чином відповідає критерію «ефективності», встановленому у рішенні у справі *Кудлі (Kudła)*¹⁰⁷.

¹⁰⁵ Таке положення в першій редакції передбачало, що «Державне казначейство несе відповідальність за шкоду, заподіяну державною посадовою особою під час виконання покладених на неї обов'язків». Однак 1 вересня 2004 року набули чинності зміни до цієї статті, які додатково передбачили, що «якщо шкода була заподіяна через неприйняття ухвали (*orzeczenie*) або рішення (*decyzja*), коли існує встановлений законом обов'язок їхнього прийняття, відшкодування [шкоди] можна вимагати після того, як у відповідному провадженні буде встановлено, що неприйняття ухвали чи рішення суперечить закону, якщо інше не передбачено іншими спеціальними положеннями». Однак у перехідних положеннях було вказано, що стаття 417 у редакції до 1 вересня 2004 року, підлягала застосуванню до всіх подій та правових ситуацій, які існували до цієї дати. Проте 18 січня 2005 року Верховний Суд прийняв постанову, у якій ухвалив, що хоча Закон 2004 року створює юридично обов'язкові наслідки з моменту набуття чинності (17 вересня 2004 року), його положення мають зворотну дію в часі, зокрема, застосовуються до всіх проваджень, у яких затягування процесу мало місце до цієї дати та відшкодування не було надано.

¹⁰⁶ Вони передбачали, зокрема, що «упродовж шести місяців після дати набрання чинності цим законом особи, які до спливу цього строку подали скаргу до Європейського суду з прав людини... і скаржилися на порушення права на судовий розгляд упродовж розумного строку, гарантованого частиною 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, ...можуть подати скаргу щодо необґрунтованої тривалості провадження на підставі положень цього закону, якщо їхню скаргу до Суду було подано в ході оскаржуваного провадження і якщо Суд не ухвалив рішення щодо прийнятності їхньої справи».

¹⁰⁷ Рішення про неприйнятність у справі, № 15212/03, 1 березня 2005 року. Заяву визнано непринятною через невичерпання внутрішньодержавних засобів правового захисту, оскільки розширення процедури подання скарги і застосування її до заяв, щодо яких було ухвалено рішення про прийнятність, означало, що вона є доступною для заявника, незважаючи на те, що відповідне провадження вже завершилося в судах Польщі. Аналогічного висновку Суд дійшов в справі «Міхалак проти Польщі» (рішення про неприйнятність) (*Michalak v. Poland* (dec.)), № 24549/03, 1 березня 2005 року. Однак у справі «Ратайчик проти Польщі» (*Ratajczyk v. Poland*

113. Після вказаного рішення про неприйнятність, яке стосувалося дотримання вимоги щодо вичерпання ефективних засобів правового захисту, було прийнято рішення у справі «Красуський проти Польщі» (*Krasuski v. Poland*)¹⁰⁸, у якому Європейський суд визнав відсутність порушення статті 13, оскільки такі засоби правового захисту були запроваджені Законом 2004 року.

114. Однак у цьому рішенні мова йшла, в першу чергу, про компенсаційний засіб правового захисту, позаяк Європейський суд вказав на таке:

69. Проте, зважаючи на останні зміни на національному рівні, зокрема, набуття чинності Законом 2004 року, Суд бачить вагомі підстави переглянути свою попередню позицію.

Насамперед Суд вважає, що стаття 16 Закону 2004 року створила абсолютно нову правову ситуацію порівняно з тією, що існувала раніше. На відміну від попередньої ситуації, можливість вимагати відшкодування збитків відповідно до статті 417 Цивільного кодексу за надмірну тривалість судового розгляду, який завершився, зараз має чітку юридичну підставу. Крім того, лише з формулювання статті 16 стає зрозумілим те, що було усунуто ту неоднозначність, яка існувала до цього часу, щодо застосування статті 417 до справ, пов'язаних із компенсацією за порушення права на розгляд справи упродовж розумного строку.

70. Суд не знаходить жодних *prima facie* (очевидних) доказів на підтвердження аргументу заявника про те, що звернення до такого засобу правового захисту було би «нереалістичним» у цій справі. Заявник не оскаржував наявності цього засобу правового захисту, однак обмежився простим твердженням про те, що засіб правового захисту не буде ефективним, не навівши жодного обґрунтування свого твердження... З огляду на те, що Закон 2004 року набрав чинності 17 вересня 2004 року, відсутність усталеної судової практики стосовно статті 417 не є вирішальною (див. рішення про неприйнятність, *із необхідними змінами*, у справі «Харзинський проти Польщі» (*Charzyński v. Poland*), № [15212/03](#), § 41, Збірник ЄСПЛ 2005-...). Також той факт, що заявник не може в якості підстави свого позову посилатися на – більш сприятливу, на його думку, – статтю 417 в новій редакції, не робить марною чи безцільною його можливу спробу вимагати відшкодування збитків.

71. Дійсно, ефективність засобів правового захисту залежить від здатності цивільних судів Польщі розглядати такі позови з особливою ретельністю та увагою, особливо з точки зору тривалості часу, необхідного для ухвалення рішення щодо них. Справедливо й те, що рівень компенсації, яку присуджують національні суди, може становити важливий елемент при оцінюванні належності засобів правового захисту... Однак самі лишень сумніви щодо ефективного функціонування новоствореного законодавчого засобу правового захисту не звільняють заявника від обов'язку звертатися до такого засобу. Суд не може припускати, що суди Польщі не будуть застосовувати нове положення належним чином.

72. Беручи до уваги викладене вище, Суд вважає, що з 17 вересня 2004 року, з дати набрання чинності Законом 2004 року, позов про відшкодування збитків, передбачений статтею 417 Цивільного кодексу, набув достатнього рівня визначеності, щоб стати «ефективним засобом правового захисту» в значенні статті 13 Конвенції для заявника, який стверджує про порушення права на слухання упродовж розумного строку під час судового провадження в Польщі.

115. Однак на ранній стадії дії Закону 2004 року було визнано, що підхід до застосування компенсаційного засобу правового захисту суперечить практиці Європейського суду. Це було пов'язане з тим, що суди обрали практику «фрагментації провадження», згідно з якою, оцінюючи скарги щодо тривалості, суди, як правило, обмежувалася періодом після набрання чинності Законом і не аналізували, чи є виправданою тривалість провадження з урахуванням конкретних обставин справи в цілому¹⁰⁹. Також, виникли інші проблеми,

(dec.)), рішення про неприйнятність, № 11215/02, 31 травня 2005 року, заяву не визнали неприйнятною через невичерпання, оскільки внаслідок застосування трирічного строку позовної давності, передбаченого Цивільним кодексом деліктний позов не міг бути розглянутий на момент набрання чинності Законом 2004 року.

¹⁰⁸ № 61444/00, 14 червня 2005 року.

¹⁰⁹ Як наслідок, було встановлено порушення пункту 1 статті 6 у таких справах, як «Маєвський проти Польщі» (*Majewski v. Poland*), № 52690/99, 11 жовтня 2005 року, та «Кесесци проти Польщі» (*Kesecy v. Poland*), № 13933/04, 16 червня 2009 року.

зокрема, щодо того, як суди оцінювали тривалість судових розглядів та щодо не присудження справедливої сатисфакції або її невідповідний рівень.

116. До Закону 2004 року було внесено зміни в лютому 2009 року, а в пояснювальних записках було зазначено, що мета полягала в підвищенні ефективності Закону 2004 року, оскільки практика його застосування засвідчила те, що він не є повною мірою ефективним засобом правового захисту для оскарження надмірної тривалості судового розгляду.
117. Як пояснив Європейський суд у пілотному рішенні у справі «*Рутковський та інші проти Польщі*» (*Rutkowski and Others v. Poland*), передумовою для внесення змін стали такі обставини:

З огляду на статистичну інформацію, яка ілюструє кількість скарг у 2005–2007 роках та суми присудженої компенсації, було зроблено висновок, що навіть якщо суди визнавали, що розумних строків розгляду не було дотримано в тій чи іншій справі, вони надто рідко присуджували будь-яку компенсацію. Присуджені суми також дають підстави для критики, оскільки вони часто коливалися на рівні близько 20% від максимально можливої за законом суми, яка у відповідний час становила 10 000 злотих, тобто близько 2 500 євро.

Практика застосування Закону 2004 року також показала, що суди, оцінюючи тривалість провадження, не застосовували стандартів Суду, зокрема, залишали поза увагою такі фактори, як наслідки здійснення провадження у справі в контексті ситуації в момент ухвалення рішення за скаргою та відсутність оцінки того, чи тривало провадження у справі довше, ніж було необхідно для розгляду справи.

Також було підкреслено, що Закон 2004 року не передбачає жодних засобів правового захисту для оскарження надмірної тривалості розслідування, що не відповідає вимогам статті 13 Конвенції, і що однією з цілей поправок 2009 року було усунення цієї прогалини в законі.

Для підвищення ефективності механізму оскарження тривалості провадження суди будуть зобов'язані за законом присудити належну справедливу сатисфакцію, якщо скарга є обґрунтованою. Згідно з чинними нормами, суд може, але не зобов'язаний, присудити компенсацію, і, як показує судова практика, у переважній більшості випадків суди відхиляли вимоги про компенсацію або присуджували лише символічні суми в розмірі 100–200 злотих (близько 25–50 євро).

Зазначалося, що запропоновані зміни будуть відповідати практиці Суду щодо присудження достатньої справедливої сатисфакції на внутрішньодержавному рівні, зокрема рішенням у справі Скордіно (№ 1) (*Scordino (no. 1)*) та стандартам ефективного засобу правового захисту відповідно до статті 13. Дійсно, судова практика, що склалася після набрання чинності Законом, свідчила, що суди здійснювали лише фрагментарну оцінку тривалості провадження. У випадках, коли скарга стосувалася провадження в суді першої інстанції та апеляційному суді, кожен етап розглядали окремо. Така практика «фрагментування» була несумісною з цілями Закону 2004 року та практикою Суду, згідно з якою «провадження» охоплює всі стадії розгляду. Отже, суд, який розглядає скаргу щодо тривалості, повинен враховувати тривалість провадження в цілому¹¹⁰.

118. Крім того, було введено спеціальні критерії для визначення того, чи можна вважати тривалість судового розгляду надмірною¹¹¹, та внесено зміни, які стосувалися органів,

¹¹⁰ № 72287/10, 7 липня 2015 року, пункт 85.

¹¹¹ А саме: суд «повинен, зокрема, оцінювати оперативність та правильність дій, вжитих судом [який розглядає справу] для ухвалення рішення по суті, чи дій прокурора, що проводить розслідування або здійснює нагляд за проведенням розслідування, направлених на припинення розслідування, чи дій, вжитих судом [який розглядає справу] або державним виконавцем для розгляду та припинення... провадження, з огляду на характер справи, її фактичну та юридичну складність, предмет спору та його значення для сторони, яка подала скаргу, розглянуті питання та поведінку сторін, особливо тієї сторони, що стверджує про надмірну тривалість провадження».

уповноважених розглядати скарги¹¹², клопотань, які можуть міститися в скарзі¹¹³, дій, які може вжити суд, що ухвалює рішення за скаргою¹¹⁴, зобов'язання про присудження справедливої сатисфакції та суми справедливої сатисфакції, що підлягає сплаті¹¹⁵.

119. Крім того, назву Закону 2004 року було змінено на Закон про подання скарги щодо порушення права на розгляд справи під час слідства, яке здійснює, або нагляд за проведенням якого здійснює, прокурор, а також під час судового провадження без надмірних зволікань, що таким чином відображає, що він застосовується до стадії розслідування та до стадії судового розгляду в кримінальному провадженні.
120. Однак Європейський суд у справі *Рутковського (Rutkowski)*¹¹⁶, з огляду на обставини цієї справи та розвиток судової практики Польщі, включно з практикою Верховного Суду щодо тлумачення Закону 2004 року, яка виходила з рішень, ухвалених Європейським судом у 2005 році, побачив

достатньо підстав для перегляду попередньої позиції стосовно ефективності процедури оскарження за Законом 2004 року щодо її компенсаційного аспекту¹¹⁷.

121. До питань, що викликали занепокоєння Європейського суду, відносились: (а) суди розглядали не загальну тривалість провадження, а лише окремі його частини¹¹⁸; (б) це була не просто ситуація в окремій справі, окремий випадок з практики судів¹¹⁹; (в) розмір сум, призначених в якості відшкодування моральної шкоди, завданої значними

¹¹² Апеляційний суд, коли провадження здійснювалось районним та регіональним судом або регіональним та апеляційним судом, і судом вищої ланки по відношенню до суду, до юрисдикції якого відноситься розгляд справи, коли йдеться про надмірну тривалість розслідування.

¹¹³ Так, скарга може містити клопотання про надання вказівок суду, який розглядає справу або прокурору, який здійснює розслідування чи нагляд за розслідуванням щодо вжиття відповідних дій протягом встановленого строку та щодо призначення відповідної справедливої сатисфакції.

¹¹⁴ Таким чином, суд повинен на прохання скаржника або за власною ініціативою надати вказівки суду [який розглядає справу] або прокуророві, який здійснює розслідування чи нагляд за розслідуванням, вжити відповідних дій протягом встановленого строку, окрім випадків, коли вказівки, очевидно, не потрібні. Такі вказівки не повинні стосуватись фактичної і юридичної оцінки справи.

¹¹⁵ Так, справедлива сатисфакція могла бути в розмірі від 2 000 до 20 000 польських злотих, які належить сплатити з Державного казначейства. Це означало, що присудження справедливої сатисфакції стало обов'язковим у тих випадках, коли суд задовольняв скаргу.

¹¹⁶ До складу якої входила 591 заява.

¹¹⁷ Пункт 179.

¹¹⁸ «У справах першого заявника та третього заявника суди не враховували періодів часу, що мали місце до набрання чинності Законом 2004 року, і розглядали лише тривалість провадження в поточній інстанції. У справі другого заявника апеляційний суд обмежив свою оцінку провадженням у судовій інстанції, у якій наразі тривало основне провадження»; пункт 180.

¹¹⁹ «Насправді оскаржувані рішення повністю відображали так званий принцип «фрагментування провадження», який визначив Верховний Суд у своїх рішеннях, прийнятих між 2005 та 2012 роками... Відповідно до тлумачення Верховним Судом терміна « у ході здійснення провадження у справі», який міститься в статті 5(1) Закону 2004 року, оцінка скарги щодо тривалості провадження повинна була обмежуватися періодом після набрання чинності Законом — окрім випадків, коли порушення строків тривало на той момент — та судовою інстанцією, у якій на цей момент розглядали справу, залишаючи поза увагою провадження у попередніх інстанціях... Таке тлумачення застосовували до 20 березня 2013 року, коли Верховний Суд ухвалив Постанову 2013 року, у якій критично проаналізував свою попередню судову практику щодо цього питання та надав нове тлумачення, яке відповідає практиці Суду щодо оцінки обґрунтованості тривалості судового розгляду... Неминуче фрагментація провадження повинна була мати вирішальне значення для результатів розгляду вимог заявників про відшкодування збитків, які або були відхилені в повному обсязі як необґрунтовані, або, як у справі першого заявника, задоволені лише частково; пункт 181.

затримками¹²⁰; (г) підхід судів до розгляду скарг¹²¹; та (д) припущення, що недостатній розмір відшкодування можна компенсувати за допомогою подання в подальшому окремого цивільного позову на підставі норм щодо відповідальності держави за нанесення збитків¹²².

122. Таким чином, Європейський суд встановив порушення статті 13. Однак обставини, виявлені цим аналізом, та вплив скарг до Суду свідчили про недоліки заходів загального характеру, вжитих на виконання рішення у справі Кудли (*Kudla*).
123. Хоча зміни, внесені 2009 року, усунули деякі недоліки в застосуванні Закону 2004 року (зокрема, через поширення його дії на стадію слідства, встановлення мінімального розміру компенсації, обов'язок судів присуджувати компенсацію та подвоєння максимального розміру компенсації), значні масштаби проблеми надмірної тривалості провадження, та, на додачу, недостатній рівень відшкодування національними судами шкоди, завданої порушенням вимог розумного строку, про який свідчить кількість справ у Європейському суді¹²³ та систематичність скарг, а також значна кількість осіб, яких

¹²⁰ Таким чином, «панові Рутковському було присуджено 2 000 злотих, мінімальну встановлену законом суму, яка становила 5,5% від тієї суми, яку Суд присудив би йому в разі відсутності внутрішньодержавних засобів правового захисту. Призначена сума становили лише незначний відсоток суми у 12 300 злотих, яку національний суд мав присудити на той момент... Унаслідок цього компенсацію, призначену на національному рівні, слід вважати явно необґрунтованою з огляду на стандарти, встановлені Судом».

¹²¹ «Суд також зауважує, що відповідно до статті 2(2) Закону 2004 року... розгляд таких скарг національним судом має бути зосереджений на питанні про те, чи проявляв суд, який розглядав конкретну справу, належну ретельність. Однак варто підкреслити, що недотримання розумних строків розгляду справи не обов'язково є наслідком винних дій чи бездіяльності окремих суддів чи прокурорів. Існують випадки, коли затримки спричинені незадовільним забезпеченням судів ...або недоліками у національному законодавстві, що стосуються організації судової системи чи здійснення судових проваджень»; пункт 184.

¹²² «Як зазначили заявники..., суть їхніх скарг пов'язана з неефективністю основного компенсаційного засобу правового захисту, який передбачений Законом 2004 року та покликаний дати змогу стороні судового провадження не тільки прискорити розгляд справи, а й отримати компенсацію моральної шкоди, завданої надмірною тривалістю провадження. Як прямо зазначено в пояснювальних записках до Закону 2004 року та поправок 2009 року, польський законодавчий орган мав намір у такий спосіб надати компенсацію, яка буде належною... Водночас очікувати, що відповідні особи будуть звертатися до ще однієї процедури засобу правового захисту, яка дозволить стягнути компенсацію за моральну шкоду в тому разі, коли основний компенсаційний засіб правового захисту виявиться недосконалим, означатиме покласти невинуватий і надмірний тягар на постраждалих від необґрунтованої затримки. Варто також зазначити, що хоча можливість подання цивільного позову, на яку посилається Уряд, була визнана Судом ефективною, це стосувалося іншої фактичної та правової ситуації, за якої заявникові не була доступна можливість подання скарги на підставі Закону 2004 року (див. справу Красуського (*Krasuski*), цитовану вище, §§ 69–72). Отже, наявність іншого *ex post facto* засобу правового захисту на пізнішому етапі не впливає на висновок Суду щодо того, що держава не забезпечила в цій справі достатнього рівня компенсації моральної шкоди, завданої порушенням розумних строків розгляду справи»; пункт 185.

¹²³ «З моменту введення засобу правового захисту Законом 2004 року Суд ухвалив 280 рішень, у яких встановив порушення вимоги «розумного строку» у справах, у яких заявники безуспішно намагалися отримати ухвалу про визнання цього порушення та відшкодування моральної шкоди в національних судах. Окрім того, у 358 схожих справах те саме порушення було по суті або прямо визнано Урядом, і він виплатив жертвам відшкодування шкоди, завданої порушенням права на розгляд справи протягом розумного строку в порядку дружнього врегулювання чи за умовами односторонньої декларації... Що стосується ситуації з виконанням рішень, наразі, майже через одинадцять років із моменту набуття чинності Законом 2004 року, понад 300 справ проти Польщі, пов'язаних із надмірною тривалістю судового розгляду, все ще перебувають на розгляді Комітету міністрів. Вони становлять більшість усіх ще не повністю виконаних рішень Суду проти Польщі... Крім того, з моменту набрання чинності Законом щонайменше 100 обґрунтованих *prima facie* заяв було щороку подано до Суду особами, які вичерпали внутрішньодержавні засоби правового захисту, проте не отримали жодного або отримали недостатнє відшкодування шкоди, завданої порушенням права на розгляд справи упродовж розумного строку. Динаміка навантаженості Суду свідчить про щораз більший і безперервний вплив до Суду справ проти Польщі, які стосуються тривалості провадження; лише у 2014 році було зареєстровано 144 справи. На дату ухвалення цього рішення на розгляді Суду перебувають 650 справ проти Польщі, в яких основною скаргою, або принаймні однією зі скарг, є скарга на надмірну тривалість провадження в цивільних та кримінальних справах»; пункт 204.

торкнулася або може торкнутися дана проблема, означали, що ситуація, на яку скаржилися заявники у справі, повинна бути кваліфікована як практика, несумісна з вимогами Європейської конвенції.

124. Внаслідок цієї «системної проблеми... яка призвела [та] може призвести до подання заяв зі скаргами, подібними до тих, що є предметом розгляду в даній справі», про що йдеться в пункті 1 правила 61 Регламенту Суду, Європейський суд дійшов висновку, що застосування процедури пілотного рішення було виправданим.
125. Європейський суд підкреслив, що порушення статті 13, встановлене в цій справі, викликане двома взаємопов'язаними першопричинами, а саме: (а) незастосування його судової практики щодо оцінки дотримання розумних строків, зокрема рішень, якими встановлено, що період, який необхідно брати до уваги має включати всі стадії провадження на національному рівні; та (б) невідповідність стандартам «достатнього відшкодування», яке має бути надане стороні національним судом у зв'язку з порушенням права розгляд упродовж розумного строку, що було пов'язано з, та частково обумовлено, практикою обмежувального – фрагментарного – оцінювання тривалості провадження.
126. Постанову Верховного Суду 2013 року Європейський суд розцінив як важливий інструмент виправлення недосконалої судової практики. Однак Суд вважав, що цього недостатньо і що залишилася невирішеною друга першопричина.
127. Отже, Європейський суд зауважив:

Ця справа та численні аналогічні справи, перелічені в додатку до рішення, свідчать про те, що рівень компенсацій на національному рівні очевидно нижчий за мінімальну межу, встановлену Судом у зв'язку з визначенням статусу жертви в рішенні у справі Скордіно (№ 1) (*Scordino (no. 1)*). Статистична інформація, надана сторонами, підтверджує твердження заявників про те, що прогрес у коригуванні компенсацій на національному рівні очевидно повільний. До того ж немає свідчень, що встановлення мінімального розміру компенсації та підвищення максимального розміру компенсації спонукало польські суди призначати більш високі суми, розумно співвідносні зі стандартами Суду. Середній розмір компенсацій, які присуджують, відповідає нижньому граничному розміру, встановленому Законом 2004 року, і коливається навколо мінімальної суми у 2 000 злотих, що стосується, зокрема, скарг, розглянутих регіональними судами...

Небажання національних судів присуджувати більш значні суми може бути пов'язане з багатьма факторами, які має визначати не Суд, а держава, з метою забезпечення дотримання положень Конвенції в майбутньому. Однак Суд не може не відзначити, що в цій справі позовні вимоги кожного з заявників про відшкодування моральної шкоди могли бути задоволені на національному рівні відповідно до вимог, встановлених у справі Скордіно (№ 1) (*Scordino (no. 1)*), без необхідності звертатися з відповідними скаргами до Суду, якби тільки відповідні суди дотримувалися стандартів Конвенції. Всі мінімальні суми компенсації, призначені на національному рівні в кожній справі, були нижче максимальної межі, встановленої у розмірі 20 000 злотих... Тому не можна сказати, що відповідні суди дотримувались законодавчо встановлених обмежень розміру компенсації або що вони не користувалися достатньою свободою розсуду під час оцінки відповідних обставин...

Отже, незважаючи на запровадження Польщею внутрішньодержавного засобу правового захисту – подання скарги, покликаної забезпечити «належну справедливу сатисфакцію» за необґрунтовану тривалість судового провадження..., Суд постійно змушений виконувати функції національних судів та розглядати сотні повторюваних справ, у яких єдиним завданням є присудження компенсації, яка мала бути отримана за процедурою, передбаченою національним засобом правового захисту.

Ця ситуація, яка триває вже кілька років у Польщі, не тільки несумісна зі статтею 13, а й призвела до зміни, на практиці, відповідних ролей, які повинні виконувати Суд та національні суди в рамках конвенційної системи захисту прав людини. Вона порушила баланс обов'язків держави-відповідача та Суду, передбачений статтями 1 та 19 Конвенції. У зв'язку з цим Суд ще раз повторює, що відповідно до статті 1 основну відповідальність за реалізацію та дотримання прав і

свобод, гарантованих Конвенцією, покладається на національні органи влади і що механізм подання скарги до Суду є лише субсидіарним по відношенню до національних систем захисту прав людини... Не можна сказати, що завдання Суду, визначене статтею 19, найкраще вдасться вирішити шляхом повторення одних і тих самих висновків про порушення Конвенції в низці справ...¹²⁴.

128. Таким чином, Європейський суд визнав, що Польщі необхідно, за допомогою відповідних заходів загального характеру, забезпечити ефективне дотримання Постанови 2013 року судами, які розглядають скарги, подані на підставі Закону 2004 року, та дотримання ними стандартів оцінювання розумних строків розгляду «належного та достатнього відшкодування» шкоди, завданої порушенням права на розгляд справи упродовж розумного строку¹²⁵.
129. Однак він не передбачає жодних конкретних дій, яких має бути вжито або строків для вчинення таких дій, оскільки визнав, що процес імплементації— з огляду на те, що він головним чином передбачає зміну судової практики та підходу, — вимагає низки кроків, які необхідно зробити, і порушує питання, які виходять за рамки його функцій, визначених у статті 19 Європейської конвенції. Таким чином, він залишив такі питання на розгляд Комітету міністрів, органу, що має більші можливості для здійснення нагляду за прогресом, досягнутим в цьому процесі¹²⁶.
130. Рішення у справі Рутковського (*Rutkowski*) не аналізує засіб правового захисту, направлений на прискорення провадження у справі, передбачений Законом 2004 року. Однак у наступному рішенні Європейський суд вказав, що його попереднім рішенням «встановлено порушення статті 13 через неефективність цього засобу правового захисту лише в його компенсаційному аспекті»¹²⁷.
131. У 2016 році до Закону 2004 року знову було внесено зміни, які набрали чинності 6 січня 2017 року. Зокрема ці зміни передбачали надання вказівок щодо тлумачення, за якими положення Закону 2004 року повинні застосовуватися відповідно до стандартів, що випливають із Європейської конвенції, а також заборону фрагментації провадження, підкреслюючи, що суди зобов'язані брати до уваги тривалість провадження в цілому, від моменту порушення провадження до моменту завершення розгляду скарги. Крім того, було передбачено механізм надання належної грошової компенсації за надмірну тривалість провадження (із обов'язковим присудженням виплати в розмірі щонайменше 500 злотих за кожен рік надмірної тривалості провадження, а не лише встановлений законом мінімальний розмір відшкодування у 2 000 злотих). Зміни до закону також надавали можливість заявникові, скаргу якого відхилено з формальних підстав, повторно подати її протягом 12 місяців із дня подання попередньої скарги.
132. В подальшому Європейський суд зауважив, що

так звана «фрагментація» провадження, спричинена недотриманням національними судами практики Суду щодо оцінки «розумного строку», була врегульована змінами до закону, внесеними у 2016 році¹²⁸.

¹²⁴ Пункти 217–219.

¹²⁵ Див. пункт 221.

¹²⁶ Див. пункт 222.

¹²⁷ *Справа «Вцисло і Чабай проти Польщі» (Wcislo and Cabaj v. Poland)*, № 49725/11, 8 листопада 2018 року, пункт 163.

¹²⁸ У рішенні про неприйнятність у справі «Залуська, Рогальська та інші проти Польщі» (*Zaluska, Rogalska and Others v. Poland (dec.)*), № 53491/10, 20 червня 2017 року, пункт 44. У цій справі після односторонньої пропозиції Уряду щодо сплати справедливої сатисфакції та загальних заходів, справу було виключено зі списку відповідно до підпункту «с» частини 1 статті 37(b) та (с). У своєму рішенні про неприйнятність

133. У Комітеті міністрів заступники міністрів схвалили зміни до Закону 2004 року та запропонували національним органам надати інформацію про застосування національними судами цієї нової законодавчої бази, зокрема про розмір присуджених компенсацій та його відповідність практиці Європейського суду¹²⁹.
134. У своєму оновленому Плані дій від 24 квітня 2020 року¹³⁰, Польща вказала на значне уповільнення темпів збільшення кількості скарг, поданих за Законом 2004 року та підвищення рівня компенсації, особливо у кримінальних справах¹³¹. Триває підготовка суддів із питань застосування національного засобу правового захисту у відповідності зі стандартом Європейського суду¹³². Однак група справ, серед яких справа Рутковського є провідною, залишається під посиленням наглядом Комітету міністрів.
135. 19 вересня 2019 року Гельсінський фонд з прав людини надав письмові зауваження відповідно до Правила 9, в яких вказав на деякі проблеми, пов'язані з недостатнім розміром справедливої сатисфакції, призначеної національними судами, та незмінною тривалістю провадження, що була обумовлена проблемою нестачі майже 900 суддів у Польщі. Ці твердження оспорювались національними органами¹³³.
136. Спроби забезпечити ефективний компенсаційний засіб правового захисту щодо надмірної тривалості кримінального провадження самі по собі були тривалими. Крім того, вирішення проблеми все ще не буде розглядатися Комітетом міністрів як таке, що було досягнуте. Початковий погляд законодавчої реформи Європейським судом, безперечно, був надто оптимістичним, особливо, оскільки не було реальної практики, яка б демонструвала свою роботу. Останнє виявилось досить проблематичним та сприяло великій кількості заяв, поданих до Європейського суду. Джерело проблеми знаходиться не так у законодавстві, хоча воно було вдосконалено, як у підході судів до його застосування та нехтуванням відповідної судової практики Європейського суду. Наразі тенденція, здається, обертається на користь підходу, узгодженого з тим, що вимагається

Європейський суд зазначив: «Беручи до уваги предмет пілотного рішення, як зазначено вище (див. пункти 28–30 вище), і той факт, що упродовж 15 місяців після того, як рішення у справі Рутковського та інших (*Rutkowski and Others*) стало остаточним, держава-відповідач запровадила заходи загального характеру в інтересах інших осіб, які постраждали з тих самих причин, а також зобов'язалася вживати таких необхідних заходів у майбутньому, Суд переконаний, що врегулювання ґрунтується на дотриманні прав людини, визначених Конвенцією та Протоколами до неї. Відповідно, він не знаходить причин, які б вимагали подальшого розгляду даних заяв».

¹²⁹ 1302-е засідання у грудні 2017 року, DH-DD(2017)1196-rev.

¹³⁰ Доступно за посиланням: [http://hudoc.exec.coe.int/eng?i=DH-DD\(2020\)359E](http://hudoc.exec.coe.int/eng?i=DH-DD(2020)359E).

¹³¹ Слід зазначити, що з моменту винесення пілотного рішення у справі «Рутковський та інші проти Польщі», спостерігається постійна тенденція, що в подальшому стимульована набуттям чинності поправки 2016 до Закону 2004 року щодо підвищення середньої суми, присудженої судами, що розглядають скарги про надмірну тривалість кримінального провадження (більшість скарг, пов'язаних із перевищенням тривалості провадження, що є порушенням статті 6 (1) Європейської конвенції, поданих до Європейського суду проти Польщі, стосуються кримінального провадження). У 2015 році середня сума, присуджена за тривале кримінальне провадження, становила 3207 польських злотих, у 2016 році – 3588 польських злотих (збільшення на 9%), у 2017 році – 3870 польських злотих (збільшення на 8%), в 2018 році – 4582 польських злотих (збільшення на 18,4%), тоді як у першій половині 2019 року – до 4865 польських злотих (збільшення на 6,1%). Сукупно за період з 2015 до 30 червня 2019 року середня сума, що надавалася судами за надмірну тривалість кримінального провадження, зросла номінально на понад 1658 польських злотих, тобто на 51,7%. В опитуванні, проведеним Інститутом судоустрою Польщі в Міністерстві юстиції у 2018 році було встановлено, що у 63,4% цивільних і кримінальних справ суди присуджують суми, рівні або вищі стандарту, необхідному у пілотному рішенні Рутковського, а компенсації у решті справ розглядаються як адекватні.

¹³² Крім того, всі рішення та постанови Європейського суду щодо порушень Європейської конвенції поширюються на голів судів, а також новопризначених координаторів у судах з питань міжнародного співробітництва та прав людини відповідно до цивільних та кримінальних справ

¹³³ Див.: [https://hudoc.exec.coe.int/eng#{"EXECIdentifier":\["DH-DD\(2017\)1404E"\]}](https://hudoc.exec.coe.int/eng#{).

Європейським судом, однак Комітет міністрів не поспішає з рішенням, оскільки він чекає, чи збережеться даний стан справ. Безперечно, підготовка судових органів буде важливим фактором у забезпеченні керівної діяльності Верховного Суду.

137. Кількість кримінальних справ, в яких провадження є не виправдано довгим, може викликати сумніви щодо ефективності акселераторного засобу правового захисту. Тим не менш, ця кількість залишається невідомою, оскільки Європейський суд припустив, що такий засіб є ефективним. Це має місце тому, що, наразі не було проведено оцінки його ефективності в Польщі, а також не виникало жодних питань у цьому відношенні ні в заявах, поданих до Європейського суду, ні в рамках здійснення нагляду Комітетом міністрів за виконанням рішення у справі Рутковського (*Rutkowski*).
138. Тим не менш, якщо акселераторний засіб правового захисту, може виявитись недостатнім на практиці, це може бути наслідком того, як суди оцінювали розумний строк (одного фактору як недоліку компенсаційного засобу правового захисту, а не його формальної структури, яка суттєво не відрізняється від інших, і яка, на перший погляд, працює ефективно).

4. Румунія

139. 2013 року Європейський суд у справі «Влад та інші проти Румунії» (*Vlad and Others v. Romania*) дійшов висновку, що існує системна проблема, пов'язана з порушенням вимоги «розумного строку», передбаченої частиною 1 статті 6, стосовно проваджень у кримінальних справах¹³⁴.
140. Окрім того, він вважав, що на підставі прикладів, поданих Урядом, не можна встановити, що можливість подання позову, що ґрунтується на прямій дії норм Європейської конвенції в національному законодавстві, сама по собі або в поєднанні з можливістю подання позову про відшкодування збитків на підставі статей 998 та 999 Цивільного кодексу¹³⁵, становили ефективний засіб правового захисту для оскарження надмірної тривалості провадження.
141. До такого міркування Суд дійшов, зважаючи на (а) відсутність рішень, які б свідчили про те, що сторона у справі успішно посилалася на відповідні положення Конвенції, аби досягти прискорення розгляду своєї справи в суді; (б) вирішальний фактор, на якому ґрунтувалось присудження компенсації, – виявлення судової помилки, допущеної державними органами, або протиправного діяння чи бездіяльності, за які державу визнано відповідальною; та (в) запропонований засіб правового захисту передбачав звичайну процедуру розгляду вимоги про відшкодування збитків в порядку цивільного судочинства, яка такий розгляд міг тривати кілька років юрисдикціях судах трьох інстанцій.
142. Хоча Європейський суд зазначив, що було зроблено певні загальні кроки для усунення структурних проблем, пов'язаних із надмірною тривалістю провадження в цивільних та кримінальних справах, він вказав на необхідність вжиття подальших заходів. Таким

¹³⁴ № 40756/06, 26 листопада 2013 року, пункт 155. Цей висновок стосувався й цивільного судочинства.

¹³⁵ На той час кожна зі статей відповідно передбачала таке: «Будь-яке діяння, яке вчинила особа і яке заподіяло шкоду іншій особі, призведе до того, що особа, з вини якої було заподіяно шкоду, має право на відшкодування за таку шкоду» та «Кожна людина несе відповідальність за шкоду, яку вона заподіяла не тільки через власні дії, але також через свою бездіяльність чи недбалість».

чином, із метою запобігання винесенню подальших рішень про встановлення порушення права справедливий суд протягом розумного строку Європейський суд закликав Румунію

змінити наявний спектр засобів правового захисту, або ввести нові засоби правового захисту, як-от спеціальний та чітко регламентований компенсаційний засіб правового захисту, аби забезпечити дійсно ефективне відшкодування порушень цих прав¹³⁶.

143. *Справа «Влад проти Румунії» (Vlad v. Romania)* є провідною повторюваною справою, Комітет міністрів продовжує здійснювати нагляд за виконанням рішення в цій справі, а також в іншій групі справ, що стосуються тривалості кримінального провадження¹³⁷.
144. Однак значні зміни відбулися в контексті запровадження засобу правового захисту, направленого на прискорення провадження у справі, а також розвитку практики судів стосовно надання компенсації.
145. Можливість оскарження тривалості кримінального розслідування чи розгляду судом кримінальної справи була передбачена новими статтями 488¹-488⁶ Кримінально-процесуального кодексу, що набули чинності з 1 лютого 2014 року.
146. Така можливість виникає через рік від початку розслідування чи судового розгляду, а щодо процедури апеляційного розгляду в звичайному порядку чи в порядку надзвичайних обставин – зі спливом щонайменше 6 місяців із моменту подання апеляційної скарги до суду.
147. Оскаржувати може підозрюваний, відповідач, потерпілий, цивільний позивач та особа, яка несе цивільну відповідальність, а також прокурор на етапі судового розгляду. Розглядає скаргу на стадії досудового слідства суддя з прав і свобод того суду, якому буде підсудна справа для розгляду в першій інстанції¹³⁸, на стадії судового розгляду або провадження в апеляційній інстанції – суд, ієрархічно вищий за суд, в провадженні якого перебуває справа, а якщо скарга стосується провадження у Високому суду касаційної інстанції – інша колегія суддів тієї ж палати. Крім того, Конституційний Суд роз'яснив, що відповідні положення підлягають застосуванню також до підготовчої палатної процедури¹³⁹ та до процедури оскарження слідчих заходів і дій¹⁴⁰.

¹³⁶ Пункти 163–164.

¹³⁷ Для ознайомлення з останньою версією групи справ, див.Резолюція СМ/ResDH(2016)151, ухвалена Комітетом міністрів 8 червня 2016 року на 1259-му засіданні заступників міністрів. Провідна справа в іншій групі – «Стоянова та Недельку проти Румунії» (*Stoianova and Nedelcu v. Romania*), № 77517/01, 4 серпня 2005 року.

¹³⁸ Суддя з прав і свобод – це суддя, який/яка в суді, відповідно до його юрисдикції, під час кримінального розслідування приймає рішення щодо заяви, пропозиції, скарги, оскарження чи будь-якого іншого подання, що стосуються: (а) запобіжних заходів; (б) заборони відчуження майна; (в) тимчасових заходів безпеки; (г) дій, які виконують прокурори, у випадках, прямо передбачених законом; (д) затвердження обшуків, використання спеціальних методів та технік спостереження чи розслідування або інших методів доказування, передбачених законодавством; (е) майбутніх процедур слухання; (є) інших ситуацій, прямо передбачених законом.

¹³⁹ *Рішення № 641/2014 Конституційного Суду Румунії*. Предметом розгляду цієї процедури є перевірка юрисдикції суду, після повернення обвинувального акта, та законності отримання ним справи, а також перевірка законності збору доказів та виконання слідчих дій. Тривалість підготовчої палатної процедури становить максимум 60 днів після реєстрації справи в суді. Див., скажімо, Протокол суду № 821/2015, підготовлений Високим судом касаційної інстанції (Кримінальною палатою); у документі суддя підготовчої палати, який обіймав ієрархічно вищу посаду, аніж суддя, що розглядав справу, постановив, що підготовча процедура до розгляду в палаті тривалістю 15 місяців (3семестри), у ситуації, коли законодавчі положення встановлюють 60-денний термін, не відповідала вимозі «розумного строку».

¹⁴⁰ Скажімо, скарги на дії прокурора, як-от *постанови про закриття справи або зняття обвинувачення; Рішення № 599/2014 та № 663/2014 Конституційного Суду Румунії*.

148. Ухвала за результатами розгляду скарги має бути мотивованою. Крім того, з метою визначення обґрунтованої тривалості судових проваджень є необхідність перевіряти тривалість процедур на основі роботи та матеріалів у справі та письмових зауважень сторін, з урахуванням наступних елементів: (а) характеру й предмету справи; (б) її складності, включно з кількістю учасників та труднощами у поданні доказів; (в) будь-яких міжнародних аспектів; (г) стадії провадження, на якій справа, і тривалості попередніх стадій; (д) поведінки особи, яка оскаржує, як частини оскаржуваної судової процедури, в тому числі з точки зору здійснення її судових та процесуальних прав і з точки зору виконання її зобов'язань у рамках судового розгляду; (е) поведінки інших учасників, включно із залученими органами влади; (є) будь-яких змін, внесених до чинного законодавства; та (ж) інших відповідних елементів, що впливають на тривалість провадження.
149. Ухвала повинна бути прийнята не пізніше ніж через 20 днів після подання скарги, без участі сторін та прокурора. Скарга може бути визнана обґрунтованою, необґрунтованою, неприйнятною із процесуальної точки зору¹⁴¹ або відкликаною стороною, яка його подала.
150. У разі задоволення скарги слід встановити строк, протягом якого прокурор має вирішити справу або суд повинен ухвалити рішення. Однак не може бути надано жодних вказівок чи запропоновано рішень із питань факту чи права, які вплинули б на зміст остаточного рішення у справі або втручалися б у свободу судді ухвалювати рішення відповідно до закону щодо питань, винесених на його розгляд, або, залежно від конкретної справи, свободу прокурора приймати постанову, яку він вважає законною та обґрунтованою. Ухвала не підлягає будь-якому оскарженню.
151. Якщо встановлено, що розумну тривалість перевищено, нова скарга в тій самій справі може стосуватися лише тих питань, які виникли після подання попередньої скарги.
152. Недобросовісне подання скарги, тобто зловживання правом, карається штрафом у межах 1 000–7 000 леїв¹⁴² та передбачає вимогу покрити судові витрати, що виникли під час розгляду.
153. Хоча ухвала є обов'язковою для відповідного прокурора чи судді, конкретних санкцій за її невиконання не існує. У разі невиконання може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності суддю чи прокурора, але це не матиме жодного впливу на провадження у справі, яке відбувається із затягуванням. не менш, видається, що часових рамок, встановлених в ухилах, прийнятих за результатами розгляду скарг, зазвичай дотримуються¹⁴³.
154. Не існує офіційної статистики щодо оскарження тривалості розслідування чи судового розгляду. Однак вдалося підрахувати, що в регіоні було подано 8 000–9 000 таких скарг у період із моменту набрання чинності положень, якими запроваджувалась можливість оскарження, та до кінця 2019 року – приблизно 1 400 щороку – і близько 1 000 за перші три місяці 2020 року¹⁴⁴.

¹⁴¹ Наприклад, подана особою, яка не є учасником відповідного процесу.

¹⁴² Приблизно 200–1 500 євро.

¹⁴³ Див. Подання Уряду до Комітету міністрів у ДН-DD(2016)87 rev (30 березня 2016 року), стор. 14–15.

¹⁴⁴ Ці підрахунки базуються на власному дослідженні консультанта Ради Європи д-ра Раду Флорін Геаману (Radu Florin Geamănu), проведеному для цього порівняльного дослідження. Варто зауважити, що в останньому звіті за 2018 рік про стан правосуддя, у якому розглянуто кількість всіх справ (кримінальних, цивільних, господарських, адміністративних) у контексті ролі усіх судів, 13 апеляційних судів, 18 трибуналів і 65 судів першої інстанції визнані «високоєфективними», 3 апеляційні суди, 32 трибунали та 109 судів першої інстанції

155. Все ще не існує спеціальної процедури присудження грошової компенсації за надмірну тривалість кримінального провадження.
156. Однак у справі «Брудан проти Румунії» (*Brudan v. Romania*)¹⁴⁵ Європейський суд дійшов висновку, що позов про відшкодування збитків на підставі статті 1349 нового цивільного кодексу¹⁴⁶, в тому тлумаченні, яке надають цьому положенню національні суди, тепер є ефективним засобом правового захисту для оскарження надмірної тривалості провадження в кримінальних (і цивільних) судах.
157. Роблячи такий висновок, він наголошував, що – хоча не було передбаченого законом граничного строку – час, витрачений судами на розгляд позовів делікту про відшкодування збитків, завданих правопорушенням, які стосуються надмірної тривалості проваджень, у прикладах, зазначених Урядом, не здавався надто тривалим і що не було причин піддавати сумніву сумлінність національних органів щодо виплати присудженої компенсації¹⁴⁷.
158. Окрім того, Європейський суд не виявив жодних ознак порушення справедливості в ході цього виду процедури, і він вважав, що законодавство про судові витрати було достатньо доступним для осіб, які мають намір оскаржити, шляхом подання позову про відшкодування збитків, надмірну тривалість провадження¹⁴⁸.
159. Також, після ретельної перевірки сум компенсацій, присуджених судами, було встановлено, що в більшості зазначених справ суми були вищими, ніж ті, які присуджував Європейський суд в аналогічних справах¹⁴⁹. Як наслідок, Суд визнав, що

названо «ефективними», 1 суд першої інстанції був зазначений як «задовільний» і жодного суду не названо «неефективним». Внутрішній стандарт полягає в тому, що справи потрібно вирішити упродовж 1 року, коли йдеться про апеляційні суди (вищі суди), та упродовж 1 з половиною року для інших судів. Ефективність обчислюють із розрахунку кількості справ, що перебувають у розгляді на кінець звітного періоду, щодо кількості незавершених справ, а показники становлять: менше ніж 5% = дуже ефективний; 5–10% = ефективний; 10–15% = задовільний; понад 15% = неефективний. Із загальної кількості у 1 753 540 справ, проаналізованих у 2018 році у всіх прокуратурах, 543 971 справа була вирішена таким чином: 189 396 (34,82%) за перші 6 місяців із моменту реєстрації справи; 105 001 (19,30%) від 6 місяців до 1 року з моменту реєстрації справи; 166 157 (30,55%) через рік із моменту реєстрації справи; та 83 417 (15,33%) після початку дії положення щодо строку притягнення до відповідальності.

¹⁴⁵ № 75717/14, 10 квітня 2018 року.

¹⁴⁶ Яким передбачено: (1) Кожна особа повинна дотримуватись кодексів поведінки, які встановлює закон або місцевий звичай, і не може порушувати своєю діяльністю чи бездіяльністю прав або законних інтересів інших осіб. (2) Кожен, хто свідомо порушує цей обов'язок, несе відповідальність за всю шкоду та докладає усіх можливих зусиль для усунення порушення. (3) У випадках, передбачених законом, особа також може нести відповідальність за шкоду, заподіяну діями іншої людини».

¹⁴⁷ Таким чином, Уряд зазначив: 10 проваджень, які тривали менше ніж два роки, у двох, а іноді й трьох рівнях юрисдикції; 8 проваджень, що тривали трохи більше ніж два роки, у двох, а іноді й трьох інстанціях; 2 провадження, що тривали приблизно чотири роки, у двох чи трьох інстанціях; і одне провадження, що тривало п'ять років, у трьох інстанціях.

¹⁴⁸ Він зазначив, що в тому разі, якщо особи, які бажають подати позов проти держави з метою отримати компенсацію за надмірну тривалість провадження, повинні сплатити судові витрати з цією метою, законодавство також передбачає відшкодування витрат на правову допомогу у вигляді звільнення від сплати, скорочення, розстрочення або відстрочення сплати судових витрат для осіб, які не мають достатніх ресурсів. Окрім того, Суд вказував, що загалом саме сторона, якій відмовлено у позові або задоволенні скарги, повинна сплатити відповідні судові витрати. Більше того, із копій внутрішніх рішень, наданих у справі, з'ясувалося, що судові витрати були відшкодовані повністю або частково у дванадцяти випадках. Не вдалося встановити, чи було подано запити на відшкодування в інших випадках.

¹⁴⁹ Так, у шістнадцяти прикладах із судової практики присуджені суми перевищували компенсацію, присуджену Європейським судом у подібних справах, і лише в чотирьох випадках компенсації становили від 80% до 90% від суми, яку, за звичайних обставин, присудив би Європейський суд.

внутрішньодержавне відшкодування було достатнім, оскільки компенсація відповідає сумам, які присуджує сам Суд.

160. Що стосується критеріїв, які використовують для оцінки дотримання розумного строку розгляду справ, Європейський суд зазначив, що судова практика зазнала значного розвитку в останні роки і була узагальнена рішенням Високого суду №292 від 30 січня 2014 року, у якому викладені основні критерії, які варто використовувати при розгляді таких скарг¹⁵⁰. Згодом ці критерії почали застосовувати суди у зв'язку з розглядом позовів про відшкодування шкоди, пов'язаних із надмірною тривалістю провадження. На думку Європейського суду, ці критерії відповідали тим, які він встановив у справах стосовно дотримання «розумного строку», як передбачено частиною 1 статті 6 Європейської конвенції.
161. Хоча це не було зазначено Європейським судом, у румунській судовій практиці відсутні посилання на будь-які зобов'язання позивача довести відповідальність держави у суб'єктивному вимірі. Радше відповідальність держави настає незалежно від наявності будь-якої вини, як об'єктивна гарантія для процедур, які не відповідають вимогам частини 1 статті 6 Європейської конвенції.
162. Як наслідок, такий розвиток судової практики можна розглядати як виконання рекомендації, наданої Європейським судом відповідно до статті 46 Конвенції у рішенні у справі «Влад та інші проти Румунії» (*Vlad and Others v. Romania*), а відтак можливість подання позову про відшкодування шкоди, завданої деліктом, могла бути визнана достатнім засобом правового захисту, який можна використовувати для цілей частини 1 статті 35 Європейської конвенції.
163. Серед критеріїв для визначення розміру компенсації відсутнє посилання на спроби використання засобу правового захисту, направлено на прискорення провадження у справі, з метою обмежити тривалість провадження. Однак факт неподання такої скарги, коли це було можливим, буде, безсумнівно, важливим фактором під час визначення того, чи спричинене затягування процесу, на яке скаржиться підозрюваний чи обвинувачений, його власною поведінкою, що є одним з факторів, встановлених практикою Європейського суду щодо оцінки того, чи є тривалість провадження надмірною.
164. Немає офіційної статистики стосовно сум присудженого відшкодування шкоди, завданої необґрунтованою тривалістю провадження у кримінальних справах, і, як видається, не було проведено жодних досліджень, що аналізували би, значення розвитку судової

¹⁵⁰ У цьому рішенні Високий суд критично оцінив відсутність у законодавстві Румунії процедури, яка дозволила б оскаржувати надмірну тривалість та відшкодувати заподіяну шкоду відповідно до статті 13 Конвенції. На думку Високого суду, за відсутності засобів правового захисту національні суди, згідно з гарантіями, передбаченими частиною 1 статті 6 Конвенції, повинні були оцінити й встановити такі процедури та процедури розгляду таких скарг. Також, на думку Високого суду, у такій ситуації відповідальність держави мала об'єктивний характер щодо шкоди, заподіяної організацією та неналежним здійсненням провадження у справі. Як зазначив Високий суд, ця відповідальність ґрунтувалася так само на позитивному зобов'язанні держави вжити всіх необхідних заходів для забезпечення дотримання прав. Окрім того, стосовно визначення періоду, який розглядати необхідно брати до уваги, Високий суд нагадав, що в кримінальних справах перебіг «розумного строку», передбаченого частиною 1 статті 6, починається з моменту, коли особі було пред'явлено «обвинувачення», а такий підхід також відповідає поняттю «істотних наслідків для підозрюваного» із судової практики Європейського суду. Для оцінки обґрунтованості тривалості провадження Високий суд проаналізував обставини справи та критерії, встановлені практикою Європейського суду, зокрема складність справи та поведінку заявника і компетентних органів. Він також прагнув відповісти на питання про те, чи було досягнуто справедливого балансу між вимогою щодо оперативності розгляду справи та принципом належного здійснення правосуддя. Для визначення розміру компенсації, Високий суд, як і суди нижчих інстанцій, враховував критерії, розроблені Європейським судом у його практиці стосовно справедливої компенсації.

практики, пов'язаної із таким засобом правового захисту, для вирішення вказаної проблеми.

165. Не існує спеціального положення щодо форм відшкодування, окрім грошової компенсації. Однак суди Румунії застосовують практику Європейського суду щодо зменшення строку покарання у випадках, коли не було дотримано розумного строку розгляду справи, та призначають позбавлення волі на менший строк або міру покарання, не пов'язану з позбавленням волі, замість ув'язнення.
166. Хоча з моменту введення засобу правового захисту, направлено на прискорення провадження, й прийняття рішення у справі «*Брудан проти Румунії*» (*Brudan v. Romania*), до Європейського суду могли бути подані заяви стосовно компенсації за недотримання розумного строку при розгляді судових справ, про жодну з таких скарг не було повідомлено Уряд та не було прийнято рішення про прийнятність жодної такої скарги.
167. Комітет був обізнаний про введення компенсаційного засобу правового захисту, направлено на прискорення розгляду справи, на момент останнього розгляду групи справ «*Влад та інші проти Румунії*»¹⁵¹. Це мало місце до проведення оцінки Європейським судом відносно останнього у справі «*Брудан проти Румунії*». Безперечно, буде цікаво побачити певну послідовну практику щодо обох засобів правового захисту стосовно запобігання надмірно тривалому провадженню у випадку з засобом, направленим на прискорення розгляду справи, а також у виконанні судової практики Європейського суду у випадку з компенсаційним засобом правового захисту. Однак, в принципі, здається, що на даний момент обидва засоби правового захисту відповідають вимогам, зазначеним Європейським судом.

5. Словенія

168. Існує лише кілька справ, у яких Європейський суд встановив, що заявник не мав ефективного засобу правового захисту для оскарження тривалості кримінального провадження¹⁵².
169. Однак у всіх цих справах Суд виходив із висновків, яких він дійшов стосовно ряду засобів правового захисту, проаналізованих у справі «*Лукенда проти Словенії*» (*Lukenda v. Slovenia*)¹⁵³, що стосувалася провадження у цивільній справі. Відповідні засоби правового захисту включали можливість подання адміністративного позову, позову про відшкодування збитків у цивільному провадженні, клопотання про здійснення нагляду та конституційної скарги.
170. Суд вказав на недоліки кожного окремого засобу правового захисту, які не дозволяють вважати їх ефективними у значенні статті 35 Конвенції.
171. Так, існувала невизначеність щодо ефективності процедури подання адміністративного позову¹⁵⁴; було не зрозуміло, чи могло бути присуджене відшкодування моральної шкоди

¹⁵¹ Див. виноску 137

¹⁵² Див., наприклад, справу «*Мамич проти Словенії (№ 2)*» (*Mamič v. Slovenia (No. 2)*), № 75778/01, 27 липня 2006 року та «*Штавбе проти Словенії*» (*Štavbe v. Slovenia*), № 20526/02, 30 листопада 2006 року.

¹⁵³ № 23032/02, 6 жовтня 2005 року.

¹⁵⁴ До цього висновку він дійшов раніше в рішенні про неприйнятність у справі «*Белінгер проти Словенії*» (*Belinger v. Slovenia (dec.)*), № 42320/2, жовтень 2001 року. У цій справі Суд дійшов висновку, що ефективність може бути поставлена під питання через можливу тривалість провадження, з урахуванням кількості

в результаті розгляду цивільного позову, а подання такого позову не впливало на тривалість провадження, яке ще не було завершено на момент подання позову¹⁵⁵; відсутність будь-яких прикладів задоволення клопотань про здійснення нагляду та той факт, що рішення, прийняті за результатами розгляду таких клопотань не мали обов'язкової сили для відповідного суду та не підлягали оскарженню¹⁵⁶; а також викликала занепокоєння імовірна тривалість розгляду конституційної скарги¹⁵⁷.

172. Більше того, Європейський суд дійшов висновку, що – незважаючи на те, що сукупність засобів правового захисту може потенційно задовольнити вимогу «ефективності», – визнання такого факту в обставинах цих справ суперечило б принципам і духу Європейської конвенції.

173. Роблячи висновок, він зауважив, що:

69. Як уже зазначалося, у рамках процедури національних засобів правового захисту, на які посилається Уряд, можливо, що подання позову до адміністративного суду, якому передують або яке супроводжується поданням клопотання про здійснення нагляду, не буде достатнім для усунення наслідків затримок у провадженні. Окрім того, як зазначено вище, Уряд не довів, що подання деліктного позову про стягнення збитків може мати наслідком присудження відшкодування моральної шкоди, тоді як конституційну скаргу можна подати лише після вичерпання всіх інших засобів правового захисту. Нарешті, Уряд не продемонстрував, як комбіноване використання згаданих вище засобів правового захисту може підвищити їхню ефективність.

нерозглянутих справ, і відсутність будь-яких ознак того, що такі позови розглядатимуть у пріоритетному порядку. До того ж, він був стурбований тим, що не було жодних вказівок на те, який вплив матиме превентивний засіб захисту на ситуацію заявників, оскільки, хоча компенсація могла бути призначена та вказано на заходи, яких необхідно було вжити для виправлення ситуації, проте не було вказано жодних конкретних заходів (як-от завершити розгляд справи чи вжити конкретних процесуальних заходів у встановлений строк), направлених на вирішення спору щодо прав заявників цивільного характеру. У справі Лукенди (*Lukenda*) Суд вирішив, що Уряд не зміг надати переконливих доказів того, що внаслідок прийняття рішень адміністративними судами було дійсно прискорено надмірно затяжний судовий розгляд або призначено відшкодування шкоди, завданої порушенням права на оперативний судовий розгляд, яке вже сталося. Таким чином, подання адміністративного позову не могло розглядатись як засіб захисту, що забезпечує ефективне відшкодування у справах, що стосуються надмірної тривалості провадження; пункти 47–53.

¹⁵⁵ Позов ґрунтувався б на порушенні права на судовий розгляд упродовж розумного строку, передбаченого статтею 26 Конституції. Подання такого позову не було б можливим для заявника в цій справі, оскільки відповідне провадження досі тривало, а Європейський суд все ще розглядав його ефективність. Раніше, у рішенні про неприйнятність у справі «*Предожевіч та інші проти Словенії*» (*Predojevič and Others v. Slovenia* (dec.)), № 43445/98, 9 грудня 2004 року, він постановив, що така можливість не була ефективною через відсутність будь-яких прикладів. Однак Уряд вказав на дві справи, у яких компенсація була присуджена на підставі статті 26 Конституції через надмірну тривалість провадження, яке закінчилося. Таким чином, Суд визнав, що в ході розгляду деліктного позову про відшкодування шкоди суд може теоретично визнати, що внаслідок надмірної тривалості розгляду справи, який вже завершено, було завдано шкоди позивачеві, і відповідно може присудити відшкодування. Незважаючи на те, що такі рішення було розцінено як ознаки позитивного розвитку, це не вирішило проблеми щодо присудження відшкодування моральної шкоди або відсутності впливу на тривалість розгляду справ, провадження в яких ще не завершено на момент подання позову; пункти 54–60.

¹⁵⁶ Раніше Суд вказав на те, у рішенні про неприйнятність у справі «*Мажарич проти Словенії*» (*Majarič v. Slovenia* (dec.)), № 28400/95, 3 грудня 1997 року, та у справі Белінгера (*Belinger*), – що такі клопотання були засобом правового захисту в рамках судового управління, а не процедури судового розгляду. Однак він визнав, що деякі законодавчі поправки вказували на те, що, принаймні теоретично, переглянута процедура нагляду може сприяти прискоренню судового розгляду. А проте, враховуючи недоліки, згадані в тексті, цей засіб правового захисту не може мати суттєвого впливу на прискорення провадження в цілому; пункти 61–64.

¹⁵⁷ «Суд повторно наголошує, що конституційну скаргу загалом можна подати лише після вичерпання національних засобів правового захисту, а саме подання позову до адміністративного суду або деліктного позову про відшкодування шкоди. У справі Белінгера (*Belinger*), згаданій вище, Суд визнав, що ефективність конституційної скарги вже була дискусійною, з огляду на ймовірну тривалість комбінованого провадження. Оскільки Уряд не подав жодних нових матеріалів щодо конституційних скарг, Суд вважає, що на цей момент її не можна розглядати як ефективний засіб правового захисту»; пункт 65.

70. Чергове питання викликає ситуація, за якої особа спочатку подає позов до адміністративних судів, який згодом відхиляють на підставі завершення основного провадження, а потім ця особа повинна подати деліктний позов про стягнення збитків з метою отримання компенсації. На додаток до того, що заявник зобов'язаний ініціювати два провадження, в таких випадках може виникнути більш серйозна проблема, пов'язана з ймовірною надмірною тривалістю комбінованого провадження. Особливу увагу варто приділити, поміж іншим, оперативності самої процедури засобу захисту, оскільки неможливо виключити можливість того, що засіб правового захисту може виявитися неналежним через надмірну тривалість процедури (див. «Доран проти Ірландії» (*Doran v. Ireland*), № [50389/99](#), § 57, Збірник ЄСПЛ 2003-Х). Вимагати від заявника використати обидва засоби правового захисту означало би покласти на нього необґрунтований тягар.

174. Після ухвалення рішення у справі «*Лукенда проти Словенії*» (*Lukenda v. Slovenia*) та рішення № UI-65/05 Конституційного Суду¹⁵⁸, у яких було вказано на необхідність створити такі умови для забезпечення права на судовий розгляд без надмірних зволікань, Уряд ухвалив спільний державний проект щодо зменшення кількості нерозглянутих справ у судах, так званий Проект Лукенди. Його мета полягала в зменшенні кількості нерозглянутих справ у судах і прокуратурах Словенії до кінця 2010 року шляхом здійснення структурної та управлінської реформи судової влади.
175. Частиною цього проекту була підготовка Закону про захист права на судовий розгляд без надмірних зволікань («Закон 2006 року»), який був ухвалений у 2006 році та набув чинності 1 січня 2007 року.
176. Положення Закону 2006 року застосовуються, поміж іншим, до сторін судового провадження та потерпілих у кримінальному провадженні. Він передбачає два засоби правового захисту для прискорення поточних проваджень – скарга в порядку нагляду та клопотання про встановлення строку – і, зрештою, подання вимог про справедливую сатисфакцію як відшкодування шкоди, завданої через неправомірну затримку.
177. Критерії, які необхідно враховувати під час оцінки скарг, охоплюють таке:
- потрібно зважати на обставини конкретної справи, а саме: її складність із точки зору фактів та права; дії сторін провадження, зокрема щодо використання процесуальних прав та виконання зобов'язань у провадженні; дотримання правил встановленого порядку вирішення справ або встановлених законом термінів для призначення дати попередніх слухань чи для ухвалення судових рішень; порядок розгляду справи до подання скарги в порядку нагляду або клопотання про встановлення строку; характер і тип справи та її значення для сторони.
178. У тому разі, коли сторона вважає, що суд надмірно затягує прийняття рішення, така сторона може подати скаргу в порядку нагляду в письмовій формі до суду, який розглядає справу, і рішення щодо такої скарги повинен приймати голова суду¹⁵⁹. Якщо скарга не є явно необґрунтованою або неповною, тоді голова суду зобов'язаний вимагати від судді, якому призначено справу для ухвалення постанови, упродовж 15 днів подати звіт із зазначенням причин такої тривалості провадження.
179. У світлі цього звіту голова суду зобов'язаний завершити провадження за скаргою, якщо зазначено, що всі відповідні процесуальні дії будуть вчинені протягом 4 місяців¹⁶⁰, відхилити її, якщо буде встановлено, що суд не затримує надмірно прийняття рішення у справі, або видати наказ про встановлення строку виконання певних процесуальних дій,

¹⁵⁸ 22 вересня 2005 року.

¹⁵⁹ Суддю можуть призначити за річним графіком розподілу роботи виконувати ці завдання замість голови суду або разом із ним.

¹⁶⁰ Голова суду повинен повідомити про це відповідну сторону.

якщо буде встановлено, що суд надмірно затримує прийняття рішення у справі¹⁶¹. Крім того, можливе передання справи на розгляд іншому судді¹⁶².

180. Якщо голова суду відхиляє скаргу в порядку нагляду чи не надає відповіді стороні протягом двох місяців або не надсилає повідомлення про процесуальні дії, які виконуються, упродовж 4-місячного строку, або якщо відповідні процесуальні дії не були виконані протягом строку, встановленого в повідомленні чи ухвалі голови суду, сторона може подати до суду, який розглядає справу, клопотання про встановлення строку¹⁶³.
181. Клопотання можуть відхилити, якщо воно явно необґрунтоване. Однак якщо голова суду вищої інстанції, в межах підсудності якого знаходиться відповідна ділянка, встановить, що суд надмірно затягує прийняття рішення у справі, такий голова повинен наказати відповідному судді вчинити належні процесуальні дії, а також повинен встановлювати граничні строки їхнього виконання, які не можуть бути менше п'ятнадцяти днів і довше чотирьох місяців, а також встановити відповідний термін для звітування судді про виконані дії. Навіть більше, так само можливо, особливо коли справа нагальна, надавати наказ про вирішення справи в пріоритетному порядку.
182. Скарга в порядку нагляду також може бути подана до Міністерства юстиції, а не до суду відповідної юрисдикції. У такому разі міністр повинен направити її до голови суду відповідної юрисдикції для розгляду відповідно до Закону 2006 року, а також має вимагати, щоб його інформували про висновки та рішення.
183. Якщо було задоволено скаргу в порядку нагляду або подано клопотання про встановлення строку, сторона також може вимагати справедливої сатисфакцію (відшкодування) у формі грошової компенсації¹⁶⁴ або письмової заяви Державної прокуратури чи оприлюднення судового рішення про те, що право сторони на судовий розгляд без надмірних зволікань було порушене.
184. Грошова компенсація підлягає виплаті в якості відшкодування моральної шкоди, заподіяної порушенням права на судовий розгляд без надмірних зволікань, а держава несе відповідальність незалежно від вини за будь-яку заподіяну шкоду. Однак вона може

¹⁶¹ Це залежатиме від статусу та характеру справи. У такому випадку голова суду може також наказати вирішити справу в пріоритетному порядку через обставини справи, особливо коли справа є нагальною. Якщо він наказав судді виконати відповідні процесуальні дії, він також встановлює граничний строк їхнього виконання, які не можуть становити менше ніж п'ятнадцять днів і довше ніж шість місяців, а також відповідний термін для судді для звітування про вчинені дії.

¹⁶² Якщо буде встановлено, що надмірна затримка в ухваленні рішень у справі пояснюється надмірним навантаженням чи тривалою відсутністю судді. Також він може запропонувати призначити додаткового суддю до суду або надати наказ вжити інших заходів відповідно до нормативно-правового акта, що регулює судоустрій.

¹⁶³ Його можна подати упродовж п'ятнадцяти днів з моменту отримання ухвали або спливу встановлених строків.

¹⁶⁴ Провадження в Державній прокуратурі з метою досягнення згоди щодо виду або розміру справедливої сатисфакції повинно бути порушене протягом дев'яти місяців з моменту винесення остаточного рішення у справі, і рішення з цих питань має бути прийняте пізніше, ніж через три місяці, якщо буде встановлено, що вимога справедливої сатисфакції є обґрунтованою. Якщо досягнуто домовленості зі стороною, Державна прокуратура повинна укласти зі стороною мирову угоду в позасудовому порядку. Вимога про грошову компенсацію в якості справедливої сатисфакції не може бути пред'явлена в порядку подання позову до компетентного суду до спливу тримісячного строку. Якщо стосовно заяви про врегулювання не досягнуто згоди, або Державна прокуратура та сторона не вжили дій для укладення угоди упродовж трьох місяців із дати подання заяви, сторона може подати позов про відшкодування збитків не пізніше ніж через вісімнадцять місяців з моменту прийняття остаточного рішення у справі.

бути присуджена лише стосовно окремих справ, справ розгляд яких завершився винесенням остаточного рішення.

185. Призначена сума може становити від 300 до 5 000 євро. Під час визначення суми необхідно враховувати критерії, про які йдеться у зазначеному вище пункті 177, зокрема складність справи, дії держави, дії сторони та значення справи для сторони.
186. Виплата грошової компенсації здійснюється Державною прокуратурою на підставі врегулювання в позасудовому порядку чи судового рішення. Сюди включають всі належні витрати, яких сторона зазнала у зв'язку з будь-яким врегулюванням, та витрати, понесені у зв'язку з судовим провадженням. Для цих цілей вимагається, щоб у Бюджеті Республіки Словенія для таких витрат було передбачено окрему статтю бюджету в рамках плану фінансування Державної прокуратури.
187. Також передбачено виплату справедливої компенсації стосовно заяв, які вже перебувають на розгляді Європейського суду.¹⁶⁵
188. Це законодавство вперше було розглянуто Європейським судом у справі «Грзинчич проти Словенії» (*Grzinčič v. Slovenia*)¹⁶⁶. У своєму рішенні він нагадав, що:

94. ...у рішенні у справі Скордіно (*Scordino*) Суд вказав на... риси, які мають бути притаманні ефективним національним засобам правового захисту у справах щодо тривалості провадження. У зв'язку з цим Суд зазначає, що запровадження нових словенських засобів правового захисту має подвійну мету.

95. По-перше, скарга в порядку нагляду та клопотання про встановлення строку призначені для прискорення провадження, яке триває, та/або встановлення того факту, що строки були перевищені. Суд неодноразово заявляв, що частина 1 статті 6 накладає на держав-учасниць обов'язок організувати свої судові системи таким чином, щоб їхні суди могли відповідати всім вимогам цієї статті, включаючи обов'язок розгляду справ в межах розумного строку. Якщо судова система є недосконалою у цьому аспекті, запровадження засобу правового захисту, направленого на прискорення розгляду справи, з тим, щоб тривалість такого розгляду не стала надмірною, буде найефективнішим рішенням (див. справу Скордіно (*Scordino*), цитовану вище, § 183). Оскільки скарга в порядку нагляду та клопотання про встановлення строку як такі включають різні інструменти для прискорення розгляду справи, Суд вважає, що критерію «ефективності», встановленого нещодавною судовою практикою, дотримано.

96. По-друге, Закон 2006 року передбачає надання компенсаційного засобу правового захисту (а саме клопотання про справедливу сатисфакцію), завдяки якому стороні, якщо це є виправданим, може бути присуджена справедлива сатисфакція в якості відшкодування будь-якої завданої моральної та матеріальної шкоди. Компенсаційний засіб правового захисту, без сумніву, є відповідним засобом усунення негативних наслідків порушення, яке вже сталося. Відповідно до

¹⁶⁵ У розділі 25: «(1) У тих випадках, коли порушення права на судовий розгляд без зайвих затримок уже припинилось, а сторона подала позов про справедливу компенсацію до міжнародного суду до дати впровадження цього Закону, Державна прокуратура пропонує стороні врегулювати питання шляхом укладення мирової угоди стосовно суми справедливої сатисфакції упродовж чотирьох місяців після дати отримання справи, переданої міжнародним судом для дружнього врегулювання. Сторона подає пропозицію мирової угоди до Державної прокуратури упродовж двох місяців після дати отримання пропозиції Державної прокуратури. Державна прокуратура ухвалює рішення щодо пропозиції якнайшвидше, проте не пізніше ніж чотирьох через чотири місяці... (2) Якщо пропозиція про врегулювання, про яку йдеться в підпункті 1 цього розділу, не приймається або Державна прокуратура та сторона не вжили дій для укладення мирової угоди протягом чотирьох місяців з моменту подання стороною своєї пропозиції, ця сторона може подати позов до компетентного суду відповідно до цього Закону. Сторона може подати позов упродовж шести місяців після отримання відповіді від Державної прокуратури про те, що її пропозицію, згадану в попередньому абзаці, не прийнято, або після закінчення строку, визначеного в попередньому абзаці, для прийняття Державною прокуратурою рішення про укладення мирової угоди. Незалежно від типу та розміру позовних вимог, положення цивільно-процесуального законодавства щодо малозначних вимог підлягають застосуванню під час провадження у суді».

¹⁶⁶ № 26867/02, 3 травня 2007 року.

нешодавньої практики Суду, поєднання двох видів засобів правового захисту, один із яких направлений на прискорення провадження, а інший — надання компенсації, є найкращим рішенням для усунення негативних наслідків порушень вимог «розумного строку» (див. справу Скордіно (*Scordino*), цитовану вище, § 186).

97. Як впливає зі статті 4 Закону 2006 року, під час оцінки обґрунтованості тривалості проваджень національні органи, по суті, розглянути беруть до уваги критерії, встановлені практикою Суду, як-от складність справи, поведінку заявника та поведінку компетентних органів, щодо яких передбачені додаткові критерії, та значення предмету спору для заявника ...

189. З огляду на викладене вище та ґрунтуючись на своїх висновках щодо оцінки законодавчих положень в їх поточній редакції, Європейський суд зауважив, що він

вважає, що сукупність засобів правового захисту, передбачених Законом 2006 року, у випадках перевищення розумного строку розгляду справи судами першої та апеляційної інстанцій, є ефективною у значенні, що такі засоби правового захисту загалом здатні запобігти продовженню оскаржуваного порушення права на судовий розгляд без надмірних зволікань та надати належне відшкодування шкоди, завданої будь-яким порушенням, яке вже мало місце¹⁶⁷.

190. Думки про те, що сукупність засобів правового захисту є ефективною, Європейський суд із того часу дотримувався в низці справ¹⁶⁸.

191. Однак Суд також розглядав низку справ (хоча вони стосувалися проваджень у цивільних справах), у яких засіб правового захисту, направлений на прискорення розгляду справи, не спрацював в обставинах справи¹⁶⁹ і в яких не було оперативного доступу до компенсаційного засобу правового захисту.

192. Останній фактор мав особливо важливе значення у випадку, коли було використано засіб правового захисту, направлений на прискорення розгляду справи, проте поки що безрезультатно.

193. Таким чином, Європейський суд вказав у справі «Жунич проти Словенії» (*Žunič v. Slovenia*):

47. Що стосується іншої альтернативи, Суд зазначає, що Закон 2006 року передбачає можливість подати позов про справедливу сатисфакцію; однак ця можливість обмежена. Суд зазначає, що для прийняття позову про справедливу сатисфакцію, повинні бути виконані дві сукупні умови відповідно до статей 15, 19 та 20 Закону 2006 року. По-перше, стороні потрібно належним чином вичерпати засоби правового захисту, направлені на прискорення провадження у справі, а по-друге, провадження має бути завершено винесенням остаточного рішення ... Суд також зауважує,

¹⁶⁷ Пункт 98. Оскільки провадження, порушене у справі, все ще триває в другій інстанції, заявник міг використати сукупність засобів правового захисту (передбачених Законом 2006 року), яку Суд визнав ефективною, і тому його заява була неприйнятною через невичерпання внутрішньодержавних засобів правового захисту.

¹⁶⁸ А саме в рішенні про неприйнятність у справі «Кореньяк проти Словенії» (*Korenjak v. Slovenia* (dec.)), № 463/03, 15 травня 2007 року, та у справі «Корельч проти Словенії» (*Korelc v. Slovenia*), № 28456/03, 12 травня 2009 року, у рішенні про неприйнятність у справі «Зурей проти Словенії» (*Zurej v. Slovenia* (dec.)), № 10386/03, 16 березня 2010 року (стосовно цивільного провадження), та у справі «Шаканович проти Словенії» (*Šakanovič v. Slovenia*), № 32989/02, 13 грудня 2007 року (стосовно кримінального провадження).

¹⁶⁹ Див. рішення про неприйнятність у справі «Жунич проти Словенії» (*Žunič v. Slovenia* (dec.)), № 24342/04, 18 жовтня 2007 року, у якому скарга в порядку нагляду та клопотання про встановлення строку були відхилені на тій підставі, що затримки впливали із системних проблем, а не з вини судді, який розглядав справу. Відхиляючи скаргу в порядку нагляду, голова суду зазначив, що подальші затримки повинні зменшитися внаслідок створення нових судових посад у рамках Проекту Лукенди. Однак Європейський суд зауважив, що засоби правового захисту, направлені на прискорення розгляду справи, «до цього часу не були ефективними» і «провадження в першій інстанції тривало майже сім років до моменту набуття чинності Законом 2006 року, а отже, й засоби правового захисту, направлені на прискорення розгляду справи, навіть якщо вони можуть бути ефективними щодо можливого недотримання розумного строку в майбутньому, найімовірніше, були б недостатніми стосовно затягування розгляду справи, яке вже мало місце».

що максимальна сума, яка може бути присуджена в якості відшкодування моральної шкоди, завданою внаслідок надмірної тривалості такого провадження, яке завершилось винесенням остаточного рішення, не може перевищувати 5 000 євро...

48. У цій справі заявник дотримався першої з зазначених вище встановлених законом умов, скориставшись двома засобами правового захисту, направленими на прискорення провадження у справі. Кожен із них був вирішений компетентним органом упродовж менше ніж місяць... Суду залишається визначити, чи дозволяє друга умова, а саме те, що справедливу сатисфакцію можна вимагати лише в заданий період часу після винесення остаточного рішення у справі, дійти висновку, що заявник мав у своєму розпорядженні засіб правового захисту, який він повинен був використати перед зверненням до Суду.

49. Суд визнає, що друга умова могла мати законну мету спростити процедуру, зокрема, шляхом запобігання повторному поданню вимог про справедливу сатисфакцію в період, доки триває провадження у справі. Виходячи зі змісту статей 4 та 16 Закону 2006 року Суд також розуміє, що розмір компенсації за перевищення розумного строку залежить від обставин справи та загальної тривалості провадження до винесення остаточного рішення у справі...

50. Однак Суд зазначає, що через цю умову ті, хто вважає, що вони зазнали порушення свого права на судовий розгляд упродовж розумного строку, можуть бути змушені чекати ще довше, перш ніж зможуть звернутися за відшкодуванням. Тому, беручи до уваги те, що визначений максимальний розмір відшкодування моральної шкоди становить 5 000 євро..., Суд вважає за необхідне, аби провадження, яке вже триває досить довго, завершилось винесенням остаточного рішення з особливою оперативністю після вичерпання засобів правового захисту, направлених на прискорення провадження у справі. Насправді не можна виключати, що питання обґрунтовано оперативного доступу до процедури подання позову про справедливу сатисфакцію вплине на визначення ефективності цього засобу правового захисту, взятого окремо або в поєднанні з засобами, направленими на прискорення розгляду справи, для оскарження затримок, які вже мали місце...

51. У цьому зв'язку Суд зауважує, що держава-відповідач вжила кілька заходів у рамках Проекту Лукенди для вирішення структурної проблеми недотримання розумного строку розгляду справ судами... Суд також зазначає, що в суді, який розглядав справу заявника, було також вжито заходів, спрямованих на зменшення кількості справ, що перебувають на розгляді цього суду, як-от призначення додаткових суддів. Саме велика кількість справ, що перебувають на розгляді, і нестача персоналу були, згідно із відповіддю голови суду, причинами недотримання процесуальних строків... Суд також зазначає, що з квітня 2007 року було призначено два слухання у справі заявника, а до цього не було призначено жодного, і що заявник може знову звернутися до процедури засобів правового захисту, направлених на прискорення розгляду справи в разі виникнення нових підстав для звернення.¹⁷⁰

194. У цій справі Європейський суд дійшов висновку, що заяву слід вважати такою, що подана передчасно, і, таким чином, неприйнятною. Мотиви, з яких виходив Суд, були такими:

Беручи до уваги зазначені вище міркування та зважаючи на той факт, що минуло не більше ніж шість місяців із часу, як заявник вичерпав засоби правового захисту, направлені на прискорення провадження у справі, а також і те, що у вирішенні його позову справді було досягнуто певного прогресу, Суд схилиється до висновку, що заявник незабаром буде мати можливість подати позов про справедливу сатисфакцію, який загалом є ефективним засобом правового захисту (див. справу Грзинчича (*Grzinčič*), цитовану вище, § 98). Більше того, немає жодних підстав на сьогодні вважати, що позов про справедливу сатисфакцію, коли він стане доступним, не матиме розумних шансів на успіх у справі заявника¹⁷¹.

195. Однак пізніше Європейський суд встановив, що в конкретних обставинах справи «Яна проти Словенії» (*Jana v. Slovenia*) мало місце порушення статті 13 через відсутність ефективного засобу правового захисту. Він дійшов такого висновку через те, що: (а) не було досягнуто істотного прогресу після звернення до процедури подання скарги в порядку нагляду; (б) не було можливості вимагати компенсації, оскільки компенсацію така можливість була обумовлена завершенням провадження у справі, яке, проте, ще

¹⁷⁰ Там само.

¹⁷¹ Там само, пункт 53.

тривало; та (в) призначення граничний розмір відшкодування моральної шкоди у 5 000 євро, вірогідно, був недостатнім¹⁷².

196. Крім того, у справі «Рібич проти Словенії» (*Ribič v. Slovenia*)¹⁷³ також було встановлено, що застосування перехідних положень призвело до порушення статті 13 через відсутність у національному законодавстві засобу правового захисту, який би дозволив заявнику отримати ухвалу про гарантування його права на розгляд його справи упродовж розумного строку, як це передбачено частиною 1 статті 6 Європейської конвенції.
197. Перехідні положення застосовувалися до заяв, у яких порушення вимоги «розумного строку» вже припинилося, тобто провадження у справі вже завершено та які було подано до Європейського суду до 1 січня 2007 року¹⁷⁴. За такою схемою передбачалося, що Державна прокуратура повинна надати заявникові пропозицію про врегулювання питання щодо справедливої компенсації шляхом укладення мирової угоди, і лише в тому разі, якщо пропозиція заявника у відповідь не буде прийнята або прокуратура та заявник не вживатимуть дій для укладення мирової угоди, заявник зможе подати цивільний позов¹⁷⁵.
198. Однак ця схема не працювала в цій справі, оскільки, як зауважив Європейський суд:
- із тексту підпункту 2 статті 25 Закону 2006 року випливає, що можливість подати «позов про надання справедливої сатисфакції» мають лише незадоволені заявники після отримання пропозиції про врегулювання. Що стосується цієї справи, Суд зазначає, що заявникові ніколи не надавали пропозиції про врегулювання з боку Державної прокуратури, оскільки остання вважала, що його право на судовий розгляд без зайвих затримок не було порушено¹⁷⁶.
199. Внаслідок цього Європейський суд не був переконаний у тому, що заявник отримав доступ до процедури подання «позову про справедливу сатисфакцію», і визнав засоби правового захисту за Законом 2006 року неефективними в цих конкретних обставинах¹⁷⁷.
200. Пізніше до Закону 2006 року було внесено зміни. Так, з 2009 року можливість звернення до процедури компенсаційного засобу правового захисту була надана у справах, які перебувають в провадженні Верховного Суду¹⁷⁸, а у 2012 році таку можливість отримали

¹⁷² Справа «*Яма проти Словенії*» (*Jama v. Slovenia*), № 48163/08, 19 липня 2012 року. Що стосується останнього пункту, Європейський суд зазначив: «...у ситуації, коли провадження тривало значний період часу і, крім того, розгляд справи майже зупинився, незважаючи на використання засобів правового захисту, направлених на прискорення такого розгляду, компенсаційний засіб може не передбачати достатнього відшкодування через згадане вище обмеження»; пункт 48.

¹⁷³ № 20965/03, 19 жовтня 2010 року.

¹⁷⁴ Їх не застосовують до заяв, про які Європейський суд повідомив Уряд до набрання чинності Законом 2006 року; див. «*Грзинчич проти Словенії*» (*Grzinčič v. Slovenia*), № 26867/02, 3 травня 2007 року, пункт 66, та «*Сірк проти Словенії*» (*Sirc v. Slovenia*), № 44580/98, 8 квітня 2008 року, пункт 176.

¹⁷⁵ Див. детальніше у вищезазначеній виносці 165.

¹⁷⁶ Пункт 40.

¹⁷⁷ Він дійшов того ж висновку у справах «*Хартман проти Словенії*» (*Hartman v. Slovenia*), № 42236/05, 18 жовтня 2012 року, «*Фортунат проти Словенії*» (*Fortunat v. Slovenia*), № 42977/04, 18 квітня 2013 року. Див. також справу «*Томажич проти Словенії*» (*Tomazič v. Slovenia*), № 38350/02, 13 грудня 2007 року, у якій за перехідними положеннями не було надано ефективного засобу правового захисту, оскільки оскаржуване провадження продовжувалось після 28 вересня 2006 року, дня повідомлення про заяву до Уряду Словенії, та Державна прокуратура не надала заявникові жодної пропозиції про врегулювання відповідно до статті 25 Закону 2006 року.

¹⁷⁸ Відповідно до висновку у справі «*Роберт Лесяк проти Словенії*» (*Robert Lesjak v. Slovenia*), № 33946/03, 21 липня 2009 року, Закон 2006 року не забезпечив ефективного засобу правового захисту у зв'язку з передбачуваними затримками проваджень у Верховному Суді. Засіб правового захисту, направлений на прискорення справи, було також визнано неефективним у тому випадку, коли провадження у справі тривало більше 7 років (пункт 55). У справі *Јесенічник проти Словенії* (відмінена.) №30658/03 від 12 січня 2010 року, це

сторони у справах, розгляд яких тривав значний час і завершився до набрання чинності Законом 2006 року, за умови, що такі сторони до того моменту не подали заяви щодо тривалості провадження до Європейського суду¹⁷⁹.

201. У 2016 році Комітет міністрів, вивчивши наданий Урядом звіт, в якому було зазначено вжиті заходи, та переконавшись, що було вжито всіх заходів, як цього вимагає частина 1 статті 46, вирішив припинити нагляд за виконанням рішень у групі справ *Лукенди (Lukenda)*¹⁸⁰.
202. У звіті про вжиті дії Уряд прокоментував вказівку Європейського суду у справі *Яма (Jama)* на те, що максимальний встановлений законом граничний розмір відшкодування моральної шкоди (який становить 5 000 євро), може не бути достатнім відшкодуванням завданої шкоди в ситуації, коли провадження у справі тривало значний період часу. На думку Уряду, значне скорочення тривалості провадження означало, що не існувало необхідності внесення змін до вказаного законодавчого положення, оскільки компенсація в розмірі 5 000 євро становила належне відшкодування завданої шкоди майже у всіх справах такого роду¹⁸¹.
203. Зважаючи на те, що до Європейського суду могли надходити інші заяви, крім згаданих вище, що стосуються ефективності як засобу правового захисту, направленого на прискорення провадження, так і компенсаційного засобу правового захисту, було розглянуто лише одну заяву з моменту припинення Комітетом міністрів нагляду за виконанням рішень у групі справ *Лукенди*.
204. Питання, порушене в цій заяві, полягало в з'ясуванні, чи було порушено частину 1 статті 6 Європейської конвенції, у зв'язку з тим, що витрати на правову допомогу, понесені заявницею у зв'язку з оскарженням за Законом 2006 року, були відшкодовані лише в невеликій частині, незважаючи на факт задоволення основного позову заявниці. Однак скарга за статтею 13 була визнана явно необґрунтованою, а Європейський суд підтримав заперечення Уряду щодо втрати статусу жертви на тій підставі, що компенсація, присуджена національними судами, була достатньою з огляду на тривалість провадження та з урахуванням також сум, що присуджені в якості витрат, понесених у зв'язку із законним представництвом заявниці¹⁸².

рішення вважалось неприйнятним, коли затримка була значно коротшою. Крім того, у цьому випадку не було належним чином застосовано засіб правового захисту, направлений на прискорення розгляду справи, подавши заяву до суду першої інстанції, коли провадження у справі знаходилися на розгляді Верховного Суду.

¹⁷⁹ Після ухвали Конституційного Суду про існування неконституційного розмежування в тому, що компенсаційний засіб правового захисту доступний лише в тому разі, якщо внутрішньодержавне провадження було припинене та відповідні особи подали заяву до Європейського суду до набрання чинності Законом 2006 року.

¹⁸⁰ Резолюція CM/ResDH(2016)354, ухвалена Комітетом міністрів 8 грудня 2016 року на 1273-му засіданні заступників міністрів.

¹⁸¹ Див. звіт про вжиті дії DH-DD(2016)1212 від 14 листопада 2016 року, доступний за посиланням: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806b7ee1>.

Цей звіт – на сторінці 28 – містить статистику щодо роботи засобів правового захисту відповідно до Закону 2006 року.

¹⁸² Справа «Новак проти Словенії» (*Novak v. Slovenia*), № 52195/12, 19 червня 2018 року; «Що стосується аргументу заявниці щодо часткового відшкодування витрат на правову допомогу...», Суд повторює, що у справа за заявами індивідуального характеру, його завданням не є розгляд національного законодавства в цілому, а оцінка того, яким чином це законодавство було застосоване у справі заявника з урахуванням конкретних обставин... Суд також зазначає, що в цій справі, у рамках провадження про відшкодування шкоди, завданої надмірною тривалістю провадження, заявниці було присуджено 65 євро в якості відшкодування витрат на правову допомогу... Окрім того факту, що заявниці, як вбачається, не було присуджено суттєво меншої суми ніж та, яку вона, найімовірніше, отримала б у звичайному цивільному провадженні, ...Суд зазначає, що вона також отримала 360 євро в якості відшкодування витрат на правову допомогу, понесених у зв'язку з тривалістю

205. Тривалість кримінальних проваджень була меншою проблемою в Словенії, ніж тривалість цивільних проваджень. Однак, підхід Європейського суду до того, що є ефективним засобом правового захисту, не залежить від правової природи провадження, оскільки обидва провадження можуть використовувати компенсаційні засоби правового захисту та такі, що направлені на прискорення розгляду справи.
206. Жоден із недоліків, виявлених Європейським судом щодо ефективності засобів правового захисту, зокрема, щодо фактичного впливу засобу правового захисту, направлено на прискорення розгляду справи, обставин, за яких можна вимагати компенсації, а також суми, яка може бути призначена, та перехідних механізмів, ймовірно не виник е зв'язку з кримінальними провадженнями.. Тим не менш, такі недоліки дають важливі уроки щодо помилок, яких слід уникати при використанні заходів правового захисту.
207. Комітет міністрів, безперечно, впевнений, що недоліки стосовно компенсаційного засобу були вирішені. Здається, що засобу правового захисту, направлено на прискорення розгляду справи, було приділено менше уваги, враховуючи, що загальна тривалість судових розглядів загалом скоротилася. Структура цього засобу правового захисту аналогічна тій, що виявлена в інших регіонах, але є фактичною практикою, яка завжди буде визначальною у цьому аспекті.

Д. ВИСНОВКИ

208. Дослідження ситуації в окремих країнах свідчить, що прийняття заходів, необхідних для забезпечення наявності ефективного засобу правового захисту у випадках, коли підозрюваний, обвинувачений або потерпілий вважають, що розгляд кримінальної справи, яку було порушено, проводиться з порушенням вимог розумного строку, встановлених частиною 1 статті 6 Європейської конвенції, є можливим, хоча вибір таких заходів не завжди є однозначним. Зазначене стосується випадків фактичного або потенційного недотримання процесуальних строків як на стадії досудового розслідування, так і на стадії розгляду судом першої інстанції та апеляційного провадження.
209. Вимоги щодо надання такого засобу правового захисту чітко встановлені в практиці Європейського суду та передбачають надання превентивного засобу правового захисту/засобу правового захисту, направлено на прискорення провадження у справі, або компенсаційного засобу правового захисту.
210. Хоча вибір однієї з двох форм засобу правового захисту загалом узгоджується із обов'язками, що покладаються на державу статтею 13, на практиці – як показує досвід країн, що були предметом даного дослідження – краще, щоб ці засоби захисту працювали на взаємодоповнювальній основі, що також визнав Європейський суд.

розгляду спадкового спору... З огляду на те, що ці два провадження необхідно розглядати разом для цілей оцінювання «розумного строку»..., Суд не вважає загальну суму, яку отримала заявниця як компенсацію витрат на правову допомогу, тобто 425 євро, необґрунтованою або такою, яка може покласти на неї надмірний тягар і знівелювати відшкодування шкоди, завданої порушенням її права на розгляд справи упродовж розумного строку...; пункт 54.

211. Однак запровадження законодавцем однієї або обох форм засобу правового захисту не є гарантією того, що зобов'язання, що покладається на державу статтею 13, буде виконано.
212. Як показує досвід досліджених країн, заходи, продиктовані добрими намірами, можуть виявитися неефективними через недотримання стандартів, вироблених у практиці Європейського суду щодо визначення «розумного строку» розгляду справи та щодо методу обчислення компенсації. Такі недоліки можуть бути обумовлені тим, як сформульовано законодавство, проте також і практикою його тлумачення та застосування. Останнє міркування підкреслює важливість того, щоб законодавчі зміни супроводжувалися належною й ефективною підготовкою суддів та інших осіб, на яких покладається забезпечення засобів правового захисту.
213. Більше того, що стосується компенсації, важливо відзначити, що немає граничного розміру суми відшкодування, який може суперечити підходу, якого вимагає Європейський суд, та необхідне фінансування має бути передбачене для виплати присуджених сум.
214. Окрім того, хоча це не є головною складовою судової практики, ефективно відшкодування можна забезпечити в деяких випадках шляхом зменшення строку покарання, призначеного особі, яка була засуджена, проте лише в тому разі, якщо таке зменшення є сумісним з забезпеченням прав потерпілого.
215. Забезпечення засобів правового захисту, які загалом є ефективними, може бути поставлене під сумнів через несвоєчасний розгляд заяв про застосування такого засобу, витрати, пов'язані зі спробою використання такого засобу або несвоєчасне виконання рішень, прийнятих за результатами розгляду заяви про застосування такого засобу. У багатьох випадках ці проблеми виникають через відсутність матеріального забезпечення, яке необхідне для функціонування системи засобів правового захисту.
216. Щоразу, коли запроваджується система засобів правового захисту, важливо не турбуватися про порушення процесуальних строків, які матимуть місце у майбутньому, оскільки, безсумнівно, вже існує багато справ, у яких тривалість проваджень не відповідає вимогам розумного строку. Таким чином, запроваджений механізм повинен мати зворотну дію в часі, у тому числі щодо тих справ, в яких сторони звернулись до Європейського суду, але про такі заяви ще не було повідомлено уряд.
217. Нарешті, хоча запровадження належного компенсаційного засобу правового захисту може спочатку виявитися затратним, можна запобігти його перетворенню у фінансовий тягар у довгостроковій перспективі, якщо система кримінальної юстиції буде організована більш ефективно, чого можна досягнути шляхом запровадження засобу правового захисту, направленого на прискорення судового розгляду.

ДОДАТОК 1

ПАМ'ЯТКА ЩОДО ЕФЕКТИВНИХ ЗАСОБІВ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ДЛЯ ОСКАРЖЕННЯ ТРИВАЛОСТІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ

Стаття 13 Європейської конвенції надає певну *свободу* у виборі засобів правового захисту для вирішення питання надмірної тривалості кримінальних проваджень. Тим не менш, Європейський суд рекомендує *поєднувати* засоби захисту превентивного та компенсаційного характеру.

Компенсаційний засіб може враховувати результат застосування акселераторного засобу правового захисту і може відповідати юридичній традиції та рівню життя у країні.

Однак будь-які засоби правового захисту повинні бути *ефективними*.

Для того, щоб визначити, чи виконується критерій «ефективності» необхідно отримати позитивну відповідь на наступні запитання під час вивчення варіантів засобів правового захисту (чи вони носять превентивний або компенсаційний характер) та/чи їх оцінки:

Превентивні заходи

- Чи буде розглянуто клопотання про прискорення провадження у справі без будь-якої дискреції з боку відповідного органу?
- Чи може сторона у провадженні звернутися безпосередньо до органу, що має повноваження наказати вжити заходів для її прискорення?
- Чи є чітко прописані терміни, в які можна подавати відповідну заяву?
- Чи має відповідний орган повноваження встановлювати строки, протягом яких повинні бути вжиті конкретні дії, пов'язані з провадженням, та/або вимагати надання пріоритету провадженню?
- Чи має невиконання цих кроків у встановлений термін наслідки в частині стосовно санкцій за невиконання та/або призводить до їх припинення?
- Чи є конкретні приклади процедури, що призвела до прискорення провадження?

Компенсаційні заходи

- Чи можна отримати компенсацію, не чекаючи, коли рішення по суті провадження стане остаточним?
- Чи вимоги про компенсацію розглядаються та встановлюються швидко?
- Чи є критерій «розумного строку», що застосовується для оцінки будь-якої затримки (буцімто в законодавчому положенні, чи в судовій практиці), сформований у відповідності до прецедентної практики Європейського суду?
- Чи може призначена компенсація покривати як матеріальну, так і моральну шкоду?
- Чи існує сувора, але спростовна презумпція, що затримка розгляду спричинить моральну шкоду?
- Чи керується оцінка будь-якої завданої шкоди прецедентною практикою Європейського суду?
- Чи будуть підвищені виплати компенсації у разі, коли прийняття рішення по справі було відкладено?
- Чи відповідає порядок розгляду вимог про відшкодування шкоди принципу справедливості у статті 6 Європейської конвенції?
- Чи існують механізми забезпечення того, щоб судові витрати не перешкоджали поданню вимог про відшкодування шкоди?
- Чи встановлено кінцевий термін виплати компенсації після її присвоєння або чи є інші заходи, що забезпечують своєчасне здійснення такої виплати?
- У разі прийняття новогозасобу правового захисту, чи буде він застосовуватись до проваджень, що вже перебувають на розгляді Європейського суду?
- Чи будь-яке зменшення покарання після обвинувального вироку, в якому тривалість провадження була надмірною, стосуватиметься цього факту та буде вимірним?

- Чи враховуватиме будь-яке припинення провадження з огляду на його надмірну тривалість, за наявності, вплив цього кроку на публічний інтерес?

ДОДАТОК 2

ТАБЛИЦЯ, ЩО ДАЄ ОГЛЯД ЗАФІКСОВАНИХ ПРОБЛЕМ ТА РІШЕНЬ,
ЗНАЙДЕНИХ У ДОСЛІДЖЕННЯХ У РОЗРІЗІ КРАЇН

Країна	Основна проблема	Рішення	Невирішене питання (якщо є)
Болгарія	Надмірна тривалість судового розгляду - це періодична та існуюча проблема із загальною відсутністю ефективних засобів захисту	Першочергове введення адміністративних та цивільних засобів захисту для отримання компенсації, а згодом використання засобів правового захисту, направлених на прискорення розгляду	Комітет міністрів все ще розглядає ефективність цього прискорення
Литва	Тривалість кримінальних проваджень не є системною проблемою, проте відсутні акселераторні засоби правового захисту та невизначеність щодо наявності будь-яких компенсаційних засобів захисту	Впровадження акселераторних засобів правового захисту, розгляду та розвитку судової практики для встановлення наявності компенсаційного засобу захисту	Немає
Польща	Попередню думку щодо ефективності компенсаційного засобу було спростовано через велику кількість випадків, які показують, що підхід до визначення обґрунтованості тривалості провадження і оцінки компенсації є проблематичним	Розвиток судової практики для встановлення наявності компенсаційного засобу правового захисту, який відповідав би підходу Європейського суду щодо оцінки тривалості провадження та виплати компенсацій	Існує акселераторний засіб правового захисту, направлений на прискорення розгляду справи. Однак його ефективність на практиці не піддавалася жодному ретельному дослідженню
Румунія	Структурна проблема щодо тривалості провадження, стосовно якої не було встановлено ефективності ні акселераторних, ні компенсаційних засобів правового захисту	Впровадження нового засобу правового захисту, направлено на прискорення розгляду справи та розвитку судової практики для встановлення наявності компенсаційного засобу правового захисту, що відповідає підходу, який вимагає Європейський суд, зокрема щодо присуджених компенсацій, пов'язаних з цим витрат та своєчасності виплат	Ефективність акселераторних та компенсаційних засобів правового захисту ще має бути підтверджена Комітетом міністрів
Словенія	Тривалість кримінальних проваджень не є основною проблемою, але визначено, що загалом рівень ефективності компенсаційних та прискорювальних засобів правового захисту є недостатнім	Запровадження нових акселераторних та компенсаційних засобів правового захисту. Вплив перших у цивільному судочинстві був поставлений під сумнів, а останніх вважався проблематичним як щодо розміру компенсацій, так і щодо перехідних заходів. Питання, пов'язані з компенсаційним засобом правового захисту, були вирішені в подальших законодавчих змінах	Ефективність акселераторного засобу правового захисту, залишається невизначеною. Однак тривалість розгляду справи, як видається, загалом відповідає вимогам статті 6 (1) Європейської конвенції.